

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Факультет психології
Кафедра експериментальної та прикладної психології

МАГІСТЕРСЬКА ДИПЛОМНА РОБОТА

«НЕЙРОПСИХОЛОГІЧНІ ТА ОСОБИСТІСНІ КОРЕЛЯТИ "ТЕМНОЇ ТРИАДИ"»

У РОСІЙСЬКИХ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ»

Освітньо-наукова програма «Нейропсихологія»
Спеціальність 053 «Психологія»

Студентки 2 року навчання
ОС «Магістр»
Спеціальності 053 «Психологія»
Кротенко Анастасії Романівни

Науковий керівник:

Кандидатка біологічних наук,
Асистентка кафедри експериментальної та
прикладної психології
Маслова Ольга Олександрівна

Допустити до захисту в ЕК
Кафедра експериментальної та прикладної психології
Протокол № _____ від _____
Завідувач кафедри
Кандидат психологічних наук, доцент
Малишева Каріне Олегівна
_____ (підпис)

Київ-2026

ЗМІСТ

ВСТУП	8
Загальний огляд феноменів «мораль» та «Темна тріада»	8
Об’єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання кваліфікаційної роботи.....	9
Актуальність, практична значущість та наукова новизна кваліфікаційної роботи.....	10
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ «МОРАЛЬ» ТА «ТЕМНА ТРІАДА»	12
1.1 Еволюційні витоки моралі	12
1.2 Феномен моралі в парадигмі філософії та психології	16
1.3 Нейробіологія моралі	19
1.4 Еволюційні витоки Темної тріади	23
1.5 «Темна тріада» як психологічний феномен	27
1.6 Взаємозв’язок Темної тріади з когнітивною емпатією та Великою п’ятіркою	28
1.7 Нейробіологія компонентів Темної тріади: макіавеллізму, нарцисизму, психопатії	31
1.8 Аналіз складових темної тріади: макіавеллізм	34
1.8.1 Основна характеристика макіавеллізму.	34
1.8.2 Етимологія феномену макіавеллізму.	35
1.8.3 Парадигма макіавеллізму.	36
1.8.4 Основні ознаки макіавеллізму.	36
1.8.5 Нейробіологія макіавеллізму.	38
1.8.6 Зв’язок макіавеллізму з іншими компонентами тріади.	43
1.9 Аналіз складових темної тріади: нарцисизм	44
1.9.1 Основна характеристика нарцисизму.	44
1.9.2 Етимологія феномену нарцисизму.	44
1.9.3 Дослідження нарцисизму.	45
1.9.4 Парадигма нарцисизму.	47
1.9.5 Основні ознаки нарцисизму.	50
1.9.6 Нейробіологія нарцисизму.	52

1.9.7 Зв'язок нарцисизму з іншими компонентами тріади.	56
1.10 Аналіз складових темної тріади: психопатія	56
1.10.1 Основна характеристика психопатії.	56
1.10.2 Дослідження психопатії.....	57
1.10.3 Парадигма психопатії.	57
1.10.4 Основні ознаки психопатії.	58
1.10.5 Нейробіологія психопатії.	60
1.10.6 Зв'язок психопатії з іншими компонентами тріади.....	67
Висновки до першого розділу	68
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ТЕМНОЇ ТРІАДИ	72
2.1 Планування й організація дослідження	72
2.2 Вибірка дослідження	73
2.3 Методи дослідження та обґрунтування вибору методик	76
2.3.1 Методика узагальненого дослідження конструкта Темної тріади.	77
2.3.2 Методики дослідження компонентів Темної тріади.....	77
2.3.2.1 Опитувальник макіавеллізму «МАК-шкала (MACH-IV)».	78
2.3.2.2 Коротка версія опитувальника особистісного нарцисизму «(NPI-16)».	78
2.3.2.3 Опитувальник психопатії «Self-Report Psychopathy Scale-III (SRP-III)»...	79
2.3.3 Методика дослідження рис Великої п'ятірки.	80
2.4 Обмеження дослідження	81
Висновки до другого розділу	82
РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ТЕМНОЇ ТРІАДИ	86
3.1 Первинний аналіз результатів та статистична обробка	86
3.2 Інтерпретації даних за групами (групи А та групи В).....	109
3.3 Міжгрупова інтерпретація даних (між групою А та групою В).....	120
Висновки до третього розділу	128
ОБГОВОРЕННЯ	130

ВИСНОВКИ.....	136
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	138
ДОДАТКИ.....	149

ПОДЯКИ

Насамперед ми хочемо висловити окрему подяку Департаменту моніторингу додержання прав у секторі оборони та прав ветеранів і військовослужбовців, полонених та членів їх родин Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за допомогу у проведенні даного дослідження та вклад у розвиток української науки у сфері психології, нейропсихології та нейробіології.

АНОТАЦІЯ

Робота ґрунтується на дослідженні трьох психологічних феноменів: конструкту Темної тріади, конструкту Великої п'ятірки та феномену моралі у парадигмі психології, нейропсихології та нейробіології. Розглянуто еволюційні витоки моралі та Темної тріади; нейробіологію зазначених компонентів; взаємозв'язок компонентів Темної тріади з компонентами Великої п'ятірки. Кожну складову Темної тріади було проаналізовано на декількох рівнях: основна характеристика, етимологія, дослідження феномену, парадигма, основні ознаки, нейробіологія та зв'язок з іншими компонентами.

У емпіричній частині було проаналізовано внутрішні кореляції компонентів Темної тріади та кореляції зазначених складових з рисами Великої п'ятірки у 60 російських військовополонених (громадян росії, що проходять службу у зс рф, беруть участь у повномасштабному вторгненні росії в Україну у 2022 році та наразі є військовополоненими). Гіпотеза дослідження «У російських військовополонених активно розвинутий конструкт Темної тріади із значним домінуванням однієї зі складових – психопатії. Конструкт Темної тріади найбільше негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю». Респондентам було запропоновано пройти п'ять методик з урахуванням етичних норм. Отримані результати було проаналізовано за допомогою методів математичної статистики у програмі Jamovi. Задля підтвердження унікальності картини кореляцій у респондентів, у дослідження було додано другу групу для порівняння, що складалася з 35 громадян України. У результаті гіпотезу роботи було підтверджено частково: першу її частину спростовано – у російських військовополонених домінує не психопатія, а макіавеллізм. Другу частину гіпотези було частково підтверджено: конструкт Темної

тріади дійсно найбільше негативно корелює з доброзичливістю. Але другий обернений взаємозв'язок не з емоційною стабільністю, а з сумлінністю.

Було виокремлено особливу роль дофаміну у всіх трьох компонентах Темної тріади, припущено та описано по два різних типи макіавеллізму, нарцисизму та психопатії у двох досліджуваних груп. У роботі було наголошено на відсутності кореляцій з відкритістю досвіду та лише однією кореляцією з екстраверсією в одній групі й запропоновано гіпотетичне пояснення даних закономірностей. Також було висунуто теорію про ступінчасту модель кожного компоненту Темної тріади.

Актуальність дослідження першочергово полягає у розвитку української нейропсихології та дослідженні психологічних феноменів з нейропсихологічної та нейробіологічної парадигм. Окрім того, у даній роботі було зроблено спробу дослідити психіку ворога – дуже важливий напрямок досліджень, що необхідний для побудови психологічного портрету, прогнозування його дій та поведінки.

Ключові слова: мораль, Темна тріада, макіавеллізм, нарцисизм, психопатія, нейропсихологія, нейробіологія, психологія націй, російські військовополонені.

ВСТУП

Загальний огляд феноменів «мораль» та «Темна тріада»

Мораль – нейробіологічний та соціально-психологічний еволюційний конструкт, який, залишаючись загадкою для багатьох наукових товариств, має дуже сильний вплив на роботу мозку та поведінку індивідумів. Це «абстрактний» феномен: певна група соціуму заперечує його, певна група висміює, певна – поважає, а певна – поклоняється (наприклад, у контексті релігійного фанатизму). На нашу думку, мораль є важелем розвитку мозку, мозок – важелем науки та культури, а культура – важелем прогресу. Якщо розглядати питання моралі на побутовому рівні, то ми розуміємо, що дане явище створює соціальну безпеку та комфорт. Тобто цей конструкт має соціальну природу: один єдиний індивідум не може вбити собі подібного, а вбивши тварину, не почує критики та викриків «Убивця!» (однак ми вважаємо це питання дискусивним). Таким чином, поки існуватиме людство як соціальне угруповання, існуватиме й мораль (хотілося б вірити, що дана закономірність працює і в зворотньому напрямку).

Дотичним до поняття «мораль» є конструкт Темної тріади. Це соціально-психологічний феномен, складовими якого є: макіавеллізм, нарцисизм та психопатія. На нашу думку, його «дотичність» полягає в полярності – Темна тріада складається з соціально-психологічних явищ, в яких поняття «мораль» є або надзвичайно викривленим, або надзвичайно специфічним. Ми не можемо говорити про повну відсутність моралі в компонентах Темної тріади, бо переконані, що у макіавеллістів/нарцисів/психопатів можна виявити «задатки» моралі принаймні в надзвичайно ранньому дитинстві. Проблема в тому, що потім ці «задатки», на жаль, не перетворюються на типову соціально-унормовану мораль, а стають дуже викривленими явищами. Метафорично це можна охарактеризувати так: дитина перетворюється не на Людину, а на *homunculus* – замість людини із

загальноприйнятими соціально-психологічними моделями поведінки та унормованими соціально-моральними принципами, ми отримуємо людину, поведінка, мислення та спосіб життя якої відрізняється від загального, а бачення життя (моральні норми чи правила) часто є більш жорстокими та егоїстичними порівняно з суспільством. Тобто формується викривлений профіль соціально-моральних настанов.

Об'єкт, предмет, мета, гіпотеза та завдання кваліфікаційної роботи

Об'єктом нашого дослідження є суб'єктивне сприйняття феномену моралі людською психікою, риси «Темної тріади»: нарцисизм, макіавеллізм, психопатія та риси «Великої п'ятірки». **Предметом** дослідження – нейропсихологічні кореляти, ступінь вираження та характер кореляції рис «Темної тріади» між собою та з рисами «Великої п'ятірки» у російських військовополонених (громадян росії, що проходять службу у зс рф, беруть участь у повномасштабному вторгненні росії в Україну у 2022 році та наразі є військовополоненими). **Метою** роботи є: теоретичний аналіз нейропсихологічних корелятів Темної тріади та дослідження взаємозв'язку трьох соціально-психологічних складових Темної тріади (макіавеллізму, нарцисизму та психопатії) між собою та з компонентами «Великої п'ятірки» у російських військовополонених. Наша **гіпотеза**: «У російських військовополонених активно розвинутий конструкт Темної тріади із значним домінуванням однієї зі складових – психопатії. Конструкт Темної тріади найбільше негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю». Для досягнення поставленої мети та дослідження сформульованої гіпотези, нам необхідно вирішити такі **завдання**: 1) здійснити літературний огляд та теоретичний аналіз феноменів «мораль» та «Темна тріада» із дослідженням їхньої еволюційної, психологічної, нейропсихологічної та нейробіологічної природи; 2) додатково здійснити літературний огляд та теоретичний аналіз феномену «Велика п'ятірка»; 3)

проаналізувати взаємозв'язок трьох соціально-психологічних складових Темної тріади (макіавеллізму, нарцисизму та психопатії) між собою та з компонентами «Великої п'ятірки»; 4) висунути власні психологічні, нейропсихологічні та нейробіологічні припущення та ідеї щодо досліджуваних феноменів, розробити подальший план дій, який можна буде розвинути в нашій дисертації.

Актуальність, практична значущість та наукова новизна кваліфікаційної роботи

Актуальність дослідження першочергово полягає у розвитку української нейропсихології та дослідженні психологічних феноменів з нейропсихологічної та нейробіологічної парадигм. Світ не стоїть на місці, і зараз провідні світові науковці працюють над дослідженнями мозку та його взаємозв'язку з психікою. Ми переконані, що Україна та українська спільнота психологів, психотерапевтів, нейропсихологів та психіатрів має займати провідні позиції у дослідженнях, адже мозок та психіка громадян України зараз зазнає колосальних видозмін через вплив війни. Психологічний феномен «Темна тріада» є професійним інтересом для багатьох науковців. Проте ми припускаємо, що причиною такою активізації є, на жаль, дуже яскравий інтерес соціуму – поняття «нарцис» та «психопат» можна почути в розмовах підлітків, у книгах, фільмах, ЗМІ. Дані феномени суспільство часто популяризує та романтизує. Часом люди навіть не розуміють *кто* такі психопати чи нарциси насправді. Ми вважаємо, що наукова спільнота обов'язково має досліджувати даний конструкт в умовах його надзвичайної загальносоціальної популярності. Бо без цього це перетвориться (якщо вже не перетворилося) на маніпулятивні терміни, романтизовані образи та абсолютні ілюзії. Це дуже небезпечно, і тільки підкріплює відоме гасло «Невігластво – це сила» [1]. Окрім того, у даній роботі було зроблено спробу дослідити психіку ворога – дуже важливий напрямок досліджень.

Головним елементом **практичної значущості** є факт, що для Держави, яка знаходиться у війні, прогноз поведінки, створення психологічних портретів та вивчення нейробіології ворогів може створити міцний та науковий тиловий фундамент. Хотілося б, щоб дана робота могла стати однією з ланок до створення розвинутої та науково обґрунтованої мережі знань про психіку ворогів.

Наукова новизна полягає у вивченні українськими дослідниками феномену Темної тріади з парадигми нейропсихології та нейробіології, та дослідженні даного явища у специфічній вибірці – російських військовослужбовцях.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНІВ «МОРАЛЬ» ТА «ТЕМНА ТРІАДА»

1.1 Еволюційні витоки моралі

На ранніх етапах палеоліту (близько 1,5 млн. років тому) поведінка прадавніх гомінід визначалася біологічними інстинктами – вижити. Тобто заборони на вбивство не було, мозок активно розвивався, відбувся перехід до прямоходіння (передні кінцівки стали виготовляти інструменти) – тоді ми отримали ідеальний «набір» для формування жорстоких, розумних, диких вбивць. Проте на диво Матінки-Природи, існувало виключення: родичів вбивали не у таких кількостях, як «чужинців». Ми припускаємо, що основна причина – це біологічний інстинкт розмноження, *самовідтворення*, однак не можемо заперечувати і початок формування примітивної емпатії [2]. Підтвердження цьому знаходимо у роботах приматолога та етолога Франса де Вааля, який стверджував, що корінням людської моралі є соціальні інстинкти (симпатія), почуття співпереживання та очікування взаємності [3]. Також доктор де Вааль зазначав, що кожен вид мавп має свій власний «моральний протокол» для примирення: наприклад, якщо двом самцям не вдається помиритися, самки шимпанзе зводять суперників разом або перешкоджають бійці, вирвавши каміння з рук самців [4].

У період завершення нижнього палеоліту (300–30 тис. років до н.е.) неандертальці створили розвинуту Мустьєрську культуру, яка характеризувалася виготовленням кам'яної зброї, знарядь праці та побудовою житла з кісток мамонта. Після цього український науковець Ю. Ю. Орлов зазначає, що чи не найпершим психологічним механізмом стала заборона на вбивство осіб зі свого племені, насамперед дітей. Зазначимо, що цей механізм сформував перше «золоте» правило, яке діє і сьогодні: «своїх» не чіпаємо, а «чужих» вбиваємо. Крім того, в цей же період відбувається упорядкування статевих стосунків – табу на інцест. Автор називає мораль

на цьому етапі «протомораллю». Далі він описує важливу подію – вимирання неандертальців через наявність великої кількості кам'яної зброї та відсутності «духовного прогресу». Відтак естафету розвитку моралі передано кроманьйонцям, у яких формується анімістичне мислення (фундаментальна передумова виникнення релігії), протомистецтво (танці, наскальні малюнки, глиняні статуетки, первісні музичні інструменти) та жага й необхідність ще більш об'ємного систематичного полювання. Прекрасний ґрунт для активного формування феномену моралі. До того ж ми бачимо, що моральне міркування тоді вже не було суто культурною конструкцією, це було когнітивним процесом, який був відточений природним відбором для навігації в соціальних складнощах [5]. Канонічною подією також стало розділення племен наших пращурів на «воїнів» і «фермерів», що на нашу думку, не тільки ще більш стимулювало розвиток моралі, а й стало основою для формування аморальності, тиранії, і можливо навіть макіавеллізму (узагальнено, це передумови для третього «золотого» правила людства – жаги до влади). Ю. Ю. Орлов описує цей розподіл як диференціацію на сільськогосподарські племена, які «відкупилися» від «завойовників» з метою не бути вбитими та не покидати свою землю, і на озброєні племена, які усвідомивши, що «чужі» дають ресурси, почали експлуатувати їх (зокрема, як людський ресурс – рабів) [2].

Далі створюються перші правові документи, які знаходимо на територіях стародавніх міст, наприклад: судебник Ур-Намму (правителя давнього міста Ур, що в Месопотамії, близько 2050 р. до н.е.), звід законів Ешнунни (Месопотамія, близько 1930 р. до н.е.), кодекс Ліпіт-Іштара (Месопотамія, близько 1870 р. до н.е.), звід законів Хаммурапі (Вавилон, близько 1750 р. до н.е.) – усі вони або обмежували дію принципу таліону (наприклад, покарання лише за лжесвідощтво), або пропонували замінити його на грошовий штраф [6]. Залізна доба людства стала періодом «другого морального

регресу»: активне вироблення зброї (відкриття металургії), тотальне винищення завойованих територій, масові страти полонених, руйнування культур, війни.

Намагаючись знайти відповідь на запитання «Чому?», робимо висновок про циклічність моралі. Зброя та влада є основними «тригерами» аморалі, стимулюючи у людей «інстинкт завойовування, привласнення», що здатен стерти людський облік і сприяти виникненню «періодів морального регресу».

Підсумовуючи, можна сформулювати такий еволюційний ланцюжок явища моралі: розмноження як основа еволюції стимулює виникнення почуття симпатії → симпатія перетворюється на альтруїзм в межах родини → життя в соціумі (плем'ях, групах) розширює альтруїзм, стимулюючи формування інших етичних норм та зародження духовного розвитку → відбувається виникнення «складних» емоцій: емпатія, добротність, щирість, справедливість → формуються «моральні» цінності (тобто щось дуже важливе, але незрозуміле, бо феномен моралі ще незрозумілий) → виникає феномен моралі → дане явище розгалужується на внутрішню та соціальну мораль → виникає потреба унормування правил → зароджуються право та релігія → виникає різноманіття культур, наявні моральні знання та правила формують етику → мораль остаточно імплементується в нашу психіку (як у свідоме, так і в несвідоме (включно з колективним несвідомим)) → остаточно закріплюється циклічність моралі та аморалі (морального регресу) залежно від соціально-психологічних механізмів, поведінки людей, психічного стану окремого *індивіда* та колективного несвідомого. Тут також важливо зазначити, що поняття «колективне несвідоме», «колективна мораль» тісно корелюють з поняттям «народна мораль», яка виражається в народних традиціях, обрядах, звичаях, фольклорі, релігійних заповідях тощо [7].

Результатом є достатньо спрощений ланцюжок. Тобто ідеї про Бога, Всесвіт, Душу, Світло Душі, Карму, Внутрішню природню доброту – усе це може

послаблюватися. На нашу думку, це може призвести до своєрідного аморального нігілізму. Так, в основі моралі є симпатія задля розмноження чи турбота про дітей задля продовження роду, виживання. Так, головними адаптивними функціями моралі є створення безпеки та комфорту у соціумі (і задля комунікації, і задля, безумовно, репродукції). Але у людини за час і біологічної, і соціальної еволюції виникли чотири дуже важливих феномени, що є невід'ємною складовою сучасної, непримітивної, дещо «піднесеної» моралі: інтелект та емоції (біологічна еволюція), соціальні ролі та феномен авторитету (соціальна еволюція). Ми вже не є приматами, які мають тільки одну ціль – розмножитися. Технологічний прогрес, значне розширення й видозміна соціальних груп, «еволюція» мистецтва та духовності – усе це формує підґрунтя для виникнення «досконалої, вищої моралі». Однак дуальність світу неможливо заперечити: чим вище розвиток, тим більшу ціну ми платимо. Доктор де Вааль зазначав, що людська мораль може бути серйозно обмежена через те, що вона розвинулася як спосіб об'єднання проти ворогів, причому моральних обмежень дотримуються лише по відношенню до групи, а не до сторонніх: «Глибока іронія полягає в тому, що наше найблагородніше досягнення — мораль — має еволюційний зв'язок із нашою найпростішою поведінкою — війною ... Почуття спільності, якого потребує перший, забезпечує другий» [4]. Напевно тут і буде доречно звернути увагу на внутрішню мораль – гіпотетично, це може бути феномен функціонування мозку, який формує наш світогляд і відповідно, впливає на те, як буде виглядати і розвиватися соціум. І теоретично, якщо всередині кожного з нас «настануть темні часи», то темні часи будуть і довкола. Ми припускаємо, що зараз відбувається «третій моральний регрес» (це гіпотетична категорія). Причини, на нашу думку, є різноманітними: сильне викривлення соціальних норм, романтизація аморалі та аморальних особистостей, викривлення етики, стрес, надзвичайна кількість війн, дуже багато жорстокості (реалії,

фільми, книги, серіали – продукти споживання). Як наслідок, мозок змінюється. І ми у вирії третього морального регресу.

1.2 Феномен моралі в парадигмі філософії та психології

Сократ розумів мораль як знання про поведінку людей, де вищою моральною цінністю була справедливість, а Аристотель наголошував на соціальній природі людини, називаючи її соціальною твариною (*Zoon politikon*). Бенедикт Спіноза висловлював раціонально-натуралістичні погляди на людину, а Іммануїл Кант підкреслював, що «дві речі наповнюють душу завжди новим й усе більш сильним подивом і благоговінням, чим частіше й триваліше ми міркуємо про них – це зоряне небо наді мною і моральний закон у мені» [8]. Автор теорії морального розвитку особистості Лоренс Кольберг описав декілька етапів становлення моралі в онтогенезі: «доморальний (предконвенціональний) рівень» (стадія 1 – дитина слухається, щоб уникнути покарання; стадія 2 – дитина керується егоїстичними міркуваннями взаємної вигоди), «конвенціональний рівень» (стадія 3 – модель «гарної дитини», бажання схвалення з боку значущих інших і сором перед їх засудженням; 4 стадія – підтримка встановленого порядку соціальної справедливості і фіксованих правил) та «автономна мораль» (вона відкривається стадією 5А – людина усвідомлює відносність та умовність моральних правил, вимагає їх логічного обґрунтування. Потім йде стадія 5В – релятивізм змінюється визнанням існування деякого вищого закону відповідного інтересам більшості. Лише після цього формується стадія 6 – стійкі моральні принципи, дотримання яких забезпечується власним сумлінням без зовнішніх обставин і розсудливих міркувань) (див. рис. 1).

Рисунок 1. Модель теорії морального розвитку особистості Лоренса Кольберга

Кольберг зазначав, що менше 25% людей коли-небудь просуваються за межі другого етапу. І роблять вони це тільки через певну подію (можливо, «канонічну подію»). Наприклад, рішення зробити аборт, зробити людині евтаназію, кинути людину напризволяще – зіткнувшись з подібними ситуаціями, люди, за Кольбергом, дізнаватимуться про власні моральні цінності, принципи, правила. Однак ми б наголосили, що дізнаватимуться саме про *власні*, а не соціальні. Бо соціальні моральні правила – це певні еволюційні знання, етичні загальні правила поведінки та міжособистісної взаємодії. Зазначені події викарбовують «психологічний портрет» особистості, створюючи певний рівень моралі (або аморалі), який потім «розкривається» в суспільстві. Ми також звертаємо увагу й на дискусивність теорії Кольберга: респондентами у його дослідженні, по-перше, були діти, яким було запропоновано моральні дилеми. По-друге, вибірка здебільшого складалася з чоловіків. По-третє, сучасний соціальний психолог Джонатан Хейдт у своїй книзі «Праведний розум» вказав на серйозний недолік західної моральної психології – вона зосереджується лише на розвитку пар «Турботи-Шкоди» чи «Справедливості-Несправедливості», і не враховує інші дотичні до моралі емоції: огиду, пожертву, насолоду, бажання помсти, повагу тощо [9]. Загалом Джонатан Хейдт стверджує, що

люди займаються не моральними міркуваннями, а моральною раціоналізацією: вони починають з висновку, що підкріплений несвідомою «інстинктивною» емоцією, а потім намагаються знайти правдоподібне виправдання [10].

Також неможливо розглядати мораль на перетині психології та філософії без теорії справедливості Джона Ролза. Праця Л. А. Ситніченко точно описує його концепції та бачення: «Відомо, що Ролз стверджує, що основні принципи справедливості укладають вільні та розважливі особистості під “запоною незнання”». Суть останньої полягає в тому, щоб, по-перше, “звести до нуля ефекти специфічних випадковостей, що штовхають людей на незгоди, спокушаючи їх експлуатувати соціальні й природні обставини собі на вигоду” [2, с. 197]. Для того, щоб зробити наступний крок у визначенні “запони незнання”, Ролз наголошує на тому, що саме таке, спокусливе для критичного розгляду, припущення уможлиблює виоформлення концепції справедливості, спроможної “породжувати свою власну підтримку”. Її принципи мали б бути такими, що, коли їх утілити в основній структурі суспільства, люди старатимуться набувати відповідного чуття справедливості й розвинути в собі бажання діяти у згоді з її засадами” [2, с. 198]. По-друге, описуючи запону незнання як механізм виправлення небезпечної свавільності суспільного життя, Ролз не просто припускає, що “ніхто тут не знає свого місця в суспільстві, свого класового становища чи соціального статусу; не знає тут жодна особа ні своєї частки в розподілі природних активів і здібностей, ні своїх розуму й сили тощо” [2, с. 197]. Проте на цьому Ролз не зупиняється, на що часто не зважають його критики, і робить наступне припущення, яке має вже й моральне навантаження й стосується вільного та розважливого індивіда, який не страждає від заздрощів. Але як тут бути з такими почуттями, як сором та приниження? До цієї проблеми Ролз звертається після завершення свого концепту свободи. У першій частині теорії справедливості її “принципи виводяться з того, що

зздрості не існує, тоді як у другій ми розважаємо, чи отримана концепція є придатною з огляду на обставини людського життя” [2, с. 206]. Ситуація, де відбувається вибір основних принципів справедливості, має назву “первісний стан”. І в такий спосіб формується загальний принцип справедливості, в якому йдеться про те, що “всі суспільні цінності: свобода і можливість, прибуток і багатство, а також соціальні основи самоповаги, – мають розподілятися порівну, якщо тільки нерівний розподіл деяких, чи й усіх, цих цінностей не є усім на користь” [2, с. 104].» [11, С. 51-51].

1.3 Нейробіологія моралі

Еволюційний біолог Марк Хаузер у своїй книзі «Moral Minds» робить спробу поєднати «нижче моральне» (тваринне) і «вище моральне» (людське), припускаючи, що мозок має генетично сформований механізм для засвоєння моральних правил, універсальну моральну граматику, подібну до нейронних механізмів для вивчення мови, яка протягом безпосереднього життя індивідуумів у певній культурі й певному соціумі розвивається [10].

Нейропсихолог і нейробіолог Ельхонн Голдберг відійшов від еволюції та психології. Він зосередився на головному – мозку, та розробив концепцію етики та моралі, де лобові ділянки є вищою моральною інстанцією соціальної поведінки, соціальних емоцій (сорому, співчуття, провини), а наслідком їхньої недорозвиненості чи ураження може бути аморальність. Це припущення підтверджує і факт прояву хвороби лобно-базального синдрому, яка наявна у осіб для яких мета виправдовує будь-які засоби, які мають слабкий контроль над бажанням задовольнити свої примхи, які не думають про соціальні табу, правові заборони, межі моралі [12].

Аналізуючи більш детальні праці фахівців у сфері нейропсихології та нейробіології, ми робимо висновок, що узагальнено, основними структурами мозку, що

«відповідають» за мораль та її регрес є: *префронтальна кора* (особливо вентромедіальна, дорсолатеральна), *амігдала*, *задня поясна кора*, *скронева частка* та *дзеркальні нейрони* (останній компонент в сучасній літературі є дискусивним) [13].

Порушення функціонування поясної кори та амігдали викликає аморальність, порушення функціонування лобової та скроневої частки послаблює моральність.

Liane Young, Antoine Bechara, Daniel Tranel, Hanna Damasio, Marc Hauser and Antonio Damasio у своїй роботі зазначають, що пацієнти з пошкодженням вентромедіальної префронтальної кори (vmPFC) роблять атипові судження у відповідь на моральні дилеми. Також у них порушений запуск емоційних реакцій (соціальних емоцій: емпатії, провини, жалю, збентеження) на передбачувані або абстрактні події (наприклад, наміри оточуючих). На противагу цьому, коли є «фактичний» емоційний результат («якщо вкрали гроші, то людині буде сумно»), у респондентів емоційні реакції або були збережені, або перебільшені (вони перегравали). Також vmPFC була задіяна у процесі аналізу у такому експерименті як «Проблема вагонетки». Окрім того, пацієнти з її двостороннім пошкодженням частіше робили утилітарні моральні судження, тобто схвалювали шкідливі дії. Зв'язок емоційних реакцій автори пов'язують із взаємодією vmPFC (вона емоційно оцінює стимули) з базальними гангліями та стовбуром мозку (які регулюють і виконують тілесні компоненти емоційних реакцій) [14]. vmPFC має вирішальне значення для інтеграції емоційних реакцій із когнітивними процесами, дозволяючи людям зважувати наслідки своїх дій у моральних рамках. Тобто моральне міркування не є суто логічним, воно поєднує емоційні та соціальні фактори в прийнятті етичних рішень [5].

Учасники з ураженою vmPFC оцінювали спроби заподіяння шкоди (наприклад, отруєння когось, але безуспішне) як більш допустимі, ніж випадкові заподіяння шкоди (наприклад, випадкове отруєння когось). Тобто такі пацієнти нехтують негативним

наміром головного героя у змодельованих ситуаціях. Натомість вони зосереджуються на нейтральному результаті дії. Автори припустили, що, по-перше, ці учасники могли виробити ненормальну модель моральних суджень через дефіцит загальних когнітивних здібностей, а не соціально-емоційний дефіцит. По-друге, таке виконання може бути пов'язане з дефіцитом базової теорії розуму або помилковим розумінням переконань [14]. Однак, на нашу думку, дані припущення можуть бути помилковими. По-перше, відчувається спроба «виправдати» людей, якщо вони мають певний медичний діагноз. По-друге, дані гіпотези, ймовірно, було б добре перевірити шляхом додаткових досліджень рівня загального та емоційного інтелекту учасників.

Амігдала (мигдалеподібне тіло) також відіграє вирішальну роль в оцінці моральних сценаріїв. Дослідження Джошуа Гріна та його колег показало, що мигдалеподібне тіло активується під час моральні дилеми, які передбачають пряму особисту шкоду («Проблема вагонетки»). Активація амігдали пов'язана з емоційною огидою до заподіянням шкоди [5].

Іншим критичним компонентом нейронної схеми, яка бере участь у прийнятті моральних рішень, є задня поясна кора (РСС), яка бере участь у самореференційному мисленні та інтеграції моральної й соціальної інформації. Дослідження показують, що РСС активується під час завдань морального міркування, які вимагають від людей враховувати власні моральні цінності та потенційні соціальні наслідки своїх дій. Тобто вона відіграє центральну роль в опосередкуванні зв'язку між самоідентичністю та моральним судженням [5].

Роль нейропластичності в моральних міркуваннях також є важливою. Робота В. С. Рамачандрана щодо нейропластичності продемонструвала, що мозок здатний до значної реорганізації у відповідь на нову інформацію, що має глибокі наслідки для

нашого розуміння морального розвитку. І наприклад, вплив різних культурних або релігійних середовищ може призвести до змін, пов'язаних з моральним судженням [5].

У контексті нашої роботи, ми вже на даному етапі можемо припустити про наявність різючих відмінностей у моральних судженнях/принципах/засадах між націями. Даний факт формує колективне несвідоме у вигляді замкнутого циклу: інформація та середовище впливають на мозкову активність, реорганізацію → мозкова реорганізація призводить до гіпотетичних біологічних змін (зміни у мозкових структурах, генетичні зміни, зміни на рівні біохімії) → біологічні зміни дуже сильно впливають на генетику нащадків, спосіб виховання дітей, соціальну міжособистісну взаємодію, ставлення до важливих соціальних питань (політика, екологія, медицина, освіта і т. д.) → як наслідок, змінюється інформація та середовище – колективне несвідоме. Тут доречно у контексті праць В. С. Рамачандрана наголосити й на ролі дзеркальних нейронів у прийнятті моральних рішень (які є важливою частиною соціального мозку, однак є дискусивним феноменом). Дослідження Марко Якобоні та його колег показали, що ці нейрони активуються, коли люди спостерігають за бідами інших або беруть участь у моральних рефлексіях. Автори роблять висновок, що етичні судження не є лише продуктом індивідуального пізнання. Вони формуються соціальними та реляційними (міжособистісними) факторами [5]. Тобто зазначена вище схема не просто замкнута, вона двостороння: тут чітко прослідковується принцип наслідування. Дотичним до цього може бути цивілізаційна теорія А. Дж. Тойнбі в контексті розділення суспільства на «більшість» та «творчу меншість». Коли «творча меншість» починає продукувати абсолютно неетичні ідеї, вона перетворюється на «панівну меншість» (за якої цивілізації занепадають). Однак у контексті нейробіології, ми припускаємо, що такі дії меншості незворотно впливають на «більшість» (враховуючи їхню схильність до наслідування). Проблема тільки в тому, що індивідууми (окремі особини виду) в цій

«більшості» нікуди не зникають – вони створюють родини, народжують дітей, виховують їх згідно з абсолютно неетичними аморальними ідеями. Як наслідок, ми отримуємо тоталітарну машину, але основна небезпека полягає в тому, що люди в цій машині «не нетямучі», вони розуміють свої дії, і розуміють їхні наслідки.

1.4 Еволюційні витоки Темної тріади

У своїй статті Eric Mayor, Maxime Daehne, Renzo Bianchi зазначають, що: «рис Темної тріади могли еволюціонувати як “скоординована система спеціалізованих адаптацій для експлуатації соціоекологій”» [15].

Ми не можемо точно підтвердити чи знайти очевидні факти, але припускаємо, що в основі виникнення рис Темної тріади є еволюційний та соціально-психологічний процес викривлення, видозміни емпатії. Безумовно, емпатія не є єдиною причиною, але вона є дуже вагомою.

Дуже цікавий уривок наводять у своєму дослідженні James W. H. Sonne та Don M. Gash. Вони згадують роботу, де було зазначено, що «Емпатія до іншого в умовах сильного болю може бути надзвичайно болісною. Інтенсивний та повторний вплив дистресу може призвести до серйозних емоційних проблем та проблем зі здоров'ям, включаючи емпатичний дистрес та посттравматичний стресовий синдром» [16]. Якщо проаналізувати дане твердження з парадигми конструкта Темної тріади, теоретично, окрім, очевидно, генетичного підґрунтя, макіавеллізм/нарцисизм/психопатія можуть розвинути під час постійного тривалого блокування мозком емпатії. Припускаємо, що таке блокування може бути як несвідомим (внаслідок постійних травм; розчарувань та втрати авторитету значущих дорослих; відсутності визнання людини іншими; відсутності підтвердження соціумом того, що людина є цінною, важливою, унікальною (і завдяки цьому ще більш цінною)), так і свідомим – можливо це штучне блокування,

яке починається несвідомим блокуванням. Це захисний механізм, який вибудовує між людиною та соціумом стіну, першочергове значення якої (але не в усіх випадках) було не прикриття жорстокості, а захист від «нападів» оточуючих. Тобто це гіперболізована, деструктивна захисна реакція. Дещо дотичним до цього є й питання достатньої уваги до індивідуума зі сторони суспільства, соціальних груп, соціального оточення. Якщо людина не отримує те, на що (як вона вважає) заслуговує, то емоції (особливо агресія) можуть «вимикати» емпатію та активувати бажання тільки одного – стати «видимим». З іншого боку, нарциси/макіавеллісти/психопати є дуже непоганими лідерами. А еволюційно феномен «лідерства» не міг не розвинутися, бо плем'я завжди мають мати старшин, які на той час приймали складні рішення. Наприклад, коли в світі та людському світогляді були відсутні поняття «медицина», «ліки» та «хвороба», старшини плем'я мали вирішувати дилеми на кшталт: залишити члена плем'я помирати й врятувати всю групу, бо всі перекочують на інше місце, або спробувати врятувати «співмешканця», але наразити всю групу на небезпеку (і напади тварин/іншого плем'я, і власне хвороба, що передається). Знову ж таки, тут питання емпатії, яке має коріння у питаннях біологічних інстинктів – самовідтворення. Згідно з цією еволюційною теорією, споріднені особини будуть більш схильні здійснювати альтруїстичні акти та зменшувати власне виживання, якщо це вигідно виживанню спорідненої особини, яка несе багато тих самих генів. З точки зору еволюційної біології, «альтруїзм» або емпатичні акти можуть бути культурно відібрані як ознака придатності [16]. Але повертаючись до зазначеної вище ситуації, можна припустити, що «нормальні» старшини плем'я могли б обрати другий варіант, а особини з рисами макіавеллізму чи психопатії – другий. У другому варіанті можливо зберегти більше носіїв генетичного матеріалу. Але кожен наш вибір має наслідки, це «Ефект метелика»,

і даний вибір стає сходинкою та формування в мозку поняття жорстокості, черствості, цинізму.

Іншою стороною розвитку Темної тріади у контексті виживання є маніпуляції. «Темна емпатія» чи психологічне насильство могло бути необхідно людям для виживання в неоднорідному середовищі. Однак тут варто зазначити, що, на нашу думку, даний еволюційний фактор варто розглядати саме в гетерогенному суспільстві (коли людина починає порівнювати себе з іншими). Сучасний індивідуум взаємодіє мінімум з трьома різними групами. Для досягнення ефективності та результативності треба мати навичку гарного розуміння людей, їхньої поведінки, бажань та мотивів. Коли людина починає використовувати зазначені темну емпатію, маніпуляції та психологічне насильство з метою виживання, вона отримує те, що завжди було еволюційним рушієм – владу. Владу над людьми, яку мало хто хоче втрачати. Також відкритим є питання протиставлення альтруїстів психопатам/нарцисам/макіавеллістам. На перший погляд це два полярні поняття, але чи може існувати психопатичний/нарцисичний/макіавеллістичний альтруїст або альтруїстичний психопат/нарцис/макіавелліст? James W. H. Sonne та Don M. Gash згадують: «Типовим досвідом для новонародженого є швидке встановлення зв'язку з люблячою матір'ю, яка забезпечує інтенсивний та уважний догляд. Коли цього не відбувається, і на ранніх етапах життя спостерігається глибока соціальна депривація, така як перебування в дитячому будинку, просоціальний розвиток мозку серйозно порушується. Зв'язок між префронтальною корою та мигдалиною змінюється, а також уражається вісь стресу мигдалина-гіпоталамус-гіпофіз. Сузір'я проблем, що виявляються у дітей, що перебувають у спеціалізованих закладах, включає: менший розмір мозку зі зменшеною товщиною кори, дефіцит когнітивних та мовленнєвих функцій, проблеми з емоційною регуляцією та підвищений ризик психотичних симптомів» [16]. Тобто як ми і

вказували, альтруїзм є еволюційним рушієм, адже він сприяє інтеграції особистості в групу, розвитку пильності (людина слідкує за обличчями інших, помічаючи, наприклад, страх когось із групи), аналізу облич загалом. Ми припускаємо, що психопатичний/нарцисичний/макіавеллістичний альтруїст або альтруїстичний психопат/нарцис/макіавелліст цілком можуть існувати, це своєрідна перехідна ланка в період формування мозку, до повного його дозрівання. Саме тому можна зробити дуже важливий висновок про ефективність лікування та психологічної інтервенції саме у віці дозрівання, коли в індивідумі вже є риси макіавеллізму/нарцисизму/психопатії, але ще є й «еволюційний початок» – примітивна емпатія, просоціальний мозок. Окрім того, варто звернути увагу на культурні особливості альтруїзму чи просоціальності, бо це також, ймовірно, є показником еволюційного процесу. В одному дослідженні, опублікованому в 1975 році, яке спостерігало за поведінкою дітей у шести різних культурах, було виявлено, що 100% дітей віком від 3 до 10 років демонстрували альтруїстичну або просоціальну поведінку в Кенії, тоді як у Сполучених Штатах цей показник становив лише 8%. Крім того, ця різниця була пов'язана з культурними відмінностями між групами, особливо у сімейних функціях. Просоціальні діти корелювали з сім'ями, де жінки робили економічний внесок, а дітям доручали виконувати домашні завдання [16]. Тобто тут знову підіймається питання самовідтворення та виживання. Додатково, ми повертаємось до зазначених вище роздумів про нейробіологію моралі, ролі дзеркальних нейронів та колективного несвідомого у вигляді замкнутого циклу.

З іншого боку, ми не можемо пояснити з еволюційної точки зору чому, коли альтруїзм та емпатія є рушіями самовідтворення, психопати/нарциси/макіавеллісти є більш харизматичними, чарівними та привабливими. Можливо, це «еволюційна пастка», яка спрямована на те, щоб у жінки постійно працювали когнітивні функції та

селективна увага для створення родини з надійним партнером, а не «хижаком». На жаль, зараз ситуації показують, що еволюційна пастка не працює – люди є вкрай необачливими у виборі партнерів для самовідтворення.

1.5 «Темна тріада» як психологічний феномен

«Темна тріада» – соціальний-психологічний конструкт, складовими якого є: макіавеллізм, нарцисизм та психопатія. Дані риси є не просто негативними, їхнє загострення та домінування у психологічному портреті особистості створюють передумови для потенційно небезпечних соціальних ситуацій. Наприклад, для осіб, яким властивий макіавеллізм, характерний маніпулятивний спосіб комунікації. Це проявляється на різних міжгрупових рівнях: компанія друзів, родина, державні структури. Нарцисизм є загальновідомою рисою при згадуванні причин аб'юзивних стосунків. Психопатія є ґрунтовним об'єктом дослідження в криміналістиці [17]. Психологічну концепцію Темної тріади було створено у 2002 році канадськими науковцями Д. Полхусом та К. Вільямсом, які спочатку визначили позитивну кореляцію між макіавеллізмом та психопатією, а дослідивши певні спільні риси, приєднали й нарцисизм. Автори наголошують, що дослідження даних рис в сукупності створить більше можливостей для ідентифікації виразності та більш глибокого аналізу кожного з компонентів [17, 18]. Ми також припускаємо й існування мотивації створення концепції негативних рис: протипага концепції позитивних рис, що відома у психології як модель «Великої п'ятірки», на основі моделі Р. Кеттелла, П. Коста і Р. МакКрая, що включає: екстраверсію, нейротизм, доброзичливість, сумлінність, відкритість досвіду [17, 19]. Основні критерії об'єднання рис «Темної тріади»: черствість, жорстокість, соціальна відроза, самореклама (егоїзм), емоційна холодність, агресивність, соціальне та емоційне домінування, завищена самооцінка, відчуття власної «особливості» [17, 20]. Проте для багатьох людей ці риси є не перешкодами, радше навпаки помічниками (макіавеллізм –

гарний інструмент у політиці, нарцисизм – чудовий інструмент у стосунках, а психопатія, в принципі, є непоганим інструментом для комфортного життя – «паразитування»).

1.6 Взаємозв'язок Темної тріади з когнітивною емпатією та Великою п'ятіркою

У дослідженні Mirko Duradoni, Mustafa Can Gursesli, Maria Fiorenza, Alessia Donati та Andrea Guazzini було проаналізовано кореляцію компонентів Темної тріади з когнітивною емпатією. Було виявлено її позитивну кореляцію з нарцисизмом і негативну з макіавеллізмом та психопатією (див. рис. 2) [21].

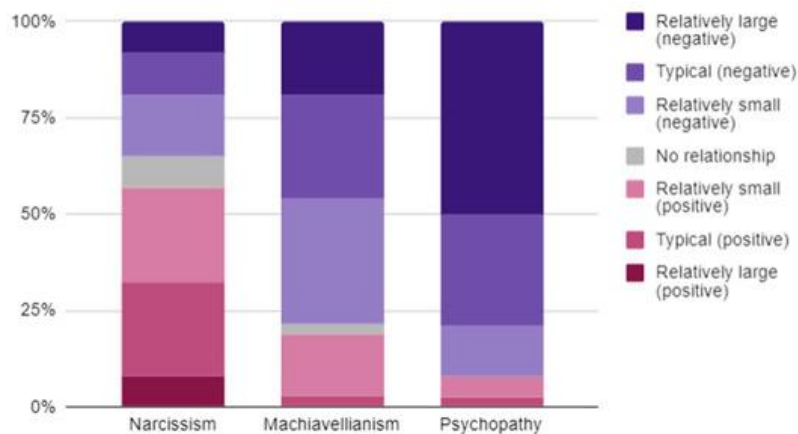

Рисунок 2.

Результати кореляцій компонентів Темної тріади з когнітивною емпатією [21]

Щодо конструкта Великої п'ятірки, то як ми зазначали вище, це концепція позитивних рис, що створена на основі моделі Р. Кеттелла, П. Коста і Р. МакКрая та включає: екстраверсію, нейротизм, доброзичливість, сумлінність, відкритість досвіду [17, 19].

У дослідженні Emrah Özsoy, Mark D. Griffiths & Zeynep Ak Şahinoğlu компоненти Темної тріади мають значущі кореляції з деякими компонентами Великої п'ятірки: сумлінність негативно корелює з усіма трьома компонентами (але з

макіавеллізмом найбільша кореляція), доброзичливість також негативно корелює з усіма трьома компонентами (але з психопатією найбільша кореляція), нейротизм позитивно корелює з макіавеллізмом та нарцисизмом (найбільше) [22]. Дуже спрощено можна створити таку схему: найменш працьовиті та впорядковані – макіавеллісти, найбільш чутливі до страждання – нарциси; найменш співчутливі та ввічливі – психопати.

Якщо «переводити» кореляцію макіавеллізму з сумлінністю на «мову психології та нейробіології», то ймовірно, макіавеллісти не можуть існувати без явних винагород за свою діяльність, мають проблеми зі стійкістю уявлень про себе в часі та вмінням «жертвувати» сьогоденням заради майбутнього. Із парадигми нейробіології у них може бути певна недостатня активність в орбітофронтальній префронтальній корі (що відповідає за перевагу довгострокових перспектив), дорсолатеральній префронтальній корі (dlPFC, що відповідає за чіткість планування) та острівці (що відповідає за впорядкованість).

Нарциси на фоні підвищеного нейротизму можуть або уникати тригерних чинників, або бути капризними. Ймовірно, у них спостерігається особлива активність в передній острівцевій долі.

Негативна кореляція добросовісності з психопатією проявляється в тому, що психопати не дуже вміють спілкуватися, вони неемпатичні, погано контролюють себе та свою агресію. Ймовірно, у них знижена активність мереж прихильності (акцент на окситоцині, вазопресині, опіоїдах – відповідають за соціальної прихильності та емпатії), дзеркальних нейронах (вибудовування Theory of mind, менталізація), блукаючого нерву (що відповідає за активність системи соціального залучення).

Цікаво, що екстраверсія (міра насолоди та наполегливості – наша система винагороди, vmPFC та dlPFC) та відкритість до досвіду (гнучкість, креативність, детальність, унікальність рішень – наша ретикулярна формація, робота глутаматних синапсів) у цьому дослідженні не показали значущих кореляцій з компонентами Великої п’ятірки. Це викликає певні роздуми: невже макіавеллісти/нарциси/психопати є негнучкими? Як вони тоді адаптуються в соціумі? І чому, будучи менш «мультизадачними, складними», їм вдається в певних сферах домінувати над «нормальним» мозком «звичайних» людей? Проте варто наголосити, що єдина негативна кореляція у екстраверсії з психопатією, а єдина позитивна кореляція у відкритості до досвіду з нарцисизмом (остання теза дещо «додає світла» у дискусії щодо приєднання нарцисизму до макіавеллізму та психопатії. Цікаво виходить, що нарциси серед трійки можуть бути теоретично найбільш адаптованими та інтегрованими в суспільство. Це також може пояснити, чому феномен нарцисизму багато дослідників вивчають в контексті родини – найглибшої соціальної взаємодії).

У іншому дослідженні, Alessandro Nai виявив дещо інші кореляції: сумлінність негативно корелює з усіма трьома компонентами (але з психопатією найбільша кореляція), доброзичливість також негативно корелює з усіма трьома компонентами (і як і в попередньому дослідженні, з психопатією найбільша кореляція), нейротизм позитивно корелює з усіма трьома компонентами (і з психопатією найбільша кореляція) [23]. Тобто «усе взяли на себе» психопати. У даній роботі також автор представив виключно позитивну кореляцію екстраверсії з усіма компонентами Темної тріади (з нарцисизмом найбільше) та виключно негативну кореляцію відкритості до досвіду з усіма компонентами Темної тріади (з психопатією найбільше).

Хочемо також звернути увагу й на роботу Raquel Gómez-Leal, Pablo Fernández-Berrocal, María José Gutiérrez-Cobo, Rosario Cabello, Alberto Megías-Robles – тут автори також

довели позитивну значущу кореляцію між екстраверсією та компонентами Темної тріади (і додатково ще й садизмом; найбільша кореляція з нарцисизмом). Також тут зазначено позитивну кореляцію відкритості до досвіду з нарцисизмом та психопатією [24].

Тобто представники Темної тріади все-таки здатні яскраво відчувати задоволення та легко адаптуватися до мінливого соціуму?

1.7 Нейробіологія компонентів Темної тріади: макіавеллізму, нарцисизму, психопатії

У нашому дослідженні нижче ми будемо проводити детальний аналіз нейробіології кожного з елементів Темної тріади. Дуже узагальнено, безумовно, є співпадіння між структурами мозку, але ми хочемо наголосити, що мозок – цілісний феномен, робота якого полягає у взаємодіях різних його частин та складових. Концепції Ф. Й. Галля або П. П. Брока замінив системний підхід.

«Основними» структурами, які відповідають за макіавеллізм є: ліва префронтальна кора, передня дорсолатеральна префронтальна кора (dlPFC), латеральна орбітофронтальна кора (IOFC), права інсула (острівець), правий гіпокамп, ліва парагіпокампальна звивина, вентральна область покришки (VTA) та передня поясна кора (ACC).

«Основними» структурами, які відповідають за нарцисизм є: медіальні префронтальні області (ліва медіальна префронтальна кора (mPFC)), дорсолатеральна префронтальна кора (dlPFC), передня острівцева доля, скронево-тім'яний вузол та задня/передня поясна кора (особливо дорсальна та вентральна) (ACC).

«Основними» структурами, які відповідають за психопатію є: медіальна префронтальна кора (mPFC), орбітофронтальна кора (OFC), вентральна область

покришки (VTA), прилегле ядро, веретеноподібна звивина, гіпокамп, амігдала та передня поясна кора (ACC).

По-перше, варто звернути увагу на особливу роль системи винагороди та передньої поясної кори в усіх компонентах Темної тріади. На рівні нейромедіаторів тут можна виділити дофамін та глутамат. Теоретично, це може означати, що за допомогою біохімії можливо «розпізнати» макіавеллістів/нарцисів та психопатів. Але тут, умовно, постають питання: дефіцит синтезу дофаміну вказуватиме на наявність депресивних розладів чи ймовірність макіавеллізму? Або навпаки: надлишок синтезу дофаміну вказуватиме на симптоми шизофренії або чи на ймовірність психопатії?

По-друге, ми робимо висновок про сильні викривлення та порушення в емоційній сфері у макіавеллістів, нарцисів та психопатів з теоретичним дуже непоганим збереженням когнітивних функцій. Взаємодія префронтальної кори, поясної кори та інсули можна тлумачити таким чином: чітке планування соціальної поведінки, самореференційна обробка, саморефлексивне мислення та саморегуляція в соціальних умовах взаємодіють з «Мережею соціального болю» – структурами, які обробляють негативні стимули, аналізують конфліктні ситуації та власні помилки в них, прогнозують наміри інших людей та сприяють соціальній обізнаності. Усе це паралельно взаємодіє з центрами пам'яті, навчання (гіпокампом) та регуляцією емоцій (амігдалою). Подивившись на таку схему, ми бачимо дуже активний соціальний мозок із розвинутими когнітивними функціями. Майже ідеал, який, напевно, працює чітко та різнопланово (у питаннях прогнозування). Тільки є два нюанси: перше – відсутність емпатії; друге – відсутність страху. Ключові структури мозку, які здебільшого відповідають за зазначені явища, в мозку макіавелліста/нарциса/психопата саме це не активують. У результаті ми отримуємо дуже «розумний» мозок, який не зважає на болісні відчуття і самого себе, і мозку інших. Ми отримуємо людей, в яких немає

«людяності». Це «живі комп'ютери», які живуть «серед людей», але мають такі бажання, що не стосуються аспектів міжособистісного спілкування та вибудовування близьких стосунків (бажання фінансової стабільності, гарної кар'єри, загального достатку, цікавого та різнобарвного життя). Тільки тут виникають ще більші проблеми, згадуючи, що в усіх цих бажаннях у макіавеллістів/нарцисів/психопатів відсутній компонент емпатії. Тому дії стають ще більш глобальними, жорстокими, черствими, егоцентричними.

Порівнюючи знайдену нами інформацію з вищезазначеними даними з попереднього підрозділу, ми бачимо логіку усюди, окрім макіавеллізму. У нього задіяні однакові частини мозку як в умовах надмірної вираженості, так і в умовах, коли ці ділянки відповідають за протилежні феномени, наприклад, сумлінність. Чи може це означати не про дефіцит чи гіпофункцію якоїсь частини мозку, а про «зовсім іншу» роботу мозку? Тобто чи може мозок макіавеллістів у даному випадку «працювати інакше»? Якщо так і є, то ми отримуємо велику проблему: як відомо, макіавеллістам «до вподоби» влада та контроль. За умови «іншої» роботи мозку, ми отримуємо «бездушних машин», а не гуманних керівників.

Також ми хочемо додати й про зв'язок компонентів Темної тріади з фармакологічним когнітивним покращенням (ФКП). Методи когнітивного покращення варіюються від нефармакологічних методів (медитація, здорове харчування та поширені стимулятори (цукор і кофеїн)), до легальних і нелегальних наркотиків [25]. Eric Mayor, Maxime Daehne, Renzo Bianchi провели дослідження, де виявили, що лише макіавеллізм суттєво пов'язаний з позитивним ставленням до ФКП [15].

1.8 Аналіз складових темної тріади: макіавеллізм

1.8.1 Основна характеристика макіавеллізму.

Макіавеллізм – риса особистості, яку найбільше можна охарактеризувати як схильність до психологічних маніпуляцій. Часто відбувається ототожнення з маніпулятивністю, однак варто зазначити, що, на нашу думку, макіавеллізм є більш комплексним поняттям, де маніпулятивність є лише однією з ознак, стратегією прояву даного явища на соціальному рівні. Цікаво також, що даний феномен знаходиться на зіткненні таких соціальних наук як психологія та політологія. Його психологічний аспект формує рису, яка діє на індивідуально-психологічні характеристики та внутрішньогрупову комунікацію. В аспекті політології ми виходимо на більш глобальний рівень, коли макіавеллізм є не просто рисою особисті, а «почерком» багатьох політиків (наприклад, тиранів, диктаторів та їхніх прибічників) [17]. Існує багато трактувань поняття «макіавеллізм» різними науками. Наприклад, у словнику з політології можна знайти таке визначення: «Макіавеллізм — це політика, яка здійснюється підступними методами, не гребує нічим заради мети» [17, 27]. У соціології макіавеллізм має два значення: як політика правителя, який користується будь-якими засобами для зміцнення державної влади і як політика, що заснована на культурі грубої сили, підступності, нехтуванні нормами моралі [17, 27]. Дослідженням даного феномену займалися такі українські науковці як: П. Шляхтун, В. Ціватий, Б. Год, О. Кревська. Американські психологи Р. Крісті та Ф. Гейз досліджуючи це явище, розробили «Шкалу макіавеллізму» [17, 26].

Daniel N. Jones and Steven M. Mueller стверджують, що макіавеллізм – це риса, пов'язана із взаємодією людини та середовища. Його адаптивна природа стала можливою завдяки наявності контролю імпульсів та чутливості до покарання в оточенні. Тобто контекст середовища, особливо ризик зовнішнього покарання, пом'якшує

макіавеллістичну погану поведінку [28]. Дане припущення також підтверджують й Christopher M. Castille, John E. Buckner V, Christian N. Thoroughgood у своєму дослідженні. Як приклад вони наводять скандал із викидами Volkswagen і скандал із сексуальним насильством над дітьми в штаті Пенсільванія. Спираючись на теорію активації рис, вони зазначають, що макіавеллізм повинен зробити людей більш готовими взяти участь в неетичній організаційній поведінці. Крім того, вони наголошують, що ця готовність буде посилена, якщо люди з даними характеристиками дотримуватимуться уявлення про те, що етичні стандарти мають менше значення, ніж ефективність організації [29].

Відторгнення та обмежувальна поведінка батьків (здебільшого матері) породжує макіавеллізм у дітей, тоді як любов і вседозволеність перешкоджають розвитку такої орієнтації. Це також вказує й на те, що макіавеллізм може бути не суб'єктивним вибором, а наслідком дитячого досвіду (однак на нашу думку, таку закономірність можна застосовувати далеко не в усіх випадках – вона не є універсальною, кожен випадок треба детально та ретельно аналізувати). Більше того, було виявлено позитивну кореляцію макіавеллізму з уникненням прихильності, а також бажанням «злитися» з партнером, щоб контролювати його/її [30].

1.8.2 Етимологія феномену макіавеллізму.

Етимологія слова «макіавеллізм» проста: Нікколо Макіавеллі був політичним діячем, державним секретарем Флорентійської Республіки, який написав книгу «Державець», де виклав свої роздуми як бути впливовим політиком незважаючи ні на що [17, 31]. Історично терміну «макіавеллізм» передував термін «макіавелліст», який вперше з'явився у 1581 році, у творі французького політичного письменника Н. Фрументо «Фінанси» [17, 32].

1.8.3 Парадигма макіавеллізму.

Rauthmann and Will (2011) запропонували розглянути даний феномен на 4 рівнях: когніціях, афектах, поведінці та бажаннях. Відтак бажання макіавеллістів є егоцентричними, вмотивованими на отримання більшої сили та влади. Поведінка має антисоціальні, лицемірні, антагоністичні тенденції, часто із застосуванням таких інструментів як маніпуляції, відсторонення, експлуатація інших. Афекти макіавеллістів характеризуються заниженістю або їх відсутністю (наближення до алекситимії), а вектор думок є аморальними [17, 31].

1.8.4 Основні ознаки макіавеллізму.

Основна особливість макіавеллізму у контексті тріади полягає у відсутності певного клінічного еквіваленту у психіатричних посібниках (наприклад, DSM чи МКХ). Саме тому психологи розглядають даний феномен як рису характеру. Хоча на нашу думку, це є фатальною помилкою наукової спільноти, адже якщо в людській природі існує риса (зародок будь-якого розладу), то теоретично існують і акцентуації, і розлади [17]. Можна виділити такі ознаки даного феномену: виражена схильність до маніпуляцій, цинізм, хитрість, аморальність (не відсутність моралі, а заперечення моралі інших людей, яка не співпадає з мораллю макіавеллістів), мінімальна емоційність/беземоційність, прагматичність, харизматичність, упертість у слідуванні своїм інтересам, непереборне прагнення досягти своїх цілей. Хотілося б розширити афективні характеристики макіавеллістів наголосивши, що особи з вищими балами за шкалою Mach демонструють специфічний стиль регулювання емоцій. Емоційна відчуженість від обставин, відсутність сентиментальної залученості до інших, відсутність емоційної чутливості, дефіцит розуміння емоцій (або навпаки, високий соціальний інтелект) та дефіцит емпатії є основними «афективними» рисами. Макіавеллісти також мають дефіцит когнітивної емпатії, можуть не усвідомлювати

наслідків своїх дій (але ми не вважаємо це твердження таким, що відповідає реальності), ангедонію (нездатність відчувати задоволення) та алекситимію (нездатність розпізнавати власні емоції) [30]. Вони мають набагато нижчі результати тестів на читання думок (порівняно з контрольною вибіркою), демонструють труднощі у вираженні та розумінні емоцій, а також в обміні емоціями з іншими [33].

Окрім того, аналізуючи працю китайського стратега Сунь-Цзи ми знаходимо такі риси в контексті феномену оперативно-стратегічного управління, схожого з макіавеллізмом (наголошуємо, що у його праці не описано саме макіавеллістів, є *подібність*): «холодна раціональність», схильність до планування, цінування власного авторитету [17, 18]. Поведінка макіавелліста є дійсно чітко продуманою та проаналізованою. У сімейному контексті людина з вираженим макіавеллізмом ніколи не буде створювати враження аб'юзера. Скоріше навпаки: лідера, образ-уособлення родинного захисту та опіки. Вочевидь, що на більш глобальному рівні (наприклад, політика) така ілюзія стає ще більшою, а прояв «істинних» характеристик макіавелліста ще більш жорстоким [17]. У своїй статті про дослідження лідерів-макіавеллістів Hu Li, Sihong Huang, Zhiyu Feng зазначають, що представники макіавеллістичного руху вірять у принцип «мета виправдовує засоби», а деякі дослідники припускають, що лідери-макіавеллісти схильні до неетичної лідерської поведінки: вони розглядають світ як конкурентні джунглі і можуть сприймати підлеглих як загрозу своїй владі (що стимулює їхнє жорстоке ставлення до підлеглих з метою підтримки влади над ними). З іншого боку, макіавеллісти можуть «покладатися» на таланти своїх підлеглих для досягнення власних інтересів (вони можуть розглядати інших людей як корисні ресурси для посилення своєї влади). Автори даної статті у своєму дослідженні не виявили зв'язку між загрозою, яку лідер сприймає для своєї ієрархії, та жорстоким керівництвом. Вони припустили, що цей неочікуваний результат можна пояснити різними стратегіями, наприклад, лідери-

макіавеллісти можуть прагнути близькості з підлеглими, щоб краще контролювати загрози та захищати свою владу. Hu Li, Sihong Huang, Zhiyu Feng також наголошують, що лідери-макіавеллісти володіють високим соціальним інтелектом. Водночас, вони є дуже чутливими до характеру соціальних ситуацій – їм потрібна «вірність» «своїх» підлеглих, щоб підтримувати владу (див. рис. 3) [34].

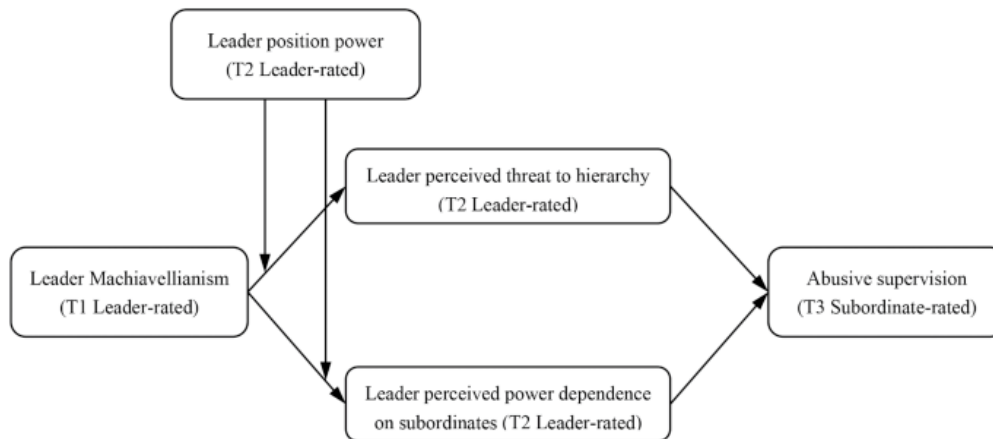

Рисунок 3. Теоретична модель дослідження Hu Li, Sihong Huang, Zhiyu Feng [34]

Дослідник макіавеллізму Р. Крісті також характеризує макіавеллістів як людей, що вважають інших «простаками». Їм схильна «поведінка хамелеона». Тобто залежно від людини, макіавелліст буде обирати різну стратегію досягнення мети [17, 26].

1.8.5 Нейробіологія макіавеллізму.

Автори нейробіологічного дослідження Willem J. M. I. Verbeke, Wim J. R. Rietdijk et al. зазначають, що при дослідженні структурних частин мозку було виявлено, що значні відмінності людей з високим та низьким макіавеллізмом були виявлені в: *базальних гангліях* (центр винагороди та вентральна область покритки, «reward seeking»), *лівій префронтальній корі* (яку макіавеллісти використовують для планування того як перехитрити людей і регуляції негативних почуттів), *острівцевій корі* (двосторонньо, для передбачення переживання огиди та, за необхідності, придушення негативних емоцій/розчарувань), в *правому гіпокампі* та *лівій*

парагіпокампальній звивині (що залучені до навчання та обробки контекстної інформації) (див. рис. 4, див. табл. 1) [30, 35].

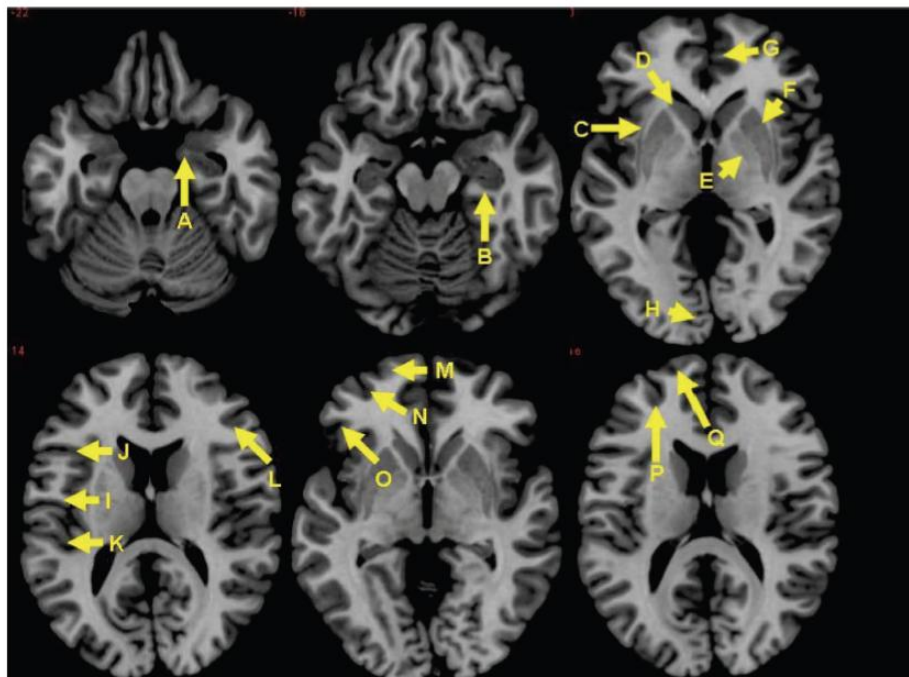

Рисунок 4. Анатомічні структури з відмінністю в розмірах у досліджуваних з високим та низьким рівнем макіавеллізму: А) парагіпокампальна звивина; В) гіпокамп; С) інсула; D) хвостате ядро; Е) біла куля; F) лушпина; G) верхня медіальна лобова звивина; H) острогова борозна; I) Роландова борозна; J) нижня оперкулярна лобова звивина; K) верхня скронева звивина; L) нижня трикутна лобова звивина; M) верхня орбітальна лобова звивина; N) середня орбітальна лобова звивина; O) нижня орбітальна лобова звивина; P) середня лобова звивина; Q) верхня лобова звивина [35]

Таблиця 1

**Позитивна значуща різниця у досліджуваних з високим
та низьким рівнем макіавеллізму**

Cluster size	T-value	Anatomical areas	X	Y	Z	Brodmann area	Hemisphere	Functionality
174	5.27	Caudate	-14	40	-12	17	R	Learning/Memory
16	5.27	Hippocampus	22	6	-20	21	R	Memory/
320	5.17	Insula	-40	6	-16	13	L	Emotions/Disgust
427	5.27	Pallidum	-36	-88	-4	6	R	Motivation
192	5.17	Pallidum	-36	-88	-4	6	L	Motivation
1417	5.27	Putamen	-36	-88	-4	21	R	Learning
1678	5.17	Putamen	-36	-88	-4	21	L	Learning
24	4.19	Inferior Orbital Frontal Gyrus	-48	58	-12	12	L	Cognition
89	4.19	Inferior Triangular Frontal Gyrus	-53	20	12	45	L	Cognition
426	5.53	Middle Frontal Gyrus	56	-2	50	10	L	Cognition
501	4.19	Middle Orbital Frontal Gyrus	10	58	-12	12	L	Cognition
481	5.53	Superior Frontal Gyrus	-12	60	34	11	L	Cognition
5	5.53	Superior Medial Frontal Gyrus	-4	4	68	10	L	Cognition
8	4.05	Calcarine	-36	-88	-4	17	R	Visual

Інше дослідження Tamas Bereczkei, Peter Papp et al. було побудовано з використанням методу фМРТ для дослідження людей, які грали в гру «Довіра» у справедливих та несправедливих ситуаціях. Гра складалася з двох раундів: у першому раунді суб'єкт, як гравець 1 (Інвестор), пропонує певну суму грошей, а гравець 2 (комп'ютер) відповідає взаємністю двома можливими способами (він або повертає приблизно таку ж суму грошей, яку гравець 1 отримав раніше (справедлива або правильна умова), або повертає відносно невелику суму грошей, лише 30% від суми, отриманої від гравця 1 (несправедлива або неправильна умова)). У другому раунді комп'ютер починає гру як перший гравець, пропонує середню суму, а суб'єкт (гравець 2) приймає рішення щодо суми взаємності. Загалом, гравець 2 більш мотивований до взаємності, коли гравець 1 виявляється схильним до співпраці та відповідає середньою або вище середньої сумою грошей у першому раунді [33].

Автори підтвердили залучення вищезгаданих областей мозку. Додатково вони зазначили й такі ділянки: *передню дорсолатеральну префронтальну кору* (dlPFC, яка бере участь у виконавчому контролі, оцінці інформації про винагороду, прийнятті

особистісного морального порушення та гальмуванні домінантної соціально-емоційної реакції на ініціативу партнера щодо співпраці (але водночас, вона підтримує й егоорієнтовані імпульси в несправедливих умовах)), *передню поясну кору* (яку можна розглядати як детектор конфлікту, особливо коли домінантна звична реакція конкурує з виконанням запланованої реакції (або відбувається конфлікт між особистими інтересами та соціальними нормами)) та *нижню лобову звивину* (що відіграє вирішальну роль в оцінці сигналів, пов'язаних із соціальною поведінкою інших, особливо коли гравець стикається з партнером, який прагне співпрацювати. Ця ділянка мозку бере участь у створенні прогностичних висновків під час виконання різних завдань) [30, 33].

Останній факт може спростовувати наукову думку про те, що макіавеллісти вважаються поганими читачами думок, бо нижня лобова звивина може бути ефективною в передбаченні подальших рішень партнера в ситуації соціальної дилеми [30, 33]. З іншого боку, в другому дослідженні дані фМРТ показали, що під час виконання завдань соціальної дилеми *скронево-тім'яне з'єднання, медіальна префронтальна кора та лущина*, які пов'язані з процесами менталізації, не демонстрували підвищеної активності, що вказує на негативний зв'язок між макіавеллізмом та здатністю до читання думок [30]. Тож Tamas Bereczkei, Peter Papp et al. також висунули дуже цікаву гіпотезу: люди з високим макіавеллізмом демонструватимуть вищу нейронну активність у справедливих соціальних умовах (як «незвичайних» з їхньої точки зору), порівняно з несправедливими соціальними умовами. На противагу цьому, люди з низьким макіавеллізмом будуть поводитися протилежним чином: вони повинні демонструвати підвищення мозкової активності, коли стикаються з несправедливою реакцією партнера, яку вони зазвичай розглядають як дію, що загрожує їхнім соціальним стосункам [33].

У іншій статті Muhammad Jahangir, S. Mudasser Shah, Jian-song Zhou et al. виявили, що у людей з високим макіавеллізмом також задіяна *латеральна орбітофронтальна*

кора (яка активується у макіавеллістів під час дотримання норм, коли загроза покарання очевидна). Вони згадали й про вище зазначену остівцеву кору, її праву частину, яка, ймовірно, вказує на пам'ять про сильніші емоційні та негативні переживання у макіавеллістів під час покарання, що може допомогти їм поводитися належним чином, коли існує ризик покарання (див. рис. 5) [30].

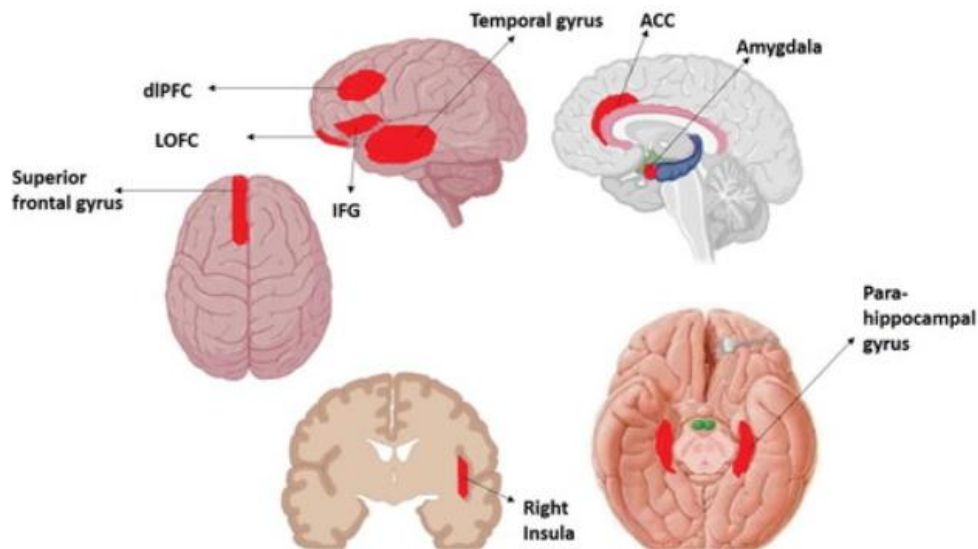

Рисунок 5. Активовані ділянки мозку у макіавеллістів: Superior frontal gyrus – верхня лобова звивина; dlPFC – дорсолатеральна префронтальна кора; LOFC – латеральна орбітофронтальна кора; IFG – нижня лобова звивина; temporal gyrus – скронєва звивина; ACC – передня поясна кора; Amygdala – амігдала; Parahippocampal gyrus – парагіпокампальна звивина; Right insula – права інсула [30]

Також варто звернути увагу й на дослідження сірої речовини. Звіт МРТ показав, що об'єм сірої речовини *лівої латеральної орбітальної звивини* позитивно корелює з балом за шкалою макіавеллізму. Також інше нещодавнє дослідження повідомило про зв'язок між збільшенням об'єму сірої речовини *верхньої лобової звивини* та макіавеллізмом. Однак поки що незрозуміло, чи сприяє збільшення об'єму верхньої лобової звивини макіавеллізму, чи навпаки [30].

Досліджуючи нейромедіатори, для макіавеллізму надзвичайно важливим є дофамін. Постійно зростаюче бажання (амбіції) активізує систему винагороди, яка стимулює продукування підступних соціальних і політичних стратегій для досягнення власних соціальних цілей (наприклад, статусу чи багатства) [35]. Також досі залишається нез'ясованим, яку роль відіграють статеві відмінності або статеві гормони у розвитку макіавеллізму. Окремо варто зазначити, що пацієнти з тривогою та депресією мають макіавеллівські тенденції; отже, дефіцит синтезу серотоніну, можливо, є однією з ключових причин, яку необхідно з'ясувати [30].

На генетичному рівні, один з алелей дофамінового рецептора D3 (DRD3; варіант rs6280/CC), а також чоловіча стать можуть бути використані як предиктори для оцінки макіавеллізму [30].

1.8.6 Зв'язок макіавеллізму з іншими компонентами тріади.

Проаналізувавши психологічні характеристики макіавеллізму, ми бачимо наявність зв'язку як з нарцисизмом, так і з психопатією. Кореляція в останній парі є доведеною ще в роботах Полхуса та Вільямса. Наприклад, обман та нечесність є спільною рисою макіавеллізму та психопатії. Зв'язок нарцисизму та макіавеллізму не є емпірично доведеним. Проте ми також бачимо наявність однакових рис: егоцентризму, «відданості» своїм бажанням та цілям, харизматичності, відсутності моралі (наявність «своєї» моралі). Припускаємо, що дані феномени особливо яскраво проявляються в міжособистісних поведінкових стилях, особливо в сімейних ролях [17].

Додатково хочемо зазначити про кореляцію макіавеллізму з психічними розладами. Відчуженість є спільною рисою макіавеллізму з шизоїдним розладом особистості (окрім того, даний зв'язок підтверджується й генетично – це один з алелів дофамінового рецептора D3 (DRD3, варіант rs6280/CC)). Цинічні погляди та аспект

недовіри є спільними для параноїдного розладу особистості. Бездушність та неемоційний елемент – для межового розладу особистості. Експлуататорська та несправедлива поведінка є спільною як для межового, так і для антисоціального розладу особистості [30].

1.9 Аналіз складових темної тріади: нарцисизм

1.9.1 Основна характеристика нарцисизму.

Іншим невід’ємним компонентом тріади є нарцисизм. Даний психологічний феномен може існувати в 3 формах: як риса особистості, як акцентуація характеру та як розлад особистості. Багато прикладів використання характеристики «нарцис» сьогодні можна зустріти у розповідях про чоловіків: аб’юзерство, комплекс неповноцінності, компенсація своєї заниженої самооцінки – усе це може супроводжувати вживанням слова «нарцис». Однак на нашу думку, незважаючи на безумовні гендерні відмінності, дана характеристика є: по-перше, значно глибшою, аніж вважають в соціумі; по-друге, властива як чоловікам, так і жінкам. Рівень дослідження цього феномену стрімко підіймається, адже є і психічне підґрунтя (офіційно затверджений Нарцисичний розлад особистості), і соціально-психологічне підґрунтя (збільшення та розвиток даного феномену є прямим наслідком суспільства споживання, що провокує людей на успіх, соціальну жорстокість, перфекціонізм, гіперболізований захист власних ідей, недовірливість, ханжество, егоїзм) [17, 36].

1.9.2 Етимологія феномену нарцисизму.

Як і макіавеллізм, феномен нарцисизму отримав свою назву від особистості. Щоправда, міфологічної. Антиподом відомого Прометея став Нарцис, дитина бога Кефіса та німфи Ліріопе, який закохується у власне відображення, ігноруючи закохану у нього Ехо (міф про нього написаний римським поетом Овідієм) [17, 36, 37]. Відбувається

паралельне зведення світу людини до матеріальних речей (зовнішній фактор) і відсутність гуманістичного початку всередині самого індивідуума. Нарцис розуміє свою «порожнечу», для перетворення в бажане «Я» у нього немає ані знань, ані навичок, і саме через це він будує ілюзорний світ, де власне «Я» набуває неабияких масштабів возвеличення [17, 37]. Важливо також зазначити, що даний термін в психологічній літературі вперше згадується в працях Х. Елліса у контексті автоеротизму [17, 38].

1.9.3 Дослідження нарцисизму.

Психоаналіз – класика, яка привернула увагу соціуму до нарцисизму. Узагальнено, загальним механізмом нарцисичного функціонування є підтримка завищеного «Я» за допомогою характерних внутрішніх та міжособистісних саморегуляторних стратегій [17]. З. Фрейд розділив нарцисизм на «первинний» та «вторинний», де «первинний» є вродженою характеристикою й розвивається протягом дорослішання людини. У ранніх працях Фрейд пояснює нарцисизм як гомосексуальний вибір об'єкта, базований на ставленні люблячої матері до «Я». У праці «Про нарцисизм» феномен уже є доповненням-лібідо до егоїзму [17, 19]. За Фрейдом батьківські стосунки є відтворенням власного нарцисизму батьків: вони розвивають у характері дитини те, що не змогли розвинути у собі. На нашу думку, це своєрідна схема «компенсації комплексу неповноцінності» [17, 39]. Особистості, схильні до нарцисизму, описуються психоаналітиками як «бранці дитинства», «вразливі діти», «використані діти», що зазнали хронічної травматизації від матері (однак ми вважаємо, що зацикленість психоаналізу на фігурі Матері є недостатньо коректною; фігура Батька є не менш важливою). Протягом виховання дитину не сприймають такою, якою вона є насправді; не беруть до уваги її внутрішньоособистісні потреби, бажання, ідеї. Дитина стає поєднанням найбільш ідеальних (на думку батьків) рис. Х. Когут описував нарцисизм як природний і нормальний процес, за допомогою якого лібідо «вкладається» в розвиток

Самості. Ця частина психічної енергії використовується для особистісного зростання і взаємодії з близькими [17, 40].

У працях неофрейдистів нарцисизм уже стає елементом самоненависті та самодеструкції. К. Хорні інтерпретувала нарцисизм як захист від високого рівня тривоги за рахунок ідентифікації з уявним «ідеальним Я». О. Кернберг класифікує нарцисизм у широкому діапазоні: від нормальної до патологічної форми залежно від ступеня вираженості нарцисичних рис і серйозності розладу особистості [17, 19]. Він також зазначає, що особливості самовідчуттів у людей з нарцисичними тенденціями полягають як у логічних негативних відчуттях (порожнечі, фальші, сорому, заздрості), так і в протилежних переживаннях – самодостатності, марнославстві, перевазі над іншими. Це протилежні стани сприйняття власного Я: грандіозне – незначне. Таким чином, ми бачимо що нарцисизм може проявлятися й у позитивних для людини якостях, що робить процес терапії більш складним, адже «навіщо мені щось лікувати, якщо це мені допомагає у житті» [17, 41].

У психоаналізі наголошено на особливій важкості роботи з нарцисичними клієнтами. На нашу думку, це можна пояснити багатофакторністю феномену: з одного боку, стосунки Матері-Дитини або Батька-Дитини; з іншого боку, можливість виникнення нарцисизму не внаслідок таких стосунків, а як результат травматичних ситуацій із соціумом в цілому (друзі, однолітки, партнери). Тобто ми наголошуємо на особливому соціальному чиннику, який відіграє фундаментальну роль у феномені нарцисизму [17]. Варто також зазначити, що за допомогою Каліфорнійського дитячого (або дорослого) Q-набору, було виявлено, що нарцисизм зростає між 14 та 18 роками та стабілізується (тобто несуттєво знижується) до 23 років. Wetzel E, Robins RW, Grijalva E, & Roberts BW, використовуючи Опитувальник нарцисичної особистості, також виявили, що нарцисизм та його аспекти (лідерство, марнославство та почуття привілейованості)

зменшуються протягом 23 років від молодості до середнього віку [42]. Це теж потрібно врахувати при побудові плану терапії.

1.9.4 Парадигма нарцисизму.

Як було зазначено вище, у сучасних роботах можна зустріти три різні тлумачення нарцисизму: як риса характеру (тут також зустрічається розгалуження досліджень на «нарцисизм як позитивна риса характеру» та «нарцисизм як негативна риса характеру»), як акцентуація особистості, як патологічних розлад. Концепція нарцисизму як риси була спочатку розроблена на основі діагностичних критеріїв Нарцисичного Розладу Особистості та адаптована для оцінки нарцисизму на загальній, неклінічній вибірці в *Опитувальнику нарцисичної особистості (NPI)* [43].

Нарцисизм як повсякденна риса особистості характеризується підвищеним відчуттям власної значущості та правом на особливе ставлення. Відзначається схильність до ігнорування бажань і потреб інших, марнославства та демонстрації егоцентризму. Е. П. Моррісон узагалі характеризує нарцисизм як здорову рушійну силу особистості та підкреслює його роль у задоволенні особистості потреб, пов'язаних із оточенням. Прихильники нарцисизму як позитивної риси переконані, що він є необхідною складовою здорової самосвідомості. Адже функції нарцисизму спрямовані на захист, заповнення та збереження структурної цілісності, тимчасову стабільність і позитивно-афективне забарвлення уявлення себе [16, 38]. Ф. В. Денеке, Б. Хільгеншток, Р. Мюллер розглядають нарцисизм як організовану мотиваційну модель людини, «як одну зі специфічних систем саморегуляції», в центрі котрої стоїть її Я [17, 41].

Аналізуючи нарцисичну акцентуацію, ми не знаходимо доказової інформації. Однак припускаємо, що наявність і риси характеру, і патологічного розладу в природі має містити серединну ланку. Логічно, що цією ланкою є акцентуація характеру. Ми

також припускаємо, що нарцисична акцентуація у більшості своїх випадків виникає з дитинства (з травматичних соціальних стосунків) і до кінця формування «Я-концепції» імплементується у неї вже не як риса характеру, а як стала акцентуація. Тобто ознаки акцентуації є відносно такими ж як і ознаки риси характеру, однак відмінність даних феноменів полягає у сприйнятті цих ознак (особистість з акцентуацією не може відокремити риси, бо вони є «її частиною») і у психотерапевтичному процесі робота з нарцисичною акцентуацією є довшою, більш складною [17]. На нашу думку, нарцисична акцентуація може бути дотичною до вразливого нарцисизму (що є другою формою вираження, маніфестації) й характеризується несвідомим почуттям величі, фантазії щодо власної грандіозності, а також гіперчутливістю, тривожністю, страхом втратити міжособистісні стосунки (адже саме вони підтримують роздуте Его) [17, 38].

У DSM-IV, Нарцисичний Розлад Особистості діагностували при встановленні п'яти й більше ознак: 1) грандіозне почуття самозначимості; 2) фантазії про безмежну владу й успіх; 3) віра у власну унікальність, побачити та гідно оцінити яку можуть тільки обрані, особливо обдаровані люди; 4) потреба в захопленні; 5) відчуття привілейованості; 6) експлуатація інших в міжособистісних відносинах; 7) відсутність емпатії; 8) заздрість до чужих досягнень; 9) зверхня поведінка [17, 40, 41]. У DSM-V-TR збережено основний категорійний підхід, і додано альтернативну дименсійну модель: по-перше, поєднано самоорієнтовані та міжособистісні аспекти розладу; по-друге, додано антагонізм та відстороненість [44]. Нарцисичний опитувальник особистості (NPI), розроблений Raskin та Hall (1979) більше орієнтований на грандіозні, егоїстичні аспекти нарцисизму, а певні агресивні (чи вразливі) прояви представлені нечітко [17, 31].

Хочемо звернути окрему увагу на розділення нарцисизму на грандіозний та вразливий. Перший характеризується поєднанням завищеної самооцінки, саморекламної поведінки, ексгібіціонізму з самовпевненістю, а другий – підвищеним

рівнем нейротизму (що призводить, наприклад, до тривоги та гіперчутливості), соціальною замкнутістю і приписуванням ворожості іншим [38, 45]. Ці виміри дали розгалужуються на три грані: агентну (самореклама, асертивність і чарівність), антагоністичну (суперництво, ворожнеча та почуття переваги) та невротичну (гіперчутливість, невпевненість і потреба в соціальному схваленні). Проте більшість досліджень у контексті Темної тріади, на жаль, зосереджено на оцінці грандіозного нарцисизму, незважаючи на те, що в літературі підкреслено, що антагоністичний нарцисизм більш тісно пов'язаний з макіавеллізмом і психопатією. Грандіозний нарцисизм тісно пов'язаний з екстраверсією, вразливий нарцисизм – з нейротизмом (див. рис. 6) [43, 45]. Ми вважаємо дану класифікацію дуже перспективною, бо тут нарцисизм, хоча і є збірним поняттям, створює набагато більше простору для різноманітної (більш точної) роботи з різними типами та проявами даного феномену в структурі особистості.

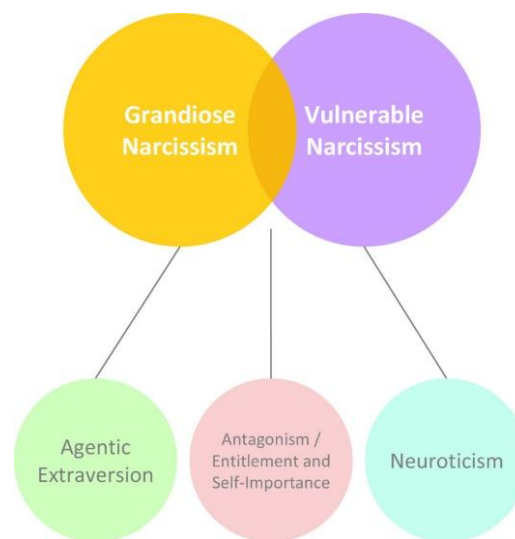

Рисунок 6. Структурна модель нарцисизму, адаптована та синтезована з Трифакторної Моделі Нарцисизму [43]

Додатково Askerman et al. запропонували ще одну тривимірну модель нарцисизму, яка передбачає існування адаптивних та дезадаптивних його аспектів. Адаптивними є Лідерство/Авторитет (тобто самовизнання особистісних лідерських

якостей), а дезадаптивними – Грандіозність/Екзгібіціонізм (самозаглиблення, марнославство й екзгібіціоністські тенденції) й Приналежність/Експлуатація (правові переконання та маніпулятивна поведінка). Back et al. запропонував нову модель – Концепцію нарцисичного захоплення та суперництва (NARC). На відміну від попередньої, вона є двовимірною, де головною метою нарциса є підтримка його грандіозного «Я», чого можна досягти за допомогою двох стратегій: стимуляції почуття власного захоплення (проявляється у прагненні до унікальності, грандіозних фантазіях, чарівливої поведінки) та самозахисного суперництва (проявляється у прагненні до панування, знеціненні інших, агресивної поведінки). У цій моделі ми бачимо наявність трьох головних компонентів: афективного, когнітивного та поведінкового [17, 31].

1.9.5 Основні ознаки нарцисизму.

На нашу думку, буде логічним розділити ознаки нарцисизму на внутрішні (ті, які доступні лише індивідууму, часто є прихованими чи заміщеними) та зовнішні (ті, які створюють загальносоціальний образ нарциса, часто ілюзорні). Отже, зовнішні ознаки: болісне сприйняття зауважень, критики; недовірливість (до інформації стосовно себе, якщо вона є негативною); проблемна творча діяльність, ірреалістичність цілей; часте роздратування через оточуючих; завищена самооцінка; підвищена мінливість настрою; егоїстичність; відсутність виражених усталених моральних принципів; домінування або маскулінних цінностей, або відсутність чіткої статевої приналежності; ймовірні спалахи агресивності й «толерантне» ставлення до агресії в цілому; надмірна критичність (до інших); поверховість та формалізація у стосунках; конкурентність; елітарність; відсутність емпатії; педантизм; вимогливість; гордість [17, 39]. Внутрішні ознаки нарцисів куди більш цікаві: важкість у переживанні вікових криз (особливо періоду старіння); схильність до залежностей внаслідок тривожності та депресії; чутливість до сорому; схильність до іпохондрії; відчуття нікчемності; соціальна ізольованість

(проявляється більше на внутрішньому рівні, коли людина «одна серед людей»); внутрішня порожнеча (почуття самовідчуження); періоди особливої інертності; глибоке почуття сорому (невідповідності між тим, що демонструється, і тим, що є насправді); заздрість; страх використати свою «неідеальну рису»; сильна потреба в схваленні; інтерналізуючі симптоми. На архаїчному (базовому) рівні нарциси жадають нового зближення, злиття, відображення в своєму «близнюкові»; ідеалізованого ставлення до себе. Вони відчувають на несвідомому рівні лють і біль через відсутність розуміння соціумом їхніх бажань глибокого рівня, а сказати напрому про це не можуть, бо тоді вся «ідеальна картинка» буде зруйнована [17, 40, 43].

Важливо проаналізувати й гендерні відмінності прояву нарцисизму: у дослідженні Rebekka Weidmann, William J Chopik, Robert A Ackerman et al., було виявлено, що загальний нарцисизм є найвищим серед молодших дорослих і найнижчим серед старших людей. Чоловіки мали вищий рівень нарцисизму порівняно з жінками [42].

Логічно, що негативними наслідками високого рівня нарцисизму є: нижча вірність у романтичних стосунках, більший психологічний дистрес, контрпродуктивна поведінка на роботі, компульсивні покупки, схильність до залежностей. З іншого боку, люди з вищим рівнем нарцисизму більш активні, «чарівні» на початкових етапах знайомства, є більш переконливими, можуть підвищувати свою ефективність після негативного зворотного зв'язку [42].

Щодо патологічного нарцисизму, то особи повідомляють про такі клінічні симптоми: нижча самооцінка, вища агресія, вищий сором, вищий психологічний дистрес, депресивні симптоми, суїцидальні думки та поведінка, відсутність диспозиційної емпатії [43]. Деякі дослідження показують, що пацієнти з Нарцисичним

Розладом Особистості виконують завдання на розпізнавання емоцій гірше, ніж здорові люди контрольної групи, і що вони не усвідомлюють цього дефіциту.

1.9.6 Нейробіологія нарцисизму.

Нейробіологічні дослідження, спрямовані на внутрішньоособистісні функції, можуть досліджувати нейрофізіологічні реакції на ситуації, в яких людина піддається загрози его. Показниками можуть бути провідність шкіри, артеріальний тиск, нейроендокринні маркери (наприклад, рівень кортизолу). Цікавим є експеримент, коли групи чоловіків з низьким та високим рівнем грандіозного нарцисизму піддавалися впливу аверсивних слухових стимулів (гучні тони). Чоловіки з високим рівнем грандіозного нарцисизму одночасно демонстрували нижчу тривожність (більше звикання до шкірної провідності) та більшу пильність (сильніше уповільнення серцевого ритму) у відповідь на аверсивні стимули. Тобто чоловіки з високим рівнем грандіозного нарцисизму демонструють холоднокровні, але пильні реакції на стресові подразники, що має схожість з конструктом психопатії [43].

Щодо структур мозку, Kaitlyn Griffith виявила, що *передня острівцева доля* (AIC) (особливо її права частина) та *дорсальна передня поясна кора* (dACC) були пов'язані з обробкою негативних стимулів, що викликають конфлікт, біль або негативний афект (ймовірно, це «мережа соціального болю»). Узагальнено, передня острівцева кора відповідає за розуміння намірів людей під час соціальних взаємодій та емпатію. Тут також варто наголосити і на окремому типі нейронів – Von Economo neurons (VENs). Це веретеноподібні нейрони, які зазвичай зустрічаються в передній острівцевій корі. Вони беруть участь у складних соціальних ситуаціях та наявні лише у людей, людиноподібних мавп, китів і слонів. VENs відіграють важливу роль у дослідженні аутизму, деменції, хвороби Альцгеймера та obsесивно-компульсивного розладу. Тобто вони беруть участь в емпатії, соціальній обізнаності та самоконтролі. З VENs пов'язані рецептори

вазопресину, дофаміну та серотоніну. Гіпотетично, його можна пов'язати зі структурними відмінностями в інсулярній корі і відсутністю емпатії та соціальної обізнаності, що властиво нарцисам [46].

Існують також припущення, що нарцисизм пов'язаний із Theory of mind. Тож її основні біологічні відповідники: *медіальні префронтальні області, скронево-тім'яний вузол, задня поясна кора, верхня скронева борозна* – усі вони також, ймовірно, є важливими у феномені нарцисизму [43]. Також у дослідженні Emanuel Jauk, Philipp Kanske було звернено увагу на такі ділянки як *дорсолатеральна префронтальна кора, премоторна кора, медіальна префронтальна кора (mPFC)* [42, 46]. Sydney Ash, Dara Greenwood, Julian Paul Keenan припустили, що mPFC значною мірою пов'язана з концепцією самосвідомості та корелює з самореференційною обробкою, саморефлексивним мисленням та саморегуляцією в соціальних умовах [46]. Лабораторія ДеВолла в Університеті Кентуккі провела дослідження за допомогою методу під назвою дифузійне тензорне зображення (DTI). Ті, хто отримав вищі бали за нарцистичною шкалою, частіше демонстрували зниження нейронного зв'язку між префронтальною корою та вентральним смугастим тілом [46].

У статті Igor Nenadić, Carsten Lorenz, Christian Gaser дослідницький аналіз семи субшкал NPI (авторитет, привілеї, експібіціонізм, експлуататорство, самодостатність, перевага, марнославство) виявив такі позитивні кореляції: експібіціонізму з двома кластерами в лівійтім'яній частці та правій медіальнійтім'яній/поясній корі, самодостатності з кластером у лівій медіальній префронтальній корі, переваги з лівим переднім/ростральним префронтальним кластером [48].

Нарцисизм певних типів також пов'язаний і з потужністю ЕЕГ між 12 і 28 Гц, а також між 35 і 40 Гц. З іншого боку, агентний нарцисизм позитивно корелював з

потужністю ЕЕГ у діапазоні 4–8 Гц, захопливий нарцисизм – з потужністю ЕЕГ між 1 і 7 Гц, суперницький нарцисизм – з потужністю ЕЕГ між 2 та 8 Гц, 12 та 15 Гц, та негативно з потужністю між 18 та 35 Гц [48].

Узагальнено, Emanuel Jauk, Philipp Kanske зробили мета-аналіз, який було трансформовано у дуже інформативну таблицю (див. табл. 2). Проаналізувавши її, можемо зробити висновок, що найбільш активними ділянками у питаннях нарцисизму є: передня **поясна кора (особливо дорсальна та вентральна)** та **ліва медіальна префронтальна кора**. Додатково, в багатьох дослідженнях було доведено підвищення **кортизолу та тестостерону** у респондентів з нарцисизмом різного типу [43].

Також дослідження сірої речовини мозку, яке було проведене Шульце та його колегами, виявило відмінності в об'ємі в **лівій острівцевій долі** та **ростральній передній/задній поясній корі**. У жінок також було виявлено позитивну структурну кореляцію між грандіозним нарцисизмом та регіональним об'ємом сірої речовини у **правій верхній тім'яній частці**. Автори інтерпретували цей ефект як посилений пошук уваги у жінок з високим рівнем грандіозного нарцисизму, оскільки верхня тім'яна частка є частиною дорсальної мережі уваги. Додатково в іншому дослідженні було виявлено меншу товщину та об'єм кори в правій дорсолатеральній префронтальній корі. Це негативна кореляція з патологічним нарцисизмом [43]. Також в дослідженні Igor Nenadić, Carsten Lorenz, Christian Gaser було виявлено значну позитивну кореляцію загальних балів NPI з регіональним об'ємом сірої речовини мозку у: двосторонній медіальній, орбітальній та дорсолатеральній префронтальній корі, а також у лівій інсулярній корі [48].

Переходячи тепер від сірої речовини до білої речовини, у двох дослідженнях аналізували цілісність трактів волокон за допомогою дифузійно-тензорної візуалізації.

Фракційна анізотропія була нижчою в правій лобовій частці, правому передньому таламусному променевому шарі, правій передній скроневій частці, лівій передній/латеральній скроневій частці та правому стовбурі мозку. У вибірці молодих жінок і чоловіків було підтверджено апіорі припущений негативний зв'язок грандіозного нарцисизму та фракційної анізотропії у фронтостріатальному шляху, що з'єднує вентральний стріатум та медіальну префронтальну кору. Автори інтерпретують це відкриття як нейронний розрив між ділянками, задіяними в обробці винагороди (стріатум) та внутрішньоособистісної (mPFC), що може лежати в основі нарцисичного прагнення до захоплення з боку соціального середовища [43].

Щодо нейроендокринних ознак нарцисизму, Джонсон та Маккефрі досліджували нейроендокринні реакції чоловіків з грандіозним нарцисизмом на вплив брехні. Учасники мали поводити себе як ефективні брехуни, і їх знімали на відео, коли вони розповідали два правдивих та одне брехливе твердження про себе. Порівняння рівня кортизолу та тестостерону в слині до та після показало, що чоловіки з вищим рівнем нарцисизму демонстрували тенденцію до вищого базового рівня кортизолу. Також у більш нарцисичних чоловіків рівень тестостерону підвищувався, а у менш нарцисичних – знижувався, що вказує на задоволення та функцію самозвеличення. Доповнюючи дослідження нейроендокринних маркерів, Ченг та його колеги виявили вищий рівень альфа-амілази у молодих жінок із грандіозним нарцисизмом. Автори зробили висновок, що нарцисизм діє як модератор у зв'язку між сприйнятим стресом та негативними наслідками для здоров'я, що видно за рівнем кортизолу (пов'язаного з активністю гіпоталамо-гіпофізарно-надниркової осі) та рівнем альфа-амілази (пов'язаної з активністю симпатичної нервової системи). У нещодавньому дослідженні Lee et al. було вивчено базові рівні 8-гідрокси-2'-дезоксигуанозину (8-OH-DG), індикатора

оксидативного стресу на клітинному рівні. У пацієнтів з NPD та межовим розладом особистості його рівень був вищим [43].

1.9.7 Зв'язок нарцисизму з іншими компонентами тріади.

У контексті Темної тріади нарцисизм вважають «найсвітлішою» рисою. Ми не можемо пояснити цю думку. Багато дослідників наголошують, що маніпуляції та черствість сильніше корелюють з нарцисизмом, аніж з психопатією чи макіавеллізмом. Однак лише нарциси мають підґрунтя незахищеності, невпевненості у собі [17, 18]. Тобто у контексті тріади нарцисизм описують як «віддалений» компонент, який не має яскравої, феноменальної кореляції ані з макіавеллізмом, ані з психопатією. Проте ми вважаємо це питання дискусійним. У нейробіологічній галузі було доведено, що як психопатія, так і нарцисизм негативно впливають на прийняття рішень, що часто пов'язано з вентромедіальною префронтальною корою [49, 50]. Мозкові механізми патологічного нарцисизму та психопатії демонструють відмінності в прийнятті рішень порівняно зі здоровими людьми контрольної групи – спостерігаються зміни в амігдалі та вентромедіальній префронтальній корі [51].

1.10 Аналіз складових темної тріади: психопатія

1.10.1 Основна характеристика психопатії.

«Найбільш зловісний» компонент, який частіше за все згадують в криміналістиці (і соціальних масових продуктах творчості, на наш погляд) – психопатія. Як і нарцисизм, Д. Полхус та К. Вільямс включили в Тріаду саме субклінічну психопатію, без патологічних проявів. Авторами концепції зазначається, що субклінічна психопатія була виділена відносно нещодавно, у 1980–1990 рр., як проміжна риса між нормою та патологією, що характеризується високою імпульсивністю, пошуком гострих відчуттів, слабкими переживаннями та низьким рівнем тривоги [17, 19]. Психопатія як патологія є

більш дослідженим явищем за якого у суб'єкта спостерігається практично незворотній прояв ознак, які перешкоджають його адекватній адаптації в соціальному середовищі. Ці властивості проявляються в дисгармонійному складі характеру, темпераменті та поведінці [2].

1.10.2 Дослідження психопатії.

Достеменно невідомо про глибинне дослідження психопатії як субклінічного феномену. Багато вчених досліджували дане явище, створювали класифікації психопатів, вивчали природу психопатії: J. L. A. Koch, H. M. Cleckley, R. D. Hayer, P. Babiak. Однак проблема недостатньої вивченості даного феномену як субклінічної характеристики полягає у векторі досліджень: це або «тема нарозхват» серед кримінологів,/психіатрів, або «тема нарозхват» в соціальних масах. А як можна дослідити «пересічних громадян»? Ми не можемо дати відповідь на це запитання. Причиною цього можуть бути дві полярні тези: або серед більшості психопатів немає, вони всі є злочинцями та психічно хворими; або ми всі є психопатами (менш драматично – психопати серед нас і вони дуже добре маскуються). На даний момент ми є прихильниками другої тези.

1.10.3 Парадигма психопатії.

Hare та Neumann (2008) виділили чотири виміри психопатії: міжособистісний (включає поверхневий шарм, грандіозну самоцінність, патологічний обман та маніпулятивність), антисоціально-поведінковий (низький рівень контролю поведінки, кримінальна багатогранність, підліткова злочинність), афективний (недостатні чи відсутність докорів сумління та емпатії, емоційна поверховість) та психопатія як стиль життя (імпульсивність, безвідповідальність, перманентний пошук афективного стимулу). Незважаючи на клінічну мету використання даної парадигми, було виокремлено ознаки, які успішно підійшли для характеристик людей в соціумі (тобто ми

бачимо тут «зародження» субклінічного аспекту): міжособистісна маніпулятивність, черствість, антисоціальна поведінка та хаотичний спосіб життя. Автори парадигми згрупували перші 2 та останні 2 характеристики, утворивши більш абстрактну типологію, яка схоже на концепцію Karpman та Levenson про первинну й вторинну психопатію. Відтак первинна психопатія характеризується черствістю, маніпулятивністю, егоїзмом та брехливістю, а вторинна – антисоціальною поведінкою під впливом емоційного розладу, що водночас проявляється імпульсивністю. На нашу думку, це цікава концепція, яка настановує на роздуми про різну природу психопатії: соціально-поведінкову (коли риси характеру проявляються безпосередньо у суспільстві та є частиною характеру індивіда) та біологічно-патологічну (ми вважаємо, що генетичну та нейробіологічну основи в жодному разі не можна ігнорувати). Іншу трикомпонентну структуру запропонував Patrick et al. (2009), у якій зазначено три характеристики-конструкти: зухвалість (сміливість), підлість і розгальмованість (дезінгібіція). Зухвалість поєднує міжособистісне домінування, безстрашність, високу самовпевненість та ризикованість. Підлість – черствість, відсутність емпатії, навмисну жорстокість, поверхневу емоційність та вміння експлуатувати інших. Дезінгібіція об'єднує проблему з імпульс-контролем, погану саморегуляцією та невміння відтягувати задоволення [17, 31].

1.10.4 Основні ознаки психопатії.

Основними ознаками психопатів у контексті Темної тріади є: відсутність емпатії чи провини/каяття, черствість, імпульсивність, пошук гострих відчуттів, асоціальність (що «компенсується» більш високою емоційністю їхніх суб'єктивних образів особистої небезпеки), дратівливість, агресивність, холоднокровність, відсутність морального компонента, зневага до соціальних норм та прав оточуючих (сильне соціальне домінування), жорстокість та патологічна брехливість (наприклад, брехати задля

миттєвої винагороди навіть якщо сама брехня компрометує їхні довгострокові інтереси), певна легковажність (хаотичний спосіб життя, відсутність планування у житті), жага до влади (макіавелліський егоїзм), нонконформізм (схильність до бунтарської поведінки), часте звинувачення інших (відсутність бажання брати відповідальність за свою поведінку) [16, 17, 51]. Роберт Д. Хейр, автор книг «Позбавлені совісті: лякаючий світ психопатів серед нас», «Змії в костюмах», ставить під сумнів звичайні клінічні методики для дослідження психопатії. Дійсно, коли в опитувальнику респондент бачить питання на кшталт «Мені цікаво спостерігати як сильно можна мучити людину» навряд чи всі захочуть відповідати «Абсолютно погоджуюсь». Тож доктор Хейр пропонує Контрольний перелік ознак психопатії: емоційні та міжособистісні особливості (балакучість та поверхневність; егоцентричність та претензійність; відсутність почуття провини та жалю; відсутність емпатії; підступність та схильність до маніпулювання оточуючими; поверхневність емоцій) та особливості соціальної поведінки (імпульсивність; слабкий поведінковий контроль; потреба у психічному збудженні; безвідповідальність; проблемна поведінка у дитинстві; антисоціальна поведінка у дорослому житті) [52, с. 48 та 73].

Gao and Raine зазначають, що психопатів можна розділити на дві групи: невдалих та успішних. Невдалі – це бездушні та байдужі злочинці. Успішні психопати – це більш різноманітна група, починаючи з безжальних шахраїв і закінчуючи провідними державними діячами. У дослідженні Dutton було згадано, що високі бали PPI-R отримали національні лідери Другої світової війни, зокрема, Адольф Гітлер. Нагадаємо, що таке лідерство могло втілювати безсердечність, відсутність каяття та екстерналізацію звинувачень. У вище згаданій книзі «Змії в костюмах» організаційний психолог Пол Баб'як та кримінальний психолог Роберт Д. Хейр оцінили, що 3,5% фахівців у бізнесі мають сильні психопатичні риси [16].

1.10.5 Нейробіологія психопатії.

У людей з психопатією дуже багато «зав'язано» на системі винагороди. Тобто її структури: *вентральна область покоришки (VTA), прилегле ядро, префронтальна кора, амігдала* та *гіпокамп* – беруть дуже активну участь у питаннях психопатії (див. рис. 7). Цікавим, навіть іронічним, є факт, що як співчутливі дії, так і лють/імпульсивність напряду пов'язані з системою винагороди (див. рис. 8, див. рис. 9) [16].

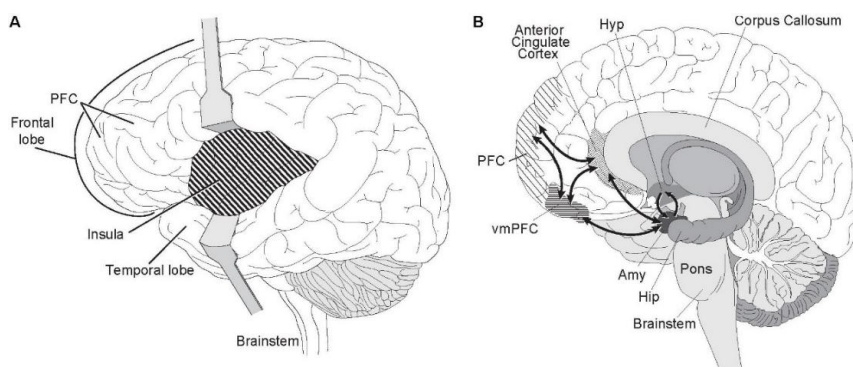

Рисунок 7. Активні ділянки кори головного мозку, що відповідають за страх, тривогу та емпатію [15]

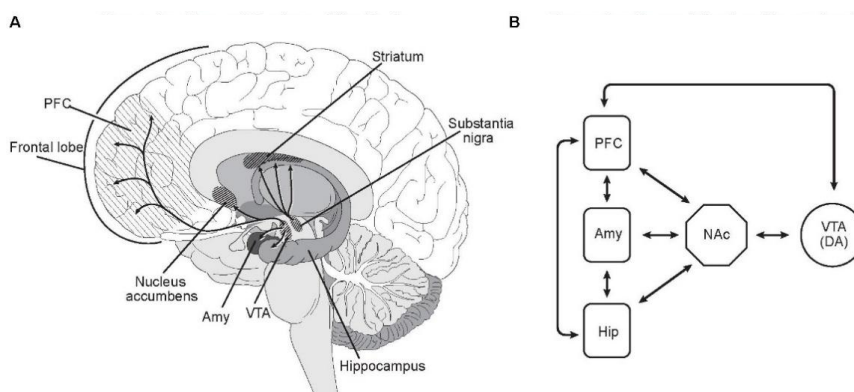

Рисунок 8. Система винагороди у мозку: А) дофамінова система у мозку; В) схематичне зображення системи винагороди [16]

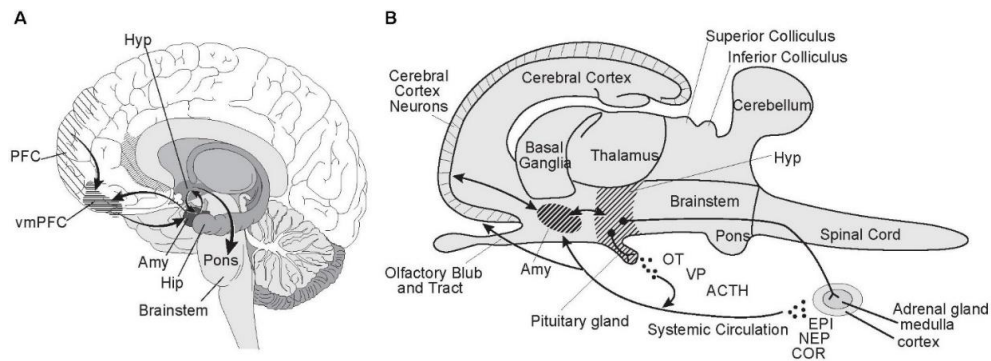

Рисунок 9. Схема префронтальної кори-мигдалини-гіпоталамуса: А) вісь префронтальної кори-мигдалини-гіпоталамуса та соціально-емоційна обробка; В) вивільнення нейронами гіпоталамуса окситоцину, вазопресину та адреноркотикотропного гормону (АКТГ) у системний кровотік [16]

Основна різниця між просоціальною та антисоціальною поведінкою, ймовірно, полягає у сприйнятті соціального порядку. Для альтруїстів здатність обробляти та інтегрувати сенсорну та набуту інформацію при зчитуванні та відчутті емоцій інших породжує позитивні дії (наприклад, співчуття) що пом'якшує власний дистрес та рефлекторно активує систему винагороди (але це іноді не можливо за умови проживання «альтруїста» в соціальних умовах горя, болю та біди). Натомість через приглушені нейронні ланцюги, що відповідають за основні емоції у кримінальних психопатів, дії у формі насильницької агресії активують компонент гніву, реакції «Бий або біжи», рефлекторно теж активуючи систему винагороди [16]. Дуже спрощено можна описати таку схему: у альтруїстів активуються система винагороди, вентромедіальна префронтальна кора та *передня поясна кора*, у психопатів – система винагороди, вентромедіальна префронтальна кора та *амігдала*.

Також аналізуючи дослідження «просоціального мозку», було виявлено позитивну кореляцію між кількістю людей, з якими людина регулярно взаємодіє, та розміром її *амігдали*, *веретеноподібної звивини*. Цікавим є факт, що таку вісь

амігдала-веретеноподібна звивина часто використовують в політиці: двостороння активація мигдалеподібного тіла, зареєстрована за допомогою фМРТ, позитивно передбачає спонтанне рішення учасника проголосувати за людину виключно на основі зовнішності. Schreiber et al. виявили підвищення активності мозку в правій амігдалі серед виборців-республіканців порівняно з підвищенням активації передньої інсулярної доли у демократів. У осіб з вираженими проблемами контролю також мигдалеподібне тіло є меншим. У людей з її двосторонніми ураженнями порушено навчання страху та реагування на небезпеку. У людей з психопатією лють та імпульсивність зі знизеним страхом (гіпоактивація амігдали) викликають задоволення – відбувається вивільнення дофаміну в *nucleus accumbens* [16]. Насправді, мигдалина бере участь у всіх процесах, порушення яких призводить до функціональних порушень, що спостерігаються у людей з психопатією [53]. Поруч з амігдалою завжди «йде» гіпоталамус, який є центром контролю над вегетативними реакціями, регуляцією статевих гормонів, секрецією окситоцину, кортизолу та вазопресину в кров.

Також в контексті системи винагороди мозку важливу роль відіграє **передня поясна кора** (ACC): вона допомагає приймати рішення на основі винагороди, виявляти помилки, моніторити конфлікти, виконує оціночну роль після зусиль, пов'язаних з помилкою, викликаючи емоційний стрес. Тобто ACC відповідає за адаптацію поведінки у відповідь на скоєння помилок [16].

Щодо префронтальної кори (PFC), то зв'язок між дисфункцією **медіальної префронтальної кори** (mPFC) та психопатичними поведінковими особливостями (включно з відсутністю емпатії та докорами сумління, нечесністю, поганими навичками планування та прийняття рішень) був широко задокументований з часів випадку Фінеаса Т. Гейджа в 1848 році. Також у дослідженні Рейн та ін. було висунуто припущення, що існує ще одна ділянка лобової кори, яка може бути порушена

у осіб з психопатією – це *орбітофронтальна кора* (OFC), яка отримує численні проєкції від мигдалини та надсилає їх до неї. Більше того, *медіальна OFC* бере участь в інструментальному навчанні та зворотній реакції — обидві ці функції порушені у людей з психопатією. Крім того, у дослідницьких колах були й припущення про зв'язок розладу психопатії з неврологічним станом «набутої соціопатії» після уражень OFC [53].

Також варто звернути увагу й на дослідження сірої речовини. Зменшення її об'єму в орбітофронтальній корі, в передній частині острівцевої та лівої скроневої кори було показником наявності психопатії [51].

На рівні нейрогормонів можна припустити, що синтез вазопресину та окситоцину може бути порушений у людей із психопатією (якщо, в теорії, не відсутній). Також є попередні дані про порушення регуляції ендогенної опіоїдної системи та опіоїдних рецепторів мозку у антисоціальних осіб. Опіоїдна система підтримує просоціальні функції (емпатію) у людей та приматів. Результати Jari Tiihonen, Marja Koskuvu, Markku Lähteenhuo, Pekka L. J. Virtanen, Ilkka Ojansuu et al. показують зниження у антисоціальних осіб експресії гена опіоїдного дельта-рецептора. Автори у своїй статті описують припущення, згідно з якої антисоціальні особи намагаються стимулювати свою дисфункціональну опіоїдну систему за допомогою винагороджувального ефекту зловживання психоактивними речовинами, а також імпульсивної, прагнучої відчуттів, агресивної та безладної поведінки. Дані дослідників свідчать про те, що дисфункція опіоїдної системи сприяє фенотипу психопатії, що підтверджує нещодавно представлену ідею про те, що часткові агоністи опіоїдних рецепторів, такі як (+)-налоксон, можуть бути розглянуті як потенційний терапевтичний напрям, що потребує клінічної перевірки [54].

Окрім того, у антисоціальних осіб спостерігається порушення метаболізму глюкози, що призводить до гіпоглікемії (яка за даними дослідження, є найсильнішим предиктором насильницьких злочинів; і єдиним, який може перевершити точність PCL - R) [54]. Але наголошуємо, що це абсолютно нестандартна позиція, яка потребує ґрунтовної наукової та клінічної перевірки.

Генетична складова психопатії також є надзвичайно важливою та досить дослідженою. На основі даних у дослідженні Henry et al., отриманих від батьків 5092 близнюків, генетично змодельоване успадкування основних ознак психопатії (черствості та беземоційності) становило 70% (проте тут важливо зазначити, що ці 70% ознак психопатії в індивіді не всі детерміновано генетично). Менше за обсягом, але більш нове дослідження Moore et al., що вивчало достовірність цих даних, уточнює оцінку до 47%. Щодо рис сміливості та імпульсивності-антисоціальності, у дослідженні Blonigen et al. повідомлялося про успадкування в діапазоні 40–50%, що вказує на те, що ці дві риси не були пов'язані генетично та відрізняються за своєю нейробіологією [16].

На генетичному рівні, найвагомішою доказовою базою психопатії є варіант моноаміноксидази-А (МАО-А) з низькою експресією, який пов'язаний з Х-хромосомою. Інші генетичні фактори включають ген серотонінового транспортера 5-HTT, гени рецепторів дофаміну (DRD4 і DRD2), генетичні поліморфізми білка t-snare SNAP25, гена OXT і гена канабіноїдного рецептора CNR1 і FAAH областях [51]. Перший зазначений ген є «лідером» у питання психопатії: його низька група активності складається з 2-х алелей повторів і 3-х алелей повторів (це MAOA-L), а висока група – з 3,5 алелей-повторів, 4 алелей-повторів та 5 алелей-повторів (MAOA-H). Цей ген також відомий як ген воїна, оскільки його мутації часто призводять до агресивної поведінки. Дослідники довели, що алелі з низькою активністю функціонального

поліморфізму в промоторі гена MAOA піддаються більшому ризику розвитку серії антисоціальних фенотипів. Наприклад, у людей із синдромом Бруннера, яке характеризується підвищеною агресією, легкою розумовою відсталістю, схильність до підпалів та сексуальним правопорушенням, часто спостерігається дефіцит MAOA. Як відзначають Букгольц і Мейєр-Лінденберг, дослідження виявили низку змін у структурі та функції мозку у чоловіків з алелем MAOA-L. До них відносяться зменшення об'єму сірої речовини в мигдалині та поясній звивині, підвищена активація мигдалеподібного тіла та інших областей лімбічної системи, а також зниження активності в передній поясній частині. Бівер та ін. повідомили, що MAOA-L може збільшити ризик стати членом банди та використовувати зброю, відповідно, у 1,94 рази та 1,82 рази [50, 51, 55, 56]. Важливо, що зв'язок MAOA-L з агресією підтверджено лише у взаємодії генотипу й несприятливого дитячого досвіду [57].

Важливо також наголосити, що й гени, які пов'язані з антисоціальними розладами особистості: ген LINC00951 (що кодує довгу міжгенну некодууючу РНК, яка експресується особливо у лобовій корі та мозочку, також пов'язаний з аутоімунними захворюваннями), ген ABCB1 (що також високо експресується в мозку та бере участь у зловживанні психоактивними речовинами), рибосомний псевдоген RPL10P9 та ген ZNF132 (експресія яких є помітно аномальною серед злочинців, які постійно вчиняють насильство. Зміни рівня білка, що спостерігаються тут, вказують на зміну чутливості до інсуліну та метаболізму глюкози), ген кадгерину 5 (CDH5), ген OPRD1 (що кодує білок опіоїдного рецептора дельта, який бере участь у опосередкуванні ефектів опіоїдів, що часто використовуються для цілей зловживання психоактивними речовинами; його експресія, на диво, є заниженою), ген OPCML (відмінності експресії якого також були виявлені у пацієнтів із шизофренією) [54].

Ми взагалі можемо припустити, що більшість генів, що пов'язані з кримінальною поведінкою (наприклад, додатково, гени COMT Val158Met, GABBR2, ZNF, CRHR1) також можуть бути напряду пов'язані з психопатією.

Цікавим є дослідження, де було розроблено модель миші без функціонального білка «безхвостості». Ген *безхвостості* є членом надродини генів, що кодують транскрипційні фактори типу ліганд-активованого ядерного рецептора, і експресується в мозку безхвостих і хребетних. Цікаво, що миші, у яких відсутній функціональний білок безхвостості, демонструють зменшений об'єм мигдалеподібного тіла. Більше того, вони демонструють підвищену агресію навіть до однопослідових тварин, а самки не мають нормальних материнських інстинктів. Хоча наразі важко екстраполювати ці дані для розуміння психопатії, дана інформація допомагає нам просуватися у дослідженні психопатії [53].

Але дилема «Генетичне чи соціальне» в сфері психологічних та нейробиологічних наук буде актуальною завжди. По-перше, основне, на що варто звернути увагу: зазначені гени поодиноці не є обов'язковими предикторами психопатії (чи інших компонентів Темної тріади). Розвитку даних рис передують складна генетична взаємодія (що може бути описана у методі GWAS, Повногеномному пошуку асоціацій). Додатково, описуючи компонент психопатії, ми хочемо наголосити на вагомій ролі соціального середовища. Хаотичне домашнє середовище, негативна батьківська поведінка, мати (або значущий дорослий) з сильними байдужими та неемоційними рисами можуть впливати на емоційний та когнітивний розвиток як плода, так і немовляти. Наявність біологічної матері з вираженою байдужо-неемоційною поведінкою передбачала ті ж риси у їхніх дітей у віці 27 місяців, навіть якщо вони не виховували їх після усиновлення. Позитивне підкріплення з боку прийомної матері значно пом'якшувало прояв байдужо-неемоційної поведінки у їхньої усиновленої

дитини. Але питання «Як довго триває “вікно можливостей” для терапевтичних інтервенцій у кримінальних психопатів?» і «На скільки цього впливу вистачить?» залишаються відкритими. Бо за даними Anderson and Kiehl, лікування *дорослих* кримінальних психопатів виявилось неефективним, і після звільнення 90% з них скоюють інший насильницький злочин протягом наступних 20 років [16].

1.10.6 Зв'язок психопатії з іншими компонентами тріади.

Структура психопатії тісно пов'язана з макіавеллізмом. Обидві риси мають подібні афективні ознаки (емоційна відстороненість та відсутність докорів сумління) та схожі поведінкові характеристики (маніпуляції, експлуатація, антисоціальні, антагоністичні тенденції). Подібними також є і когнітивна сфера (загальний негативний світогляд, егоцентричність) [17, 31]. Остання характеристика створює дотичні точки з нарцисизмом. Однак кількість поведінкових асоціацій у людей із високими показниками психопатії є нижчою, порівняно з числом подібних асоціацій у «макіавеллістів» та «нарцисів» (10.51%, 22.36% та 21.42% відповідно) [17, 58].

Дуже дискусійною темою в контексті психопатії є точність термінів. «Психопатія», «соціопатія», «антисоціальний розлад особистості» (ASPD) – науковці ведуть палкі обговорення. Роберт Д. Хейр представляє окремий розділ для дискусії на цю тему [52]. М. Lemos and Т. Queirós зазначають, що антисоціальний розлад особистості і психопатія є різними поняттями, що представляють різні критерії. Більшість людей з діагнозом психопатія також відповідають критеріям ASPD, але не навпаки [51].

Висновки до першого розділу

Таким чином, у першому розділі нами було проаналізовано еволюційні, психологічні та нейробіологічні засади двох феноменів: мораль та Темна тріада (і її компонентів: макіавеллізму, нарцисизму, психопатії).

У першому розділі було сформовано та запропоновано еволюційний ланцюжок явища моралі: розмноження як основа еволюції стимулює виникнення почуття симпатії → симпатія перетворюється на альтруїзм в межах родини → життя в соціумі (плем'ях, групах) розширює альтруїзм, стимулюючи формування інших етичних норм та зародження духовного розвитку → відбувається виникнення «складних» емоцій: емпатія, добротність, щирість, справедливість → формуються «моральні» цінності (тобто щось дуже важливе, але незрозуміле, бо феномен моралі ще незрозумілий) → виникає феномен моралі → дане явище розгалужується на внутрішню та соціальну мораль → виникає потреба унормування правил → зароджуються право та релігія → виникає різноманіття культур, наявні моральні знання та правила формують етику → мораль остаточно імплементується в нашу психіку (як у свідоме, так і в несвідоме (включно з колективним несвідомим)) → остаточно закріплюється циклічність моралі та аморалі (морального регресу) залежно від соціально-психологічних механізмів, поведінки людей, психічного стану окремого індивіда та колективного несвідомого. Також було висунуто теорію про існування «зовнішньої» та «внутрішньої» моралі.

Було зроблено теоретичний огляд літератури про мораль і згадано дотичних до цього явища філософів, психологів, нейробіологів та науковців: Сократ, Аристотель, Бенедикт Спіноза, Іммануїл Кант, Арнольд Тойнбі, Лоренс Кольберг, Франс де Вааль, Вілейанур Рамачандран, Джон Ролз, Марк Хаузер, Ельхонн Голдберг, Марко Якобоні, Антоніо Дамасіо.

Також у даному розділі було зроблено припущення про наявність різючих відмінностей у моральних судженнях/принципах/засадах між націями та схематизація колективного несвідомого у вигляді замкнутого циклу: інформація та середовище впливають на мозкову активність, реорганізацію → мозкова реорганізація призводить до гіпотетичних біологічних змін (зміни у мозкових структурах, генетичні зміни, зміни на рівні біохімії) → біологічні зміни дуже сильно впливають на генетику нащадків, спосіб виховання дітей, соціальну міжособистісну взаємодію, ставлення до важливих соціальних питань (політика, екологія, медицина, освіта і т. д.) → як наслідок, змінюється інформація та середовище – колективне несвідоме.

З парадигми нейробиології, у першому розділі ми проаналізували основні нейрональні кореляти моралі: префронтальну кору (особливо венстромедіальна, дорсолатеральна), амігдалу, задню поясну кору, скроневу частку та дзеркальні нейрони (остання зазначена структура є дискусивною у науковій спільноті).

Щодо феномену Темної тріади та її компонентів, по-перше, у розділі були описані ймовірні еволюційні витоки даного феномену. Відтак ми висунули припущення про особливе значення альтруїзму та емпатії в питаннях Темної тріади, а також про існування психопатичних/нарцисичних/макіавеллістичних альтруїстів або альтруїстичних психопатів/нарцисів/макіавеллістів.

По-друге, у першому розділі було досліджено взаємозв'язок між двома полярними концепціями: Темною тріадою (що була створена Д. Полхусом та К. Вільямсом) та Великою п'ятіркою (що була створена Р. Кеттеллом, П. Костом і Р. МакКраєм).

Було детально проаналізовано кожний компонент Темної тріади та описано його основну характеристику, етимологію, дослідження цього компонента іншими

науковцями, парадигму (типологізація компонента), основні психологічні ознаки, нейробіологію, зв'язок компонента з іншими складовими тріади.

З парадигми нейробіології, узагальнено, нами було виокремлено та описано основні нейрональні кореляти компонентів Темної тріади: ліва префронтальна кора, передня дорсолатеральна префронтальна кора (dlPFC), латеральна орбітофронтальна кора (IOFC), права інсула (острівець), правий гіпокамп, ліва парагіпокампальна звивина, вентральна область покришки (VTA) та передня поясна кора (ACC) **(нейрональні кореляти макіавеллізму)**; медіальні префронтальні області (ліва медіальна префронтальна кора (mPFC)), дорсолатеральна префронтальна кора (dlPFC), передня острівцева доля, скронево-тім'яний вузол та задня/передня поясна кора (особливо дорсальна та вентральна) (ACC) **(нейрональні кореляти нарцисизму)**; медіальна префронтальна кора (mPFC), орбітофронтальна кора (OFC), вентральна область покришки (VTA), прилегле ядро, веретеноподібна звивина, гіпокамп, амігдала та передня поясна кора (ACC) **(нейрональні кореляти психопатії)**.

Як наслідок, у першому розділі ми зробили висновок про сильні викривлення та порушення в емоційній сфері у макіавеллістів/нарцисів та психопатів зі збереженням когнітивних функцій. Окрім того, ми звернули увагу на особливу роль системи винагороди та передньої поясної кори в усіх компонентах Темної тріади. Таке припущення супроводжується й закономірністю різного функціонування даної системи у альтруїстів та психопатів: у альтруїстів активуються система винагороди, вентромедіальна префронтальна кора та *передня поясна кора*, у психопатів – система винагороди, вентромедіальна префронтальна кора та *амігдала*.

Окремо у першому розділі було акцентовано увагу на дилемі «Генетичного чи соціального» в контексті компонентів Темної тріади та моралі. Ми зазначили, що

хаотичне домашнє середовище, негативна батьківська поведінка, мати (або значущий дорослий) з сильними байдужими та неемоційними рисами, девіантні групи в оточенні, особисті коморбідні психічні травми, економічна/фінансова/політична/екологічна ситуація в країні, генотип та фенотип індивіда – усе це впливає на емоційний та когнітивний розвиток особини протягом її онтогенезу.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ТЕМНОЇ ТРІАДИ

2.1 Планування й організація дослідження

Першочергово нами були дотримані усі вимоги проведення психологічних досліджень, що зазначені в Етичному кодексі психолога Національної психологічній асоціації України [59]. Наше дослідження проводилося за наявності усіх затверджених офіційних документів та офіційного супроводу. Респондентам було надано інформацію про дослідження та запропоновано заповнити методики з правом відмови від участі. Декілька респондентів (3 особи) відмовилися від проходження опитувальників. Ще 6 респондентів відмовилися заповнювати окремі методики в дослідженні (3 осіб – коротку версію опитувальника особистісного нарцисизму (NPI-16); 3 осіб – методику дослідження рис Великої п'ятірки).

Задля отримання більш точних результатів, нами було вирішено використати порівняльний аналіз двох незалежних вибірок – як наслідок, у нашому дослідженні було створено 2 групи: групу А (представниками якої були російські військовополонені) та групу В (представниками якої були громадяни України). Група А складалася з 60 осіб, група В – з 35 осіб.

Ми розуміємо статистичну невідповідність та нерепрезентативність обох вибірок. Саме тому, по-перше, у нашому дослідженні порівняння груп респондентів здійснюється виключно для наочного представлення та підготовки підґрунтя для майбутнього валідного наукового дослідження. По-друге, незважаючи на статистичну невідповідність, було цікаво провести психологічне дослідження специфічної групи респондентів. Адже на нашу думку, справжня наука починається там, де доказові методи *ще* не працюють, а питання та предмет дослідження *вже* виникають.

Проведення процедури опитування російських військовополонених відбувалося в очному форматі, досліджуваним були видані паперові тестові бланки та письмові приладдя. Критеріями відбору респондентів були: 1) вміння читати; 2) вміння писати; 3) відсутність довічного позбавлення волі (зовнішній критерій, що не залежав від нас). Тестовий бланк складався з 5-ти адаптованих опитувальників, запитання були російською мовою (як було зазначено вище, це було зроблено для дотримання етичних норм дослідження). Час проходження методик не обмежувався, однак, середній час проходження серед респондентів був 35 хвилин (для заповнення всіх 5-ти методик).

Проведення процедури опитування громадян України відбувалося в онлайн форматі на платформі Google Forms. Критеріями відбору респондентів були: 1) громадянство України та 2) вік від 19 до 58 років. Тестовий бланк складався з 5-ти точно таких же опитувальників, але в українських адаптаціях.

2.2 Вибірка дослідження

Досліджувана група складалася з 60 респондентів – це були російські військовополонені (100% чоловіки 19-58 років, середній вік 37 років), що перебували у місцях утримання військовополонених. Серед них: 11 були громадянами України (мали український паспорт), 49 – громадянами рф. Географічно було отримано таку статистику: уродженці Донецької області, Україна – 15% (9 респондентів); уродженці Луганської області, Україна – 5% (3 респонденти); уродженці м. москва та московської області, рф – 13,3% (8 респондентів); уродженці м. Санкт-Петербург та Ленінградської області, рф – 3,3% (2 респонденти); уродженці м. Екатеринбург та Свердловської області, рф – 6,7% (4 респонденти); уродженці м. Тула, рф – 3,3% (2 респонденти); уродженці м. Нижній Новгород, рф – 3,3% (2 респонденти); уродженці м. Йошкар-Ола, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Архангельської області, рф – 5% (3 респонденти); уродженці Володимирської області, рф – 3,3% (2 респонденти); уродженці

Забайкальської області, рф – 3,3% (2 респонденти); уродженці Липецької області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Томської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Мурманської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Ростовської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Курганської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Оренбурзької області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Кемеровської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Пензенської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Омської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Воронежської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Курської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Сахалінської області, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Ставропольського краю, рф – 5% (3 респонденти); уродженці Краснодарського краю, рф – 3,3% (2 респонденти); уродженці Красноярського краю, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Приморського краю, рф – 1,7% (1 респондент); уродженці Удмуртської Республіки, рф – 3,3% (2 респонденти); особи, які не вказали своє місце народження/проживання – 3,3% (2 респонденти).

Варто зазначити, що статистично більшість респондентів вказали не міста, а інші адміністративно-територіальні одиниці: міський округ чи область. Як наслідок, ми припускаємо, що місце проживання респондентів може вплинути на їхні інтелектуальні здібності, і відповідно, розуміння об'єкту дослідження психологічних методик. Відтак ми помітили, що, наприклад, респонденти з великих міст (москва, санкт-петербург, єкатеринбург) часто давали абсолютно «правильні» відповіді – тобто такі, що автоматично вказують на відсутність рис Темної тріади. Логічно, що в «нормі» кожна картина відповідей буде хвилеподібною – десь є унікальні індивідуальні акцентуації та гіперболізація поведінкових проявів, десь, навпаки, редукція. На відміну від такої «норми», у вище зазначених респондентів вибудовується «чистий профіль», що свідчить і про можливість неправдивості відповідей, і про схильність до обману.

Натомість у респондентів з міського округу чи області можна виділити хвилеподібний профіль: іноді відповіді дещо вражали, іноді були в межах норми – була динаміка.

Термін служби (в місяцях) у зс рф до моменту потрапляння в полон: 1 респондент є цивільним, 1 респондент служив 3 дні, 1 респондент – 3 тижні, інші (57 осіб) – від 1 до 204 місяців. Середній термін служби – 21 місяць (1 рік та 9 місяців). Максимальний термін служби – 204 місяців (17 років). Мінімальний – 3 дні. Виділити певну кореляцію між терміном служби та географічними даними, як і між терміном служби та ступенем вираження компонентів Темної тріади, не вдалося. Припускаємо, для отримання подібних закономірностей вибірка дослідження має бути мінімум вдвічі більша.

Більшість респондентів були демотивовані на проходження психологічних опитувальників. Інша частина сприйняли це як новизну, тож опитувані були раді «що цей день урізноманітнив їхню рутину» (зі слів одного російського військовополоненого).

Після проведення основної частини, нами було вирішено додатково провести ідентичне дослідження, але вже із залученням громадян України 19-58 років (жінки та чоловіки, середній вік жінок 24 роки, середній вік чоловіків 28 років). Було створено гугл-форму з українськими адаптаціями використовуваних методик. На жаль, кількість респондентів є майже вдвічі меншою порівняно з основною групою – 35 осіб. У даній групі було 28,57% чоловіків (10 респондентів) та 71,43% жінок (25 респондентів). Більшість осіб є цивільними, тільки двоє проходять службу у Збройних Силах України (ЗСУ). Термін служби (в місяцях) – 36 місяців.

Більшість респондентів були достатньо вмотивовані на проходження психологічних опитувальників. Однак дана мотивація була пов'язана не стільки з

науковим інтересом, скільки з бажанням або допомогти, або дізнатися більше про себе (рефлексія).

2.3 Методи дослідження та обґрунтування вибору методик

Для досягнення завдань роботи було використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація, моделювання, порівняння, формалізація), емпіричні (спостереження, групування, анкетування, психодіагностичні методики) та методи математичної статистики. Остання група методів складається з декількох підгруп: 1) міри центральної тенденції та описової статистики (середнє арифметичне, мода, медіана, сума); 2) міри розподілу даних (розмах вибірки, дисперсія, стандартне відхилення, мінімум, максимум, асиметрія, стандартна помилка асиметрії, ексцес, стандартна помилка ексцесу); 3) коефіцієнт відповідності нормальному розподілу (критерій Шапіро-Уїлка); 4) коефіцієнти внутрішньої узгодженості (коефіцієнт α -Кронбаха, коефіцієнт ω -Макдональда); 5) показники тісноти зв'язку (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, τ -коефіцієнт кореляції Кендала).

Було використано п'ять валідних психодіагностичних методик дослідження (одна методика Темної тріади, одна методика макіавеллізму, одна методика нарцисизму, одна методика психопатії, одна методика Великої п'ятірки). Даний вибір був зумовлений загальною мотивацією роботи: глибинно дослідити конструкт Темної тріади.

Задля забезпечення комфорту для респондентів та досягнення максимально можливих точних результатів, ми використовували російські адаптації зазначених методик – рідною, зрозумілою мовою для респондентів у нашій вибірці є російська. Хочемо додати, що вважаємо, що українська психологія та нейропсихологія мають

розвиватися суто українською, і зробили виключення ґрунтуючись на вибірці нашого дослідження та ймовірних викривленнях результатів через лінгвістичні помилки респондентів.

У другій групі (українці) також було використано ті ж п'ять валідних психодіагностичних методик дослідження (одна методика Темної тріади, одна методика макіавеллізму, одна методика нарцисизму, одна методика психопатії, одна методика Великої п'ятірки) в українських адаптаціях.

2.3.1 Методика узагальненого дослідження конструкта Темної тріади.

Для дослідження загального конструкта нами було використано «Короткий опитувальник Темної Тріади SD3» [60]. Російською він був адаптований М. С. Єгоровою, М. А. Ситниковою та О. В. Паршиковою [61]. Опитувальник складається з двадцяти семи тверджень щодо особистих ситуацій: по дев'ять тверджень на макіавеллізм, нарцисизм та психопатію відповідно. Респондентам було запропоновано оцінити кожне питання за шкалою від (1) «Я повністю НЕ погоджуюся» до (5) «Я абсолютно погоджуюсь». Бали підраховуються відповідно до наявних відповідей (як в прямих, так і в зворотніх значеннях) та аналізуються за трьома шкалами (Шкала Макіавеллізму, Шкала Нарцисизму, Шкала Психопатії). Зазначений опитувальник, незважаючи на свою «компактність», допомагає отримати узагальнену картину конструкта Темної тріади. Саме тому ми використали його у нашому дослідженні [17].

Українською дана методика пройшла адаптацію у нашому дослідженні для написання кваліфікаційної роботи бакалавра (обсяг вибірки складав 91 особу) [17].

2.3.2 Методики дослідження компонентів Темної тріади.

Для більш глибокої, фундаментальної роботи нами було прийнято рішення про розширення дослідження використанням трьох окремих методик: методики «МАК-

шкала» авторства Christie and Geis для незалежного оцінювання макіавеллізму; короткої версії опитувальника особистісного нарцисизму «NPI-16» авторства Ames, Rose, & Anderson для аналізу відповідно нарцисизму; опитувальника «SRP III» авторства Paulhus для дослідження психопатії. Ми вважаємо, що отримані «незалежні», відокремлені один від одного результати є надзвичайно важливими як для статистичного аналізу (наприклад, дослідження статистично значущої кореляції між показниками макіавеллізму за «МАК-шкалою» та показниками психопатії у короткому опитувальнику Темної тріади), так і якісного (надійність та валідність методики «МАК-шкали» та показників макіавеллізму у короткому опитувальнику Темної тріади) [17].

2.3.2.1 Опитувальник макіавеллізму «МАК-шкала (MACH-IV)».

Методика дослідження макіавеллізму авторства Christie and Geis складається з двадцяти тверджень щодо особистих ситуацій [62]. Російською вона була адаптована В. В. Знаковим [63]. Респонденти оцінювали кожне твердження за шкалою від (1) «Я повністю НЕ погоджуюся» до (5) «Я абсолютно погоджуюсь». Бали підраховуються відповідно до наявних відповідей (як в прямих, так і в зворотніх значеннях). Макіавеллізм у даному опитувальнику об'єднує три характеристики феномену: маніпулятивну тактику, цинічність та «прагматичну моральність». Проте на нашу думку, додавання окремих відповідних шкал (саме в інтерпретацію методики) створило б більш валідну та перспективну методику.

Українською дана методика пройшла адаптацію у нашому дослідженні для написання кваліфікаційної роботи бакалавра (обсяг вибірки складав 91 особу) [17].

2.3.2.2 Коротка версія опитувальника особистісного нарцисизму «(NPI-16)».

Методика дослідження нарцисизму Ames, Rose, & Anderson складається з чотирнадцяти парних тверджень, ми не знайшли російського відповідника, тож

переклали текст. Респондентам було запропоновано обрати з кожної пари по одному твердженню: «1 твердження» або «2 твердження». Опитувальник остаточно базується на трифакторній структурі феномену (її було запропоновано Акерманом та його колегами): лідерство/авторитет, грандіозний ексгібіціонізм та винятковість/експлуатативність. Ми вважаємо дану методику необхідною для більш глибокого дослідження нарцисизму. Однак нашу думку, підрахунок результатів у відсотках є певним недоліком, адже багато математично-статистичних критеріїв не обчислюють кореляції з відсотковими показниками. Це створює додаткові нюанси під час аналізу [17]. Окрім того, в інтерпретації методики відсутні відповідні шкали-структури нарцисизму (лідерство/авторитет, грандіозний ексгібіціонізм та винятковість/експлуатативність). Це також впливає на валідність та результативність тесту.

Українською дана методика адаптована Н. І. Пилат, О. М. Сенік та І. С. Кривенко [64]. Ми звертаємо увагу, що це адаптація опитувальника NPI-14. Тому нами власноруч було додано два твердження для співставлення з методикою російською: перше твердження – «Я наполягаю на тому, щоб отримувати гідну повагу (а). Зазвичай я отримую ту повагу, на яку заслуговую (б)». Друге твердження – Я очікую багато від людей (а). Мені подобається щось робити для інших (б)».

2.3.2.3 Опитувальник психопатії «Self-Report Psychopathy Scale-III (SRP-III)»

Методика дослідження психопатії авторства Paulhus складається з шістдесяти чотирьох тверджень [65, 66]. Ми обрали повний варіант опитувальника через більший об'єм самого явища психопатії порівняно з іншими конструктами Темної тріади. Дана думка підтверджується самою структурою опитувальника: обчислення результатів відбувається за чотирма шкалами. Методику доктора Р. Д. Хейра «The Hare Psychopathy Checklist-Revised (PCL-R)» у дослідженні не було використано за такими причинами: 1)

орієнтація даного тесту на фахівців пенітенціарної служби; 2) проведення інтерв'ю разом із методикою (у нас відсутні відповідні професійні знання, навички та можливості) [67]. Ми не знайшли російського відповідника SRP-III, тож переклали текст. Респондентам було запропоновано оцінити кожне питання за шкалою від (1) «Я повністю НЕ погоджуюся» до (5) «Я абсолютно погоджуюсь». Бали підраховуються відповідно до наявних відповідей (як в прямих, так і в зворотніх значеннях) та аналізуються за чотирма шкалами (Шкала Міжособистісної маніпуляції, Шкала Жорстокості, Шкала Хаотичного стилю життя, Шкала Антисоціальної поведінки) [17].

Українською дана методика пройшла адаптацію у нашому дослідженні для написання кваліфікаційної роботи бакалавра (обсяг вибірки складав 91 особу) [17].

2.3.3 Методика дослідження рис Великої п'ятірки.

Методика дослідження конструкта Великої п'ятірки S. D. Gosling, P. J. Rentfrow, W. B. Jr. Swann складається з десяти тверджень (це прикметники, що описують людину) [68]. Російською дана методика була адаптована А. С. Сергєєвою, Б. А. Кириловим та А. Ф. Джумагуловою [69]. Респонденти оцінювали кожне твердження (тобто кожну потенційну характеристику самого себе) за шкалою від (1) «Я повністю НЕ погоджуюся» до (7) «Я абсолютно погоджуюсь». Дана методика була обов'язкова в нашому дослідженні, адже ми вивчаємо й взаємозв'язок «Темного» та «Світлого» психологічних конструктів. Враховуючи компактність методики, нам вдалося уникнути зайвого розфокусування уваги респондентів. Водночас нами було створено підґрунтя для подальшого, більш детального вивчення рис Великої п'ятірки.

Українською дана методика адаптована М. Б. Кліманською та І. І. Галецькою [70].

2.4 Обмеження дослідження

Узагальнено, можна виділити три основних недоліки дослідження, що можуть знижувати валідність та ефективність результатів: об'єм вибірок, статевий та соціальний характер вибірок, та використані методики.

По-перше, для більш ґрунтовного дослідження в майбутньому планується вибірка не менше 200 людей. По-друге, у роботі було порівняно дві вибірки, що відрізняються і статево, і приналежністю до соціальної групи. Ми усвідомлюємо зазначену різницю та її вплив на валідність досліджень. Однак наголошуємо, що в нашій роботі не було задачі порівняти групи, нашою метою було дослідження однієї групи. Як наслідок, другу групу ми використовували з метою пошуку відповіді на питання: «Чи є знайдені в групі А кореляції унікальними, чи такий взаємозв'язок є універсальним?». Порівняння показало, що для групи А кореляції є унікальними.

По-третє, внаслідок даної роботи виникло дуже багато питань стосовно методик тестування. Ми зіткнулися з великою кількістю проблем щодо наявності і українських, і російських адаптацій опитувальників. Через обмеженість у часі, і відсутність можливості використати стандартизовані, ефективні, але об'ємні методики (наприклад, Опитувальник патологічного нарцисизму (PNI) або Оксфордський опитувальник утилітаризму (OUS)), ми були змушені перекладати методики власноруч. Ми не претендуємо на те, щоб даний процес називався адаптацією, і наголошуємо на тому, що подальше використання отриманих нами методик має проходити подальші процеси перевірки й стандартизації. Також, узагальнено, у нас виникло питання щодо формату тестування. Психологічний феномен Темної тріади вивчає негуманні, аморальні та соціально деструктивні явища і логічно, що представники такого конструкта є брехливими та хитрими з рівнем інтелекту вище середнього (у деяких осіб). Тому цілком ймовірно, що відповіді на питання про особисто скоєні кримінальні злочини,

антисоціальну поведінку чи аморальні думки будуть чітко обдумуватися та корегуватися – навіть людина, що не є представником Темної тріади не захоче чесно обговорювати питання, що можуть негативно показати її в соціумі. Еволюційно, задачею кожного індивіда є приналежність певним соціальним групам. Без «образу гарної людини» це стає неможливим, що суперечить законам природи. Саме тому люди не будуть підтверджувати (тим паче письмово, бо методики заповнюються письмово) факти, що негативно впливають на їхню репутацію та соціально-моральний авторитет. Ми знову виходимо на питання тестування у психології: текстові опитувальники є єдиним стандартизованим способом отримати статистичні дані, які можуть валідно та надійно показати кореляції, однак чи зможемо ми проконтролювати щирість та «правдивість» відповідей?

Також не менш значущими є два обмеження: 1) множинні порівняння наших статистичних даних не коригувалися за поправкою Бонферроні чи Бенджаміні-Хохберга; 2) необхідно враховувати багатогранність кожного компонента Темної тріади. Ми зазначали, що в опитувальниках описано декілька аспектів-шкал складових Темної тріади (наголошуємо, в усіх трьох компонентах). Наприклад, коротка версія опитувальника особистісного нарцисизму «(NPI-16)» базується на трифакторній структурі феномену (її було запропоновано Акерманом та його колегами): лідерство/авторитет, грандіозний експібіціонізм та винятковість/експлуатативність. Проте в інтерпретації методики відсутні відповідні шкали-структури нарцисизму. На нашу думку, це узагальнює та викривляє феномени, що досліджуються.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було описано методологію нашого дослідження. По-перше, дослідження було чітко сплановане, офіційно дозволене та проведене згідно з усіма етичними вимогами, що зазначені в Етичному кодексі психолога Національної

психологічній асоціації України [59]. По-друге, задля отримання більш точних результатів, було створено 2 групи: групу А (представниками якої були російські військовополонені) та групу В (представниками якої були громадяни України). Група А складалася з 60 осіб, група В – з 35 осіб.

Проведення процедури опитування російських військовополонених відбувалося очно, досліджуваним були видані паперові тестові бланки та письмові приладдя. Критеріями відбору респондентів були: 1) вміння читати; 2) вміння писати; 3) відсутність довічного позбавлення волі (зовнішній критерій, що не залежав від нас). Тестовий бланк складався з 5-ти адаптованих опитувальників, запитання були російською мовою (це було зроблено для уникнення зайвих можливих помилок обробки інформації).

Проведення процедури опитування громадян України відбувалося онлайн на платформі Google Forms. Критеріями відбору респондентів були: 1) громадянство України та 2) вік від 19 до 58 років. Тестовий бланк складався з 5-ти точно таких же опитувальників, але в українських адаптаціях.

Для досягнення завдань роботи було використано такі методи дослідження: теоретичні (систематизація, узагальнення), емпіричні (групування, анкетування, психодіагностичні методики) та методи математичної статистики. Остання група методів складається з декількох підгруп: 1) міри центральної тенденції та описової статистики (середнє арифметичне, мода, медіана, сума); 2) міри розподілу даних (розмах вибірки, дисперсія, стандартне відхилення, мінімум, максимум, асиметрія, стандартна помилка асиметрії, ексцес, стандартна помилка ексцесу); 3) коефіцієнт відповідності нормальному розподілу (критерій Шапіро-Уїлка); 4) коефіцієнти внутрішньої узгодженості (коефіцієнт α -Кронбаха, коефіцієнт ω -Макдональда); 5)

показники тісноти зв'язку (коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, коефіцієнт лінійної кореляції Пірсона, τ -коефіцієнт кореляції Кендала).

Було використано п'ять валідних психодіагностичних методик дослідження (одна методика Темної тріади, одна методика макіавеллізму, одна методика нарцисизму, одна методика психопатії, одна методика Великої п'ятірки). Даний вибір був зумовлений загальною мотивацією роботи: глибинно дослідити конструкт Темної тріади.

Для дослідження конструкта нами було використано «Короткий опитувальник Темної Тріади SD3» [60]. Російською він був адаптований М. С. Єгоровою, М. А. Ситниковою та О. В. Паршиковою [61]. Українською дана методика пройшла адаптацію у нашому дослідженні для написання кваліфікаційної роботи бакалавра (обсяг вибірки складав 91 особу) [17].

Методика дослідження макіавеллізму авторства Christie and Geis складається з двадцяти тверджень щодо особистих ситуацій [62]. Російською вона була адаптована В. В. Знаковим [63]. Українською дана методика пройшла адаптацію у нашому дослідженні для написання кваліфікаційної роботи бакалавра (обсяг вибірки складав 91 особу) [17].

Методика дослідження нарцисизму Ames, Rose, & Anderson складається з чотирнадцяти парних тверджень. Ми не знайшли російського відповідника, тож переклали текст. Українською дана методика адаптована Н. І. Пилат, О. М. Сенік та І. С. Кривенко [64]. Також ми звертаємо увагу, що це адаптація опитувальника NPI-14. Тому нами власноруч було додано два твердження для співставлення з методикою російською: перше твердження – «Я наполягаю на тому, щоб отримувати гідну повагу

(а). Зазвичай я отримую ту повагу, на яку заслуговую (б)». Друге твердження – Я очікую багато від людей (а). Мені подобається щось робити для інших (б)».

Методика дослідження психопатії авторства Paulhus складається з шістдесяти чотирьох тверджень [65, 66]. Ми не знайшли російського відповідника SRP-III, тож переклали текст. Українською дана методика пройшла адаптацію у нашому дослідженні для написання кваліфікаційної роботи бакалавра (обсяг вибірки складав 91 особу) [17].

Методика дослідження конструкта Великої п'ятірки S. D. Gosling, P. J. Rentfrow, W. B. Jr. Swann складається з десяти тверджень (це прикметники, що описують людину) [68]. Російською дана методика була адаптована А. С. Сергєєвою, Б. А. Кириловим та А. Ф. Джумагуловою [69]. Українською дана методика адаптована М. Б. Кліманською та І. І. Галецькою [70].

Додатково, у другому розділі було виділено обмеження дослідження. Узагальнено, можна запропонувати таку схему дослідження, принаймні, для феномену мораль та Темна тріада: інтерв'ю із застосуванням тестових стандартизованих опитувальників, проєктивних методик, методу вільних асоціацій та нейровізуалізаційних методів. Окремо наголошуємо увагу на опитувальнику The Oxford Utilitarianism Scale [71]. Його ключова відмінність полягає в тому, що людина не бачить «правильної» відповіді, питання не «сирі», цікаві, вони стимулюють мислення й рефлексію, під час якої раціоналізація гальмується. Це ідеалізований алгоритм, і для його втілення в реальність знадобиться дуже багато часу та людського/матеріального ресурсу. Ми також пропонуємо й використання гумористичних інтервенцій для діагностики, наприклад, психопатії [17]. Метааналіз 26 досліджень показав, що емоційне розпізнавання міміки та голосових сигналів у психопатів значно порушено. Також вони демонструють знижену нейронну реакцію на сміх [16].

РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КОМПОНЕНТІВ ТЕМНОЇ ТРІАДИ

3.1 Первинний аналіз результатів та статистична обробка

Для початку нами було оброблено результати групи А – відповіді російських військовополонених.

При первинному аналізі отриманих відповідей, було вираховано загальний найбільш та найменш домінуючий компонент Темної тріади (за першою методикою): у 65% (39 респондентів) найбільш домінує макіавеллізм; у 20% (12 респондентів) – найбільш нарцисизм; у 5% (3 респондентів) – найбільш психопатія. Цікаво, що у 8.3% (5 респондентів) найбільш домінуючою була пара «Макіавеллізм-Нарцисизм», а у 1.7% (1 респондент) – пара «Макіавеллізм-Психопатія». Найменш домінуючим компонентом був: макіавеллізм – у 8.3% (5 респондентів); нарцисизм – у 25% (15 респондентів); психопатія – у 60% (36 респондентів). У 6.7% (4 респондентів) найменш домінуючою була пара «Нарцисизм-Психопатія», а у 1.7% (1 респондент) – пара «Макіавеллізм-Психопатія».

При первинному аналізі показників макіавеллізму (окремо за методикою макіавеллізму) у 10% (6 респондентів) був низький показник макіавеллізму (від 20 до 42 балів), у 85% (51 респондент) – середній (від 43 до 65 балів), а у 5% (3 респонденти) – високий (від 66 до 100 балів).

При первинному аналізі показників нарцисизму (окремо за методикою нарцисизму) у 52.6% (30 респондентів) був низький показник нарцисизму (від 0 до 20%), у 47.4% (27 респондентів) – середній (від 21% до 65%), а у 5% (3 респонденти) – високий (від 66 до 100 балів). 3 респондентів відмовилися проходити дану методику.

При первинному аналізі показників психопатії (окремо за методикою психопатії) було вираховано найбільш та найменш домінуючий компонент у конструкті психопатії: домінуюча міжособистісна маніпуляція у 13.3% (8 респондентів); черствість у 48.3% (29 респондентів); хаотичний стиль життя у 26.7% (16 респондентів) та антисоціальна поведінка у 6.7% (4 респондента). У 1.7% (1 респондент) домінували 3 компонента одночасно (міжособистісна маніпуляція, черствість та хаотичний стиль життя), у 1.7% (1 респондент) домінували одночасно міжособистісна маніпуляція та черствість, у 1.7% (1 респондент) – черствість та хаотичний стиль життя. Найменш домінуючим компонентом у конструкті психопатії була: міжособистісна маніпуляція у 18.3% (11 респондентів); черствість у 3.3% (2 респондента); хаотичний стиль життя у 3.3% (2 респондента) та антисоціальна поведінка у 65% (39 респондентів).

При первинному аналізі показників компонентів Великої п'ятірки (окремо за методикою Великої п'ятірки) було вираховано найбільш та найменш домінуючий компоненти. Отже, найбільш домінуючий компонент: екстраверсія у 6.9% (4 респонденти); доброзичливість у 10.3% (6 респондентів); сумлінність у 25.9% (15 респондентів); емоційна стабільність у 3.5% (2 респондента) та відкритість досвіду у 3.5% (2 респондента). У 46.6% (27 респондентів) домінували 2, 3 або 4 компоненти одночасно, найбільш частими парами були: «Сумлінність + Доброзичливість», «Сумлінність + Емоційна стабільність», «Сумлінність + Екстраверсія + Доброзичливість» тощо. У 3.5% (2 респонденти) була однакова кількість балів по всім компонентами, а ще 2 респонденти відмовилися проходити дану методику. Далі найменш домінуючий компонент: екстраверсія у 12.1% (7 респондентів); доброзичливість у 24.1% (14 респондентів); сумлінність у 5.2% (3 респондентів) та відкритість досвіду у 20.7% (12 респондентів). У 34.5% (20 респондентів) домінували 2, 3 або 4 компоненти одночасно, найбільш частими парами були: «Сумлінність +

Емоційна стабільність», «Доброзичливість + Відкритість досвіду», «Емоційна стабільність + Відкритість досвіду» тощо. У 3.5% (2 респонденти) була однакова кількість балів по всім компонентами, а ще 3 респонденти відмовилися проходити дану методику.

Статистично всі дані було оформлено у зведену таблицю: див. табл. 3.

Таблиця 3

Зведена таблиця отриманих результатів (n = 60)

1 методика - Темна триада			2 методика - Маківеллізм		3 методика - Нарцисизм		4 методика - Психопатія (середні результати)				4 методика - Психопатія (НЕ середні результати)				5 методика - Велика п'ятірка				
Маківеллізм	Нарцисизм	Психопатія	Бали	Сирі бали	Відсоток	Міжособистіве на валідації (з шкали)	Чаризматична владність (з шкали)	Уважливий стиль життя (з шкали)	Амбіциозний а повесливий (4 шкали)	Міжособистіве на валідації (з шкали)	Чаризматична владність (з шкали)	Уважливий стиль життя (з шкали)	Амбіциозний а повесливий (4 шкали)	Екстраверсія	Доброчливість	Сумлінність	Базальна стабільність (ступінь ПРОТИВНЕЙШОГО Результату)	Відкритість до світу	
29	29	21	52	4	25	3,825	2,75	3,825	45	44	45	39	12	9	13	12	12	12	
27	19	23	50	8	58,25	2,8125	3	3,1875	2,1875	45	48	51	31	8	8	8	8	8	
33	26	29	59	6	37,5	3,25	3,4375	3,5	3,25	52	55	56	52	7	7	10	11	8	
28	24	18	38	5	31,25	2,125	2,125	2,125	1,125	34	34	34	18	12	12	12	13	12	
30	30	22	65	2	12,5	2,625	2,625	2,625	3,125	42	42	42	50	11	8	11	12	12	
30	27	23	54	3	18,75	2,6875	2,8125	2,75	2	43	45	44	32	11	11	12	12	10	
21	24	16	39	5	31,25	2,0625	3,125	1,8125	1,3125	33	50	29	21	10	11	14	9	9	
25	27	20	48	4	25	2,4375	3,375	2,875	2,3125	39	54	46	37	11	11	11	11	8	
26	11	24	52	0	0	1,8375	2,875	3,3125	1,875	31	48	53	30	4	10	3	6	7	
27	28	30	65	4	25	2,5625	2,8125	2,9375	2,75	41	45	47	44	8	8	9	7	7	
31	16	10	36	3	18,75	1,75	2,75	2,5	2,5	28	44	40	40	14	8	14	14	14	
28	18	20	45	3	18,75	2	2,375	2,0625	1,25	32	38	33	20	13	12	14	12	6	
34	23	18	42	1	6,25	2,0625	2,6875	2,9375	1,75	33	43	47	38	12	9	14	13	7	
25	12	22	40	0	0	1,5	2,5625	1,8125	2,875	24	41	29	48	6	9	13	7	7	
32	32	29	67	4	25	2,25	2,4375	3,8125	2,1875	36	39	61	35	11	4	5	12	13	
27	30	14	50	10	62,5	2,4375	2,625	2,4375	2,1875	39	42	39	35	0	0	0	0	7	
29	23	9	60	-	-	2	3	2	1,8375	32	48	32	19	14	8	14	8	14	
27	28	19	58	-	-	3,125	2,6875	2,6875	2,75	50	43	43	44	8	8	12	8	12	
39	30	24	59	4	25	3,5625	2,875	3,375	2,125	57	46	54	34	14	11	8	2	2	
22	19	29	50	3	18,75	2,1875	2,6875	2,875	2,625	35	43	46	42	11	7	11	11	11	
29	28	25	56	1	6,25	2,375	2,9375	3,125	2,625	38	47	50	34	10	10	10	10	8	
25	25	21	58	2	12,5	2,125	3,625	3,125	2,15	34	58	50	40	14	8	8	8	8	
39	25	23	60	-	-	3,825	3,8125	3,6875	2,4375	58	61	59	39	-	-	-	-	-	
29	26	18	53	3	18,75	2,4375	2,625	2,375	2,1875	39	42	38	35	11	12	12	10	8	
37	24	16	64	5	31,25	3,125	3,5	2,5	2,4375	50	56	40	39	-	-	-	-	-	
36	21	18	65	1	6,25	1,6875	2,3125	2,6875	2,4375	27	37	43	39	14	14	14	14	8	
28	20	19	55	3	18,75	2,0625	2,5625	1,9375	1,4375	33	41	31	23	12	12	12	12	12	
27	19	20	49	1	6,25	2,75	2,6875	3,25	2,5625	44	43	52	41	7	5	11	4	4	
33	24	17	51	2	12,5	2,375	2,8125	2,8125	1,8125	38	45	41	28	7	10	12	10	12	
24	34	18	50	8	50	3,375	2,875	2,8125	2,625	38	46	45	42	10	8	10	10	10	
52	24	24	52	8	50	2,3125	2,8125	2,875	1,375	37	45	46	22	11	10	13	12	10	
25	27	25	60	1	6,25	2,75	2,75	2	2,75	44	44	48	44	8	8	6	6	7	
21	26	20	47	3	18,75	2,1875	2,75	2,25	1,18125	35	44	36	21	12	10	12	12	6	
49	27	33	49	1	6,25	3	3	3,75	2,125	48	40	60	34	8	11	2	5	11	
27	19	29	60	6	37,5	2,75	3,5	3,5	1,75	44	56	56	28	8	8	14	8	8	
27	32	36	54	8	37,5	2,875	3,25	3,1875	2,5625	46	52	51	41	8	14	14	8	8	
33	25	27	60	9	56,25	3,625	3,5	2,625	1,4375	58	56	42	23	11	4	13	12	9	
23	15	12	38	1	6,25	1,875	1,875	1,8125	1,3125	30	30	29	21	3	13	12	9	8	

Після цього у програмі Jamovi було розраховано загальні математично-статистичні показники, а саме: міри центральної тенденції та описової статистики (середнє арифметичне, мода, медіана, сума) та міри розподілу даних (розмах вибірки, дисперсія, стандартне відхилення, мінімум, максимум, асиметрія, стандартна помилка асиметрії, ексцес, стандартна помилка ексцесу). Далі наша вибірка була перевірена на

відповідність нормальному розподілу – було використано критерій Шапіро-Уїлка (див. табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок мір центральної тенденції, описової статистики, міри розподілу даних та критерію Шапіро-Уїлка (n = 60)

Descriptives														
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60
Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean	28.7	24.3	21.3	54.0	3.38	40.6	46.1	44.8	35.8	8.95	8.73	10.1	9.10	8.35
Median	28.0	25.0	21.0	54.5	3.00	39.5	45.0	45.5	36.0	9.00	8.50	11.0	10.0	8.00
Mode	27.0	24.0	18.0	49.0*	4.00	44.0	44.0	40.0	35.0	8.00*	8.00	12.0	12.0	8.00
Sum	1724	1455	1276	3240	203	2439	2765	2685	2147	537	524	603	546	501
Standard deviation	4.97	5.39	5.31	7.90	2.68	8.43	6.42	8.27	9.99	3.58	3.09	3.86	3.52	3.15
Variance	24.7	29.1	28.2	62.4	7.19	71.1	41.2	68.3	99.7	12.8	9.55	14.9	12.4	9.89
Range	23	26	24	33	10	34	31	32	40	14	14	14	14	14
Minimum	16	11	9	36	0	24	30	29	18	0	0	0	0	0
Maximum	39	37	33	69	10	58	61	61	58	14	14	14	14	14
Skewness	0.181	-0.351	-0.115	-0.296	0.753	0.334	0.273	-0.0360	-0.0258	-0.672	-1.07	-1.23	-0.952	-0.545
Std. error skewness	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309	0.309
Kurtosis	-0.143	0.0621	0.0938	-0.359	0.0606	-0.448	0.111	-0.490	-0.659	0.0989	1.76	0.721	0.524	0.629
Std. error kurtosis	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608	0.608
Shapiro-Wilk W	0.978	0.981	0.975	0.977	0.919	0.973	0.978	0.979	0.971	0.938	0.885	0.846	0.913	0.940
Shapiro-Wilk p	0.350	0.489	0.242	0.321	<.001	0.210	0.343	0.379	0.170	0.004	<.001	<.001	<.001	0.006

* More than one mode exists, only the first is reported

Зазначені показники необхідні для первинної систематизації та групування даних, формування основи для обробки даних за допомогою статистичних критеріїв. За показником критерію Шапіро-Уїлка, ми бачимо, що його значення наближається до 1 (0.978, 0.981, 0.975, 0.977, 0.919, 0.973, 0.978, 0.979, 0.971, 0.938, 0.885, 0.846, 0.913, 0.940). У 8 з 14 шкал рівень значущості критерію Шапіро-Уїлка більше 0.05 ($p > 0.05$). Отже, ми робимо висновок, що наша вибірка за цими шкалами відповідає нормальному розподілу, і саме тому ми будемо використовувати параметричний критерій, а саме коефіцієнт кореляції Пірсона. У 6 шкал рівень значущості критерію Шапіро-Уїлка менше 0.05 ($p < 0.05$). Отже, ми робимо висновок, що наша вибірка за цими шкалами не відповідає нормальному розподілу, і саме тому ми будемо використовувати непараметричні критерії, а саме коефіцієнт тангової кореляції Спірмена та τ -коефіцієнт кореляції Кендала. У групи А невідповідність нормальному розподілу за

шкалами Нарцисизму (за окремою методикою нарцисизму), Екстраверсії (за методикою Великої п'ятірки), Доброзичливості (за методикою Великої п'ятірки), Сумлінності (за методикою Великої п'ятірки), Емоційної стабільності (за методикою Великої п'ятірки), Відкритості досвіду (за методикою Великої п'ятірки).

Додатково нами було здійснено перевірку за допомогою коефіцієнтів внутрішньої узгодженості (див. табл. 5).

Таблиця 5

Перевірка отриманих результатів за допомогою коефіцієнта α -Кронбаха та коефіцієнта ω -Макдональда (n = 60)

Item Reliability Statistics					
	Mean	SD	Item-rest correlation	If item dropped	
				Cronbach's α	McDonald's ω
A	28.73	4.97	0.1544	0.679	0.703
B	24.25	5.39	0.4400	0.644	0.668
C	21.27	5.31	0.6352	0.619	0.651
D	54.00	7.90	0.5274	0.620	0.665
E	3.38	2.68	0.2294	0.673	0.691
F	40.65	8.43	0.5495	0.614	0.660
G	46.08	6.42	0.4401	0.641	0.674
H	44.75	8.27	0.5986	0.604	0.657
I	35.78	9.99	0.3656	0.659	0.687
J	8.95	3.58	0.1384	0.679	0.671
K	8.73	3.09	-0.2905	0.707	0.718
L	10.05	3.86	-0.1664	0.704	0.699
M	9.10	3.52	-0.0502	0.693	0.686
N	8.35	3.15	0.0527	0.685	0.688

За коефіцієнтом α -Кронбаха, у нашому дослідженні $\alpha > 0.6$ та $\alpha > 0.7$. Відповідно, ми робимо висновок про прийнятну надійність опитувальників. За коефіцієнтом ω -Макдональда, у нашому дослідженні $\omega > 0.6$ та $\omega > 0.7$. Відповідно, ми також робимо висновок про прийнятну надійність опитувальників. Далі було розраховано відповідні математичні критерії для точного статистичного аналізу й виявлення безпосередніх кореляцій. Було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, коефіцієнт кореляції Пірсона, τ -коефіцієнт кореляції Кендала (див. табл. 6). Додатково було створено теплову карту за коефіцієнтом кореляції Пірсона (див. табл. 7).

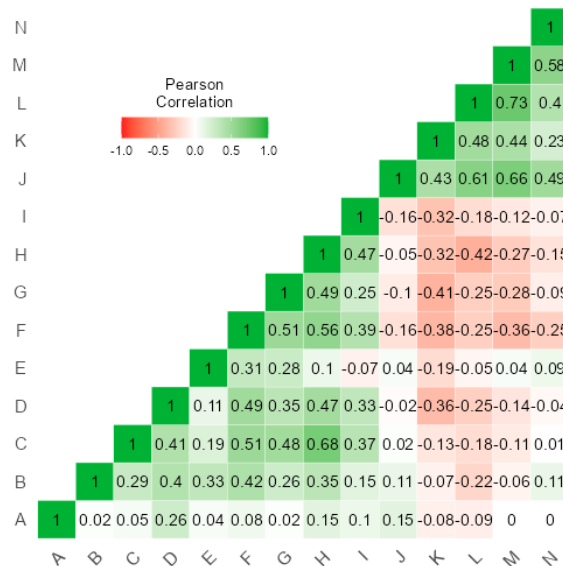
Продовження Таблиці 6

G	Pearson's r	0.017	0.264*	0.481***	0.351**	0.279*	0.512***	—						
	df	58	58	58	58	58	58	58	—					
	p-value	0.896	0.041	<.001	0.006	0.031	<.001	—						
	Spearman's rho	-0.032	0.167	0.471***	0.258*	0.230	0.437***	—						
	df	58	58	58	58	58	58	58	—					
	p-value	0.810	0.203	<.001	0.047	0.077	<.001	—						
	Kendall's Tau B	-0.019	0.112	0.366***	0.187*	0.178	0.321***	—						
	p-value	0.837	0.225	<.001	0.042	0.061	<.001	—						
	N	60	60	60	60	60	60	60	—					
H	Pearson's r	0.148	0.346**	0.678***	0.470***	0.097	0.557***	0.488***	—					
	df	58	58	58	58	58	58	58	—					
	p-value	0.260	0.007	<.001	<.001	0.461	<.001	<.001	—					
	Spearman's rho	0.124	0.268*	0.700***	0.406**	0.044	0.551***	0.464***	—					
	df	58	58	58	58	58	58	58	—					
	p-value	0.345	0.038	<.001	0.001	0.740	<.001	<.001	—					
	Kendall's Tau B	0.081	0.202*	0.524***	0.287**	0.027	0.421***	0.351***	—					
	p-value	0.380	0.028	<.001	0.002	0.772	<.001	<.001	—					
	N	60	60	60	60	60	60	60	—					
I	Pearson's r	0.096	0.154	0.373**	0.331**	-0.068	0.390**	0.251	0.471***	—				
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	—				
	p-value	0.464	0.241	0.003	0.010	0.604	0.002	0.053	<.001	—				
	Spearman's rho	0.072	0.153	0.365**	0.299*	-0.060	0.406**	0.224	0.452***	—				
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	—				
	p-value	0.586	0.243	0.004	0.020	0.651	0.001	0.085	<.001	—				
	Kendall's Tau B	0.046	0.101	0.254**	0.211*	-0.040	0.298**	0.154	0.331***	—				
	p-value	0.617	0.271	0.006	0.021	0.675	0.001	0.092	<.001	—				
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	—				
J	Pearson's r	0.148	0.111	0.020	-0.016	0.039	-0.158	-0.096	-0.053	-0.164	—			
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—			
	p-value	0.260	0.398	0.877	0.902	0.767	0.227	0.464	0.690	0.211	—			
	Spearman's rho	0.135	0.059	-0.018	-0.001	0.100	-0.159	-0.070	-0.060	-0.196	—			
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—			
	p-value	0.302	0.656	0.893	0.992	0.447	0.225	0.593	0.649	0.134	—			
	Kendall's Tau B	0.100	0.033	-0.030	0.004	0.062	-0.120	-0.062	-0.047	-0.139	—			
	p-value	0.293	0.723	0.747	0.969	0.525	0.198	0.511	0.611	0.137	—			
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	—			
K	Pearson's r	-0.077	-0.073	-0.131	-0.358**	-0.192	-0.381**	-0.407**	-0.322*	-0.320*	0.431***	—		
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—		
	p-value	0.556	0.578	0.319	0.005	0.142	0.003	0.001	0.012	0.013	<.001	—		
	Spearman's rho	-0.059	-0.038	-0.288*	-0.403**	-0.093	-0.364**	-0.375**	-0.400**	-0.421***	0.249	—		
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—		
	p-value	0.656	0.771	0.025	0.001	0.481	0.004	0.003	0.002	<.001	0.055	—		
	Kendall's Tau B	-0.043	-0.025	-0.223*	-0.301**	-0.068	-0.280**	-0.284**	-0.305**	-0.300**	0.188	—		
	p-value	0.656	0.798	0.021	0.002	0.493	0.003	0.003	0.001	0.002	0.055	—		
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	—		
L	Pearson's r	-0.087	-0.219	-0.177	-0.253	-0.048	-0.246	-0.247	-0.420***	-0.185	0.611***	0.485***	—	
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—	
	p-value	0.510	0.093	0.176	0.051	0.717	0.059	0.057	<.001	0.158	<.001	<.001	—	
	Spearman's rho	-0.033	-0.294*	-0.239	-0.244	0.026	-0.244	-0.155	-0.412**	-0.256*	0.500***	0.333**	—	
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—	
	p-value	0.802	0.023	0.066	0.060	0.844	0.060	0.236	0.001	0.048	<.001	0.009	—	
	Kendall's Tau B	-0.019	-0.222*	-0.187*	-0.186*	0.020	-0.182	-0.123	-0.323***	-0.182	0.403***	0.261**	—	
	p-value	0.841	0.020	0.050	0.048	0.840	0.053	0.194	<.001	0.053	<.001	0.008	—	
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	—	
M	Pearson's r	-0.003	-0.062	-0.110	-0.142	0.039	-0.357**	-0.281*	-0.265*	-0.124	0.661***	0.442***	0.726***	
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—	
	p-value	0.980	0.637	0.405	0.280	0.767	0.005	0.029	0.041	0.344	<.001	<.001	<.001	
	Spearman's rho	0.095	-0.075	-0.160	-0.113	0.174	-0.310*	-0.240	-0.277*	-0.150	0.608***	0.280*	0.595***	
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	—	
	p-value	0.469	0.571	0.223	0.389	0.184	0.016	0.065	0.032	0.251	<.001	0.030	<.001	
	Kendall's Tau B	0.068	-0.054	-0.117	-0.095	0.135	-0.234*	-0.173	-0.208*	-0.100	0.504***	0.223*	0.487***	
	p-value	0.473	0.570	0.217	0.311	0.166	0.013	0.067	0.027	0.284	<.001	0.023	<.001	
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	—	
N	Pearson's r	-0.000	0.112	0.006	-0.044	0.086	-0.253	-0.092	-0.149	-0.072	0.492***	0.228	0.403**	0.582***
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	
	p-value	0.997	0.396	0.961	0.740	0.512	0.051	0.484	0.255	0.585	<.001	0.080	0.001	<.001
	Spearman's rho	0.130	0.090	0.018	0.038	0.128	-0.128	0.038	-0.113	-0.041	0.415***	0.013	0.339**	0.488***
	df	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	58	
	p-value	0.321	0.492	0.890	0.773	0.329	0.329	0.772	0.389	0.758	<.001	0.922	0.008	<.001
	Kendall's Tau B	0.102	0.063	0.013	0.019	0.091	-0.100	0.024	-0.096	-0.026	0.351***	0.010	0.265**	0.405***
	p-value	0.289	0.511	0.891	0.840	0.356	0.290	0.805	0.311	0.780	<.001	0.921	0.007	<.001
	N	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	60	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Таблиця 7

Теплова карта за коефіцієнтом кореляції Пірсона (n = 60)

Після статистичного аналізу за коефіцієнтом лінійної кореляції Пірсона було виявлено певні як незначущі, так і значущі кореляції. **Загальний макіавеллізм** корелює з: макіавеллізмом (за окремою методикою) (n=60; $r=0.259$ при $p < 0,05$); **Загальний нарцисизм** корелює з: загальною психопатією (n=60; $r=0.292$ при $p < 0,05$); макіавеллізмом (за окремою методикою) (n=60; $r=0.403$ при $p < 0,01$); нарцисизмом (за окремою методикою) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де n=60; $r=0.279$ при $p < 0,05$); міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) (n=60; $r=0.424$ при $p < 0,001$); черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) (n=60; $r=0.264$ при $p < 0,05$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) (n=60; $r=0.346$ при $p < 0,01$); сумлінністю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де n=60; $r=(-)0.294$ при $p < 0,05$). **Загальна психопатія** корелює з: макіавеллізмом (за окремою методикою) (n=60; $r=0.410$ при $p < 0,01$); міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) (n=60;

$r=0.507$ при $p < 0,001$); черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.481$ при $p < 0,001$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.678$ при $p < 0,001$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.373$ при $p < 0,01$); доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $r=(-)0.288$ при $p < 0,05$); сумлінністю (*негативно*, кореляція за τ -коефіцієнтом кореляції Кендала, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $\tau=(-)0.187$ при $p < 0,05$).

Макіавеллізм (за окремою методикою) корелює з: міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.488$ при $p < 0,001$); черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.351$ при $p < 0,01$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.470$ при $p < 0,001$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.331$ при $p < 0,01$); доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $r=(-)0.403$ при $p < 0,05$); сумлінністю (*негативно*, кореляція за τ -коефіцієнтом кореляції Кендала, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $\tau=(-)0.186$ при $p < 0,05$). **Міжособистісна маніпуляція** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з:

черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.512$ при $p < 0,001$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.557$ при $p < 0,001$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.390$ при $p < 0,01$); доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $r=(-)0.364$ при $p < 0,01$); емоційною стабільністю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $r=(-)0.310$ при $p < 0,05$). **Черствість/безсердечність** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених

кореляцій, корелює з: хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.488$ при $p < 0,001$) та доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=(-)0.375$ при $p < 0,01$). **Хаотичний стиль життя** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) ($n=60$; $r=0.471$ при $p < 0,001$); доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=(-)0.400$ при $p < 0,01$); сумлінністю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=(-)0.412$ при $p < 0,01$); емоційною стабільністю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=(-)0.277$ при $p < 0,05$). **Анτισоціальна поведінка** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з:

доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=(-)0.421$ при $p < 0,001$); сумлінністю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=(-)0.256$ при $p < 0,05$).

Екстраверсія, окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: сумлінністю (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.500$ при $p < 0,001$); емоційною стабільністю (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.608$ при $p < 0,001$); відкритістю досвіду (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.415$ при $p < 0,001$). **Доброзичливість**, окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: сумлінністю (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції

Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.333$ при $p < 0,01$); емоційною стабільністю (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.280$ при $p < 0,05$).

Сумлінність, окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: емоційною стабільністю (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.595$ при $p < 0,001$); відкритістю досвіду (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $p=0.339$ при $p < 0,01$). **Емоційна стабільність**, окрім вище зазначених кореляцій, корелює з відкритістю досвіду (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=60$; $r=0.488$ при $p < 0,001$).

Далі нами було оброблено результати групи В – відповіді громадян України.

При первинному аналізі отриманих відповідей, було вираховано загальний найбільш та найменш домінуючий компонент Темної тріади (за першою методикою): у 77.1% (27 респондентів) найбільш домінує макіавеллізм; у 17.1% (6 респондентів) – найбільш нарцисизм; у 2.9% (1 респондент) – найбільш психопатія. У 2.9% (1 респондент) найбільш домінуючою була пара «Макіавеллізм-Нарцисизм». Найменш домінуючим компонентом був: макіавеллізм – у 5.7% (2 респонденти); нарцисизм – у 22.9% (8 респондентів); психопатія – у 68.6% (24 респондента). У 2.9% (1 респондент) найменш домінуючою була пара «Нарцисизм-Психопатія».

При первинному аналізі показників макіавеллізму (окремо за методикою макіавеллізму) у 8.6% (3 респонденти) був низький показник макіавеллізму (від 20 до 45 балів), у 85.7% (30 респондентів) – середній (від 46 до 69 балів), а у 5.7% (2 респонденти) – високий (від 70 до 100 балів). Просимо звернути увагу на різницю

інтервалів групування через нижчу кількість респондентів у вибірці В порівняно з вибіркою А.

При первинному аналізі показників нарцисизму (окремо за методикою нарцисизму) у 28.6% (10 респондентів) був низький показник нарцисизму (від 0 до 20%), у 68.6% (24 респондентів) – середній (від 21% до 65%), а у 2.9% (1 респондент) – високий (від 66 до 100 балів).

При первинному аналізі показників психопатії (окремо за методикою психопатії) було вираховано найбільш та найменш домінуючий компонент у конструкті психопатії: найбільш домінуюча міжособистісна маніпуляція у 34.3% (12 респондентів); черствість у 34.3% (12 респондентів); хаотичний стиль життя у 20% (7 респондентів) та антисоціальна поведінка у 2.9% (1 респондент). У 2.9% (1 респондент) домінували одночасно міжособистісна маніпуляція та черствість, у 5.7% (2 респонденти) домінували одночасно міжособистісна маніпуляція та хаотичний стиль життя. Найменш домінуючим компонентом у конструкті психопатії була: черствість у 5.7% (2 респонденти); хаотичний стиль життя у 2.9% (1 респондент) та антисоціальна поведінка у 91.4% (32 респонденти).

При первинному аналізі показників компонентів Великої п'ятірки (окремо за методикою Великої п'ятірки) було вираховано найбільш та найменш домінуючий компоненти. Отже, найбільш домінуючий компонент: екстраверсія у 11.4% (4 респонденти); доброзичливість у 34.3% (12 респондентів); сумлінність у 22.9% (8 респондентів); емоційна стабільність у 2.9% (1 респондент) та відкритість досвіду у 20% (7 респондентів). У 5.7% (2 респонденти) домінували 2 або 3 компоненти «Сумлінність + Відкритість досвіду». У 2.9% (1 респондент) домінувала пара «Сумлінність + Екстраверсія». Далі найменш домінуючий компонент: екстраверсія у

14.3% (5 респондентів); доброзичливість у 11.4% (4 респонденти); сумлінність у 17.1% (6 респондентів), емоційна стабільність у 37.1% (13 респондентів) та відкритість досвіду у 11.4% (4 респонденти). У 8.6% (3 респонденти) домінували 2 або 3, усюди одним із компонентів була емоційна стабільність.

Статистично всі дані було оформлено у зведену таблицю: див. табл. 8.

Таблиця 8

Зведена таблиця отриманих результатів (n = 35)

1 методика - Темна триада			2 методика - Макіавеллізм	3 методика - Нарцисизм		4 методика - Психопатія (середні результати)				4 методика - Психопатія (НЕ середні результати)				5 методика - Велика п'ятірка				
Макіавеллізм	Нарцисизм	Психопатія	Бали	Сирі бали	Відсоток	Міжособисте на взаємодія (1 шкала)	Націонізм (2 шкали)	Хибецьні стіль життя (2 шкали)	Антисоціална і поведінка (4 шкали)	Міжособисте на взаємодія (2 шкали)	Націонізм (2 шкали)	Хибецьні стіль життя (2 шкали)	Антисоціална і поведінка (4 шкали)	Екстраверсія	Доброчливість	Сумлінність	Висока емоційність (ступінь це ПРОТИВНЕ НЕвротизму)	Відкритість досвіду
19	22	19	55	1	6.25	2.25	2.4375	2.4375	1.5	35	39	39	24	9	11	13	5	9
34	22	21	64	5	31.25	3	2.3125	2.6875	2.4375	48	37	43	39	8	9	12	4	8
29	26	21	53	4	25	2.1875	2.0625	2.5625	1.5	35	33	41	24	11	9	11	13	8
35	25	23	59	4	25	2.0375	2.3125	2.25	2.1875	47	37	36	35	11	10	14	6	10
29	27	13	43	6	37.5	1.5	1.6875	1.25	1	24	27	26	16	11	14	14	5	13
28	29	23	69	2	12.5	3	3.375	2.75	1.4375	48	54	44	23	6	4	10	9	14
31	13	13	67	2	12.5	2.75	2.8125	1.625	1.25	44	45	26	20	5	13	8	7	11
25	22	13	46	6	37.5	2.625	1.8125	1.625	1	42	29	26	16	11	12	13	6	8
24	24	15	53	3	18.75	2.6375	1.875	1.5	1	39	30	24	16	7	10	8	7	7
26	24	17	45	5	31.25	2.0625	2.25	2.4375	1	33	36	39	16	8	11	12	8	9
29	25	19	54	1	6.25	2.5	2.5625	2	1.4375	40	41	32	23	9	12	10	4	9
29	22	28	55	3	18.75	2.625	3	2.75	1.8125	42	48	44	29	8	11	7	4	7
26	19	18	68	2	12.5	2.6875	2.125	2.4375	1.125	43	34	39	16	9	8	11	4	13
33	16	21	66	5	31.25	2.6875	2.5625	1.9375	1.625	43	41	31	26	7	11	3	3	7
37	23	20	57	6	37.5	3.4375	2.6875	3.0625	1.875	55	43	49	30	7	5	4	7	13
39	31	38	78	9	56.25	3.5	2.5	3.5	1.9375	56	48	56	31	10	9	10	9	10
25	12	13	63	1	6.25	2.3125	2.0625	1.9375	1	37	33	31	16	4	13	5	10	6
25	25	17	64	3	18.75	2.25	2.625	2.3125	1.625	36	42	37	26	11	9	11	4	8
31	22	19	68	8	50	3	1.9375	2.1875	1.75	48	31	35	28	8	14	11	7	13
30	26	18	69	5	31.25	2.4375	2.6875	2.3125	1.6875	39	43	37	27	6	12	8	7	14
24	14	16	53	3	18.75	1.875	1.875	1.8125	1	30	30	29	16	8	12	13	8	7
52	27	18	52	4	25	2.125	3.0625	2.0625	1.25	34	49	33	20	7	12	9	9	13
29	28	22	53	6	37.5	2.875	3.0625	2.375	1.3125	46	49	38	21	12	8	13	12	10
31	24	23	64	8	37.5	2	2.4375	2.6875	1	32	39	43	16	3	9	7	5	4
27	27	23	66	8	50	3.1875	2.375	2.425	1.1875	51	38	42	19	12	8	5	3	8
36	30	22	71	9	56.25	2.9375	2.0625	2.1875	1.25	47	33	35	20	12	9	7	10	10
27	21	21	64	6	37.5	2.25	2.0625	2.8125	1	36	33	45	16	10	13	5	7	14
33	29	26	67	12	75	3.3125	3.1875	3.3125	2.875	53	51	53	46	7	8	7	7	9
29	25	14	53	5	31.25	2.375	2.375	2.125	1.3125	38	38	34	21	10	12	11	9	8
22	25	14	44	5	31.25	2.3125	2.875	2.125	1.5	37	46	34	24	11	6	13	7	13
25	22	31	56	4	25	2.3125	2.5625	3.0625	1.875	37	41	49	30	10	9	5	2	7
32	25	19	55	5	31.25	2.1875	2.75	2.5	1.5625	35	44	40	25	7	12	11	6	9
35	27	22	58	6	37.5	2.5625	2	2.75	2.3125	41	32	44	37	9	11	9	7	6
38	30	39	69	10	62.5	2.5	2.625	2.5	2.9375	40	42	40	47	9	7	9	9	9
29	25	24	56	8	50	3.5	3.4375	3.3125	3.25	56	55	53	52	10	8	6	6	9

Після цього було розраховано загальні математично-статистичні показники, а саме: міри центральної тенденції та описової статистики (середнє арифметичне, мода, медіана, сума) та міри розподілу даних (розмах вибірки, дисперсія, стандартне відхилення, мінімум, максимум, асиметрія, стандартна помилка асиметрії, ексцес, стандартна помилка ексцесу). Після цього наша вибірка була перевірена на відповідність нормальному розподілу – було використано критерій Шапіро-Уїлка (див. табл. 9).

Таблиця 9

Розрахунок мір центральної тенденції, описової статистики, міри розподілу даних та критерію Шапіро-Уїлка (n = 35)

Descriptives														
	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35
Missing	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Mean	28.9	23.8	20.2	57.8	5.09	41.4	39.5	38.3	25.5	8.74	10.0	9.29	6.94	9.51
Median	29	25	20	57	5	40	39	39	24	9	10	10	7	9
Mode	29.0	25.0	19.0	53.0	5.00*	36.0*	33.0	39.0*	16.0	7.00*	9.00*	11.0	7.00	9.00
Sum	1013	834	706	2022	178	1448	1383	1341	893	306	351	325	243	333
Standard deviation	5.14	4.62	4.88	7.70	2.63	7.60	7.23	8.33	9.48	2.23	2.46	3.09	2.52	2.65
Variance	26.4	21.3	23.8	59.4	6.90	57.8	52.3	69.4	89.8	4.96	6.03	9.56	6.35	7.02
Range	20	19	18	33	11	32	28	36	36	9	10	11	11	10
Minimum	19	12	13	43	1	24	27	20	16	3	4	3	2	4
Maximum	39	31	31	76	12	56	55	56	52	12	14	14	13	14
Skewness	0.0225	-1.01	0.449	0.134	0.541	0.198	0.330	0.0210	1.25	-0.622	-0.477	-0.278	0.138	0.290
Std. error skewness	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398	0.398
Kurtosis	-0.521	0.948	-0.0668	-0.123	0.212	-0.223	-0.537	-0.0752	1.14	0.151	-0.154	-0.972	-0.0147	-0.745
Std. error kurtosis	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778	0.778
Shapiro-Wilk W	0.981	0.911	0.945	0.979	0.955	0.974	0.973	0.989	0.866	0.946	0.954	0.950	0.964	0.925
Shapiro-Wilk p	0.796	0.008	0.077	0.727	0.161	0.557	0.544	0.974	< .001	0.083	0.150	0.117	0.297	0.019

* More than one mode exists, only the first is reported

Зазначені показники необхідні для первинної систематизації та групування даних, формування основи для обробки даних за допомогою статистичних критеріїв. За показником критерію Шапіро-Уїлка, ми бачимо, що його значення наближається до 1 (0.981, 0.911, 0.945, 0.979, 0.955, 0.974, 0.973, 0.989, 0.866, 0.946, 0.954, 0.950, 0.964, 0.925). У 12 з 14 шкал рівень значущості критерію Шапіро-Уїлка більше 0.05 ($p > 0.05$). Отже, ми робимо висновок, що наша вибірка за цими шкалами відповідає нормальному розподілу, і саме тому ми будемо використовувати параметричний критерій, а саме коефіцієнт кореляції Пірсона. У 2 шкал рівень значущості критерію Шапіро-Уїлка менше 0.05 ($p < 0.05$). Отже, ми робимо висновок, що наша вибірка за цими шкалами не відповідає нормальному розподілу, і саме тому ми будемо використовувати непараметричні критерії, а саме коефіцієнт рангової кореляції Спірмена та τ -коефіцієнт кореляції Кендала. У групи В невідповідність нормальному розподілу за шкалами Нарцисизму (у загальній методиці Темної тріади) та Антисоціальної поведінки (за окремою методикою психопатії).

Додатково нами було здійснено перевірку за допомогою коефіцієнтів внутрішньої узгодженості (див. табл. 10).

Таблиця 10

Перевірка отриманих результатів за допомогою коефіцієнта α -Кронбаха та коефіцієнта ω -Макдональда (n = 60)

	Item Reliability Statistics			If item dropped	
	Mean	SD	Item-rest correlation	Cronbach's α	McDonald's ω
A	28.94	5.14	0.5103	0.716	0.687
B	23.83	4.62	0.4737	0.722	0.675
C	20.17	4.88	0.7149	0.698	0.662
D	57.77	7.70	0.3126	0.741	0.718
E	5.09	2.63	0.5550	0.727	0.674
F	41.37	7.60	0.6692	0.687	0.668
G	39.51	7.23	0.4308	0.723	0.705
H	38.31	8.33	0.7084	0.678	0.660
I	25.51	9.48	0.6321	0.691	0.669
J	8.74	2.23	0.0538	0.751	0.728
K	10.03	2.46	-0.5791	0.777	0.777
L	9.29	3.09	-0.3226	0.772	0.756
M	6.94	2.52	0.0746	0.750	0.729
N	9.51	2.65	0.0684	0.751	0.731

За коефіцієнтом α -Кронбаха, у нашому дослідженні $\alpha > 0.6$ та $\alpha > 0.7$. Відповідно, ми робимо висновок про прийнятну надійність опитувальників. За коефіцієнтом ω -Макдональда, у нашому дослідженні $\omega > 0.6$ та $\omega > 0.7$. Відповідно, ми також робимо висновок про прийнятну надійність опитувальників. Далі було розраховано відповідні математичні критерії для точного статистичного аналізу й виявлення безпосередніх кореляцій. Було використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена, коефіцієнт кореляції Пірсона, τ -коефіцієнт кореляції Кендала (див. табл. 11). Додатково було створено теплову карту за коефіцієнтом кореляції Пірсона (див. табл. 12).

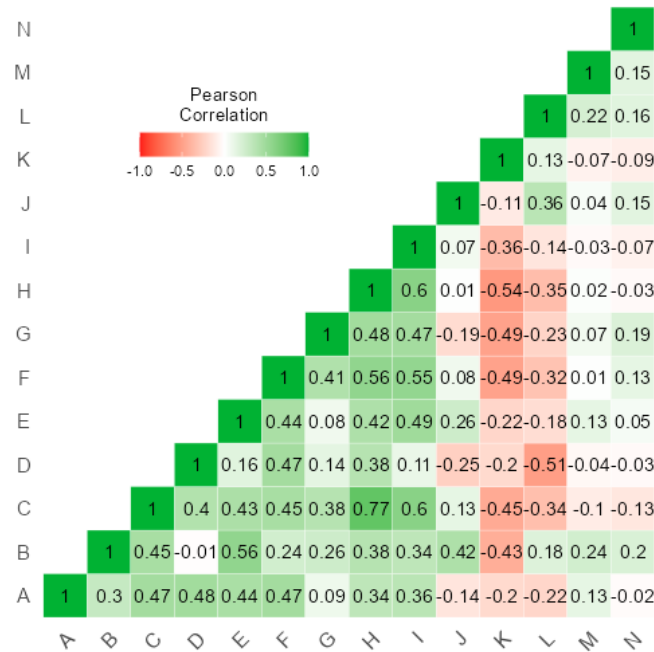
Продовження Таблиці 11

G	Pearson's r	0.093	0.264	0.379*	0.142	0.083	0.407*	—							
	df	33	33	33	33	33	33	—							
	p-value	0.597	0.125	0.025	0.415	0.636	0.015	—							
	Spearman's rho	0.167	0.282	0.371*	0.140	-0.011	0.294	—							
	df	33	33	33	33	33	33	—							
	p-value	0.338	0.101	0.028	0.424	0.949	0.087	—							
	Kendall's Tau B	0.115	0.208	0.263*	0.112	-0.004	0.212	—							
	p-value	0.346	0.093	0.033	0.361	0.977	0.080	—							
	N	35	35	35	35	35	35	—							
H	Pearson's r	0.339*	0.383*	0.769***	0.377*	0.421*	0.559***	0.482**	—						
	df	33	33	33	33	33	33	33	—						
	p-value	0.046	0.023	<.001	0.026	0.012	<.001	0.003	—						
	Spearman's rho	0.309	0.273	0.790***	0.354*	0.368*	0.379*	0.390*	—						
	df	33	33	33	33	33	33	33	—						
	p-value	0.071	0.113	<.001	0.037	0.030	0.025	0.020	—						
	Kendall's Tau B	0.228	0.201	0.623***	0.246*	0.272*	0.269*	0.290*	—						
	p-value	0.061	0.105	<.001	0.044	0.030	0.026	0.017	—						
	N	35	35	35	35	35	35	35	—						
I	Pearson's r	0.364*	0.340*	0.604***	0.115	0.491**	0.551***	0.466**	0.600***	—					
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	—					
	p-value	0.031	0.046	<.001	0.511	0.003	<.001	0.005	<.001	<.001	—				
	Spearman's rho	0.490**	0.299	0.623***	0.179	0.289	0.531**	0.471**	0.564***	—					
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	—					
	p-value	0.003	0.081	<.001	0.303	0.092	0.001	0.004	<.001	<.001	—				
	Kendall's Tau B	0.389**	0.207	0.469***	0.157	0.221	0.396**	0.329**	0.420***	—					
	p-value	0.002	0.100	<.001	0.206	0.082	0.001	0.007	<.001	<.001	—				
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	—				
J	Pearson's r	-0.138	0.419*	0.126	-0.245	0.260	0.077	-0.185	0.012	0.072	—				
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—				
	p-value	0.431	0.012	0.471	0.156	0.131	0.660	0.287	0.944	0.681	—				
	Spearman's rho	-0.188	0.342*	0.117	-0.244	0.292	0.044	-0.236	-0.014	0.019	—				
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—				
	p-value	0.279	0.045	0.505	0.158	0.089	0.802	0.173	0.934	0.915	—				
	Kendall's Tau B	-0.122	0.264*	0.085	-0.199	0.223	0.022	-0.183	0.002	0.020	—				
	p-value	0.334	0.039	0.506	0.116	0.086	0.863	0.146	0.989	0.873	—				
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	—				
K	Pearson's r	-0.196	-0.430**	-0.447**	-0.196	-0.219	-0.490**	-0.495**	-0.535***	-0.365*	-0.106	—			
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—			
	p-value	0.260	0.010	0.007	0.260	0.206	0.003	0.003	<.001	0.031	0.544	—			
	Spearman's rho	-0.161	-0.418*	-0.571***	-0.187	-0.239	-0.450**	-0.448**	-0.552***	-0.395*	-0.171	—			
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—			
	p-value	0.355	0.012	<.001	0.283	0.166	0.007	<.001	<.001	0.019	0.327	—			
	Kendall's Tau B	-0.128	-0.314*	-0.441***	-0.141	-0.172	-0.329**	-0.336**	-0.407**	-0.302*	-0.131	—			
	p-value	0.312	0.014	<.001	0.266	0.185	0.009	0.007	0.001	0.017	0.315	—			
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	—			
L	Pearson's r	-0.215	0.177	-0.337*	-0.508**	-0.184	-0.316	-0.225	-0.347*	-0.142	0.361*	0.127	—		
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—		
	p-value	0.214	0.310	0.048	0.002	0.290	0.064	0.193	0.041	0.417	0.033	0.468	—		
	Spearman's rho	-0.224	0.099	-0.375*	-0.570***	-0.173	-0.279	-0.253	-0.360*	-0.126	0.372*	0.128	—		
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—		
	p-value	0.195	0.572	0.026	<.001	0.321	0.104	0.142	0.034	0.469	0.028	0.463	—		
	Kendall's Tau B	-0.172	0.062	-0.276*	-0.420***	-0.104	-0.206	-0.192	-0.270*	-0.092	0.302*	0.099	—		
	p-value	0.168	0.624	0.029	<.001	0.417	0.096	0.122	0.029	0.462	0.019	0.442	—		
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	—		
M	Pearson's r	0.127	0.237	-0.102	-0.037	0.125	0.012	0.073	0.020	-0.031	0.039	-0.066	0.225	—	
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—	
	p-value	0.467	0.171	0.560	0.833	0.474	0.946	0.678	0.907	0.861	0.823	0.705	0.194	—	
	Spearman's rho	0.106	0.373*	-0.053	-0.082	0.108	-0.068	0.083	0.001	-0.074	-0.004	-0.029	0.150	—	
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—	
	p-value	0.543	0.027	0.761	0.638	0.539	0.698	0.637	0.995	0.671	0.983	0.869	0.391	—	
	Kendall's Tau B	0.077	0.284*	-0.052	-0.073	0.080	-0.058	0.060	0.016	-0.059	-0.008	-0.009	0.108	—	
	p-value	0.544	0.027	0.685	0.563	0.540	0.644	0.634	0.897	0.642	0.953	0.942	0.400	—	
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	—	
N	Pearson's r	-0.017	0.200	-0.134	-0.032	0.048	0.135	0.185	-0.026	-0.066	0.153	-0.088	0.157	0.150	—
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—
	p-value	0.922	0.250	0.441	0.857	0.782	0.440	0.286	0.881	0.707	0.381	0.614	0.366	0.390	—
	Spearman's rho	0.086	0.265	-0.066	0.018	0.131	0.207	0.260	0.025	0.025	0.098	-0.043	0.186	0.204	—
	df	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	33	—
	p-value	0.623	0.124	0.706	0.919	0.454	0.233	0.132	0.886	0.885	0.573	0.805	0.286	0.240	—
	Kendall's Tau B	0.064	0.215	-0.039	-0.002	0.099	0.149	0.187	-0.007	-0.002	0.082	-0.063	0.134	0.151	—
	p-value	0.613	0.095	0.761	0.988	0.449	0.237	0.138	0.954	0.988	0.531	0.631	0.297	0.249	—
	N	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	35	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Таблиця 12

Теплова карта за коефіцієнтом кореляції Пірсона (n = 35)

За коефіцієнтом лінійної кореляції Пірсона було виявлено певні як незначущі, так і значущі кореляції. **Загальний макіавеллізм** корелює з: загальним нарцисизмом (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $r=0.335$ при $p < 0,05$); загальною психопатією ($n=35$; $r=0.467$ при $p < 0,01$); макіавеллізмом (за окремою методикою) ($n=35$; $r=0.483$ при $p < 0,01$); нарцисизмом (за окремою методикою) ($n=35$; $r=0.445$ при $p < 0,01$); міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.466$ при $p < 0,01$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.339$ при $p < 0,05$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $r=0.490$ при $p < 0,01$). **Загальний нарцисизм** корелює з: загальною психопатією (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $r=0.420$ при $p < 0,05$); нарцисизмом (за окремою

методикою) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $z=0.502$ при $p < 0,01$); екстраверсією (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=0.342$ при $p < 0,05$); доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=(-)0.418$ при $p < 0,01$); емоційною стабільністю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=(-)0.373$ при $p < 0,05$). **Загальна психопатія** корелює з: макіавеллізмом (за окремою методикою) ($n=35$; $r=0.396$ при $p < 0,05$); нарцисизмом (за окремою методикою) ($n=35$; $r=0.435$ при $p < 0,01$); міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.449$ при $p < 0,01$); черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.379$ при $p < 0,05$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.769$ при $p < 0,001$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=0.623$ при $p < 0,001$); доброзичливістю (*негативно*, $n=35$; $r=(-)0.447$ при $p < 0,01$); сумлінністю (*негативно*, де $n=35$; $r=(-)0.337$ при $p < 0,05$). **Макіавеллізм** (за окремою методикою) корелює з: міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.471$ при $p < 0,01$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.377$ при $p < 0,05$); сумлінністю (*негативно*, $n=35$; $r=(-)0.508$ при $p < 0,01$).

Нарцисизм (за окремою методикою), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.436$ при $p < 0,01$) та хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.421$ при $p < 0,05$).

Міжособистісна маніпуляція (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) ($n=35$;

$r=0.407$ при $p < 0,05$); хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.559$ при $p < 0,001$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=0.531$ при $p < 0,01$); доброзичливістю (*негативно*, $n=35$; $r=(-)0.490$ при $p < 0,01$). **Черствість/безсердечність** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: хаотичним стилем життя (за методикою психопатії) ($n=35$; $r=0.482$ при $p < 0,01$); антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=0.471$ при $p < 0,01$); доброзичливістю (*негативно*, $n=35$; $r=(-)0.495$ при $p < 0,01$). **Хаотичний стиль життя** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з: антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) (кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $p=0.564$ при $p < 0,001$); доброзичливістю (*негативно*, $n=35$; $r=(-)0.535$ при $p < 0,001$); сумлінністю (*негативно*, $n=35$; $r=(-)0.347$ при $p < 0,05$). **Антісоціальна поведінка** (за методикою психопатії), окрім вище зазначених кореляцій, корелює з доброзичливістю (*негативно*, кореляція за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена, бо шкала не відповідає нормальному розподілу, де $n=35$; $r=(-)0.395$ при $p < 0,05$). **Екстраверсія**, окрім вище зазначених кореляцій, корелює з сумлінністю ($n=35$; $r=0.361$ при $p < 0,05$).

Задля отримання більш розширеної інформації, нами також було прийняте рішення порівняти групи А та групи В, і так як наші вибірки є незалежними та відповідають нормальному розподілу, то ми використовували для аналізу показники коефіцієнту кореляції Пірсона. Порівняння не дало жодних значущих кореляцій. Тим не менш, цікавим було 5 фактів: 1) наявність незначущої, але негативної кореляції між макіавеллізмом (як окремим феноменом) групи А та групи В (див. табл. 13); наявність

незначущої, але негативної кореляції між антисоціальною поведінкою (як компонентом психопатії) групи А та групи В (див. табл. 14); наявність незначущої, але негативної кореляції між екстраверсією (як компонентом Великої п'ятірки) групи А та групи В (див. табл. 15); наявність незначущої, але негативної кореляції між сумлінністю (як компонентом Великої п'ятірки) групи А та групи В (див. табл. 16); наявність незначущої, але негативної кореляції між емоційною стабільністю (як компонентом Великої п'ятірки) групи А та групи В (див. табл. 17).

Таблиця 13

Порівняння отриманих результатів за шкалою Макіавеллізму (як окремого феномена) групи А та групи В (n (А) = 60, n (В) = 35)

Correlation Matrix		A	B
A	Pearson's r	—	
	df	—	
	p-value	—	
	Spearman's rho	—	
	df	—	
	p-value	—	
	Kendall's Tau B	—	
	p-value	—	
	N	—	
B	Pearson's r	-0.071	—
	df	33	—
	p-value	0.685	—
	Spearman's rho	-0.063	—
	df	33	—
	p-value	0.721	—
	Kendall's Tau B	-0.042	—
	p-value	0.731	—
	N	35	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Таблиця 14

Порівняння отриманих результатів за шкалою Антисоціальної поведінки (як компонента психопатії) групи А та групи В (n (А) = 60, n (В) = 35)

Correlation Matrix			A	B
A	Pearson's r	—		
	df	—		
	p-value	—		
	Spearman's rho	—		
	df	—		
	p-value	—		
	Kendall's Tau B	—		
	p-value	—		
	N	—		
	B	Pearson's r	-0.138	—
df		33	—	
p-value		0.428	—	
Spearman's rho		-0.091	—	
df		33	—	
p-value		0.603	—	
Kendall's Tau B		-0.041	—	
p-value		0.741	—	
N		35	—	

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Таблиця 15

Порівняння отриманих результатів за шкалою Екстраверсії (як компонента Великої п'ятірки) групи А та групи В (n (А) = 60, n (В) = 35)

Correlation Matrix			A	B
A	Pearson's r	—		
	df	—		
	p-value	—		
	Spearman's rho	—		
	df	—		
	p-value	—		
	Kendall's Tau B	—		
	p-value	—		
	N	—		
	B	Pearson's r	-0.275	—
df		33	—	
p-value		0.110	—	
Spearman's rho		-0.156	—	
df		33	—	
p-value		0.371	—	
Kendall's Tau B		-0.125	—	
p-value		0.337	—	
N		35	—	

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Таблиця 16

Порівняння отриманих результатів за шкалою Сумлінності (як компонента Великої п'ятірки) групи А та групи В (n (А) = 60, n (В) = 35)

Correlation Matrix		A	B
A	Pearson's r	—	—
	df	—	—
	p-value	—	—
	Spearman's rho	—	—
	df	—	—
	p-value	—	—
	Kendall's Tau B	—	—
	p-value	—	—
	N	—	—
	B	Pearson's r	-0.082
df		33	—
p-value		0.640	—
Spearman's rho		-0.241	—
df		33	—
p-value		0.162	—
Kendall's Tau B		-0.159	—
p-value		0.213	—
N		35	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

Таблиця 17

Порівняння отриманих результатів за шкалою Емоційної стабільності (як компонента Великої п'ятірки) групи А та групи В (n (А) = 60, n (В) = 35)

Correlation Matrix		A	B
A	Pearson's r	—	—
	df	—	—
	p-value	—	—
	Spearman's rho	—	—
	df	—	—
	p-value	—	—
	Kendall's Tau B	—	—
	p-value	—	—
	N	—	—
	B	Pearson's r	-0.172
df		33	—
p-value		0.323	—
Spearman's rho		-0.202	—
df		33	—
p-value		0.245	—
Kendall's Tau B		-0.159	—
p-value		0.216	—
N		35	—

Note. * p < .05, ** p < .01, *** p < .001

3.2 Інтерпретації даних за групами (групи А та групи В)

Проаналізувавши статистично вибірку А, ми робимо висновок, що наша гіпотеза дослідження «У російських військовополонених активно розвинутий конструкт Темної тріади із значним домінуванням однієї зі складових – психопатії. Конструкт Темної тріади найбільше негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю» може бути підтверджена лише частково. По-перше, так, конструкт Темної тріади найбільше негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки, але не з доброзичливістю та емоційною стабільністю, а з доброзичливістю та сумлінністю. По-друге, у російських військовополонених дійсно розвинений конструкт Темної тріади, однак домінує не психопатія (вона найменше домінує), а макіавеллізм (65%, 39 респондентів за аналізом загального макіавеллізму). Цікавим є факт, що цей виражений загальний макіавеллізм має значущі позитивні кореляції лише з макіавеллізмом за окремою методикою. Тобто значущих кореляцій ані з нарцисизмом, ані з психопатією та її компонентами, ані з Великою п'ятіркою немає. При цьому, ситуація з психопатією та нарцисизмом кардинально протилежна – загальні феномени не є домінуючими, але мають багато значущих як позитивних, так і негативних кореляцій і з компонентами Великої п'ятірки, і з одним одним.

Макіавеллізм як феномен, що досліджувався за окремою методикою, має значущі позитивні кореляції з міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) та хаотичним стилем життя (за методикою психопатії). І сильні позитивні кореляції з черствістю/безсердечністю й антисоціальною поведінкою (за методикою психопатії) – тобто з усім феноменом психопатії. Тоді виходить дуже цікаво: якщо у групи А макіавеллізм домінує найбільше і він має дуже значущі кореляції з психопатією, то чого психопатія як окремий феномен виражена найменше? Чи може це

свідчити про недостовірність та неправдивість відповідей? Також макіавеллізм негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та сумлінністю.

Якщо переносити математично-психологічні кореляції в нейробіологію, то можна сказати, що ліва префронтальна кора, передня дорсолатеральна префронтальна кора, латеральна орбітофронтальна кора, права інсула (острівець), правий гіпокамп, ліва парагіпокампальна звивина, базальні ганглії та передня поясна кора (ACC) **(нейрональні кореляти макіавеллізму)** постійно взаємодіють з медіальною префронтальною корою (mPFC), вентральною областю покришки (VTA), прилеглим ядром, веретеноподібною звивиною та амігдалою **(нейрональні кореляти психопатії)**. На поведінковому рівні це можна побачити у спільності таких процесів як: виконавчий контроль, прийняття рішень на основі винагороди, моніторинг конфліктів (адаптація поведінки у відповідь на здійснення помилок), оцінка сигналів соціальної поведінки + активація системи винагороди, емоційний контроль і формування емоційних реакцій, консолідація пам'яті. На рівні нейромедіаторів у цій взаємодії макіавеллізм та психопатію об'єднує дофамін.

Психологічно, ми пам'ятаємо, що найбільш «популярними» характеристиками макіавеллізму є маніпулятивність, цинізм, хитрість та егоїзм. У групі А даний компонент Темної тріади превалює. Припускаємо, що найголовнішими причинами є соціальний фактор – виховання та постійне перебування у соціальній групі з вираженою поведінковою жорстокістю, цинізмом, прагненням до влади, маніпулятивністю. Нейробіологічно, ми можемо припустити наявність порушення функціонування мережі прихильності, системи винагороди та дзеркальних нейронів (відповідно до статистичної кореляції макіавеллізму з доброзичливістю та сумлінністю).

Кореляції між компонентами Темної тріади за окремими методиками та за методикою SD3 (об'єднання всіх трьох рис) є, на нашу думку, цілком логічними. Тож ми не бачимо необхідності детально зупинятися на цьому. Можна сказати лише те, що такий взаємозв'язок (кореляція між макіавеллізмом за методикою SD3 та окремою методикою макіавеллізму і т.д.) може вказувати на валідність методик, правильність запитань та правильно обраний спільний об'єкт дослідження – фактори, що можуть бути позитивними для науково-психологічної спільноти.

Повертаючись до більш унікальних кореляцій, нарцисизм має надзвичайно значущі кореляції з міжособистісною маніпуляцією (за методикою психопатії) та хаотичним стилем життя (за методикою психопатії). Менш значущою є позитивна кореляція нарцисизму з черствістю/безсердечністю (за методикою психопатії) та негативна кореляція загального нарцисизму з компонентом Великої п'ятірки – сумлінністю.

Якщо переносити математично-психологічні кореляції в нейробиологію, то можна сказати, що: медіальні префронтальні області (ліва медіальна префронтальна кора (mPFC)), дорсолатеральна префронтальна кора (dlPFC), передня острівцева доля, скронево-тім'яний вузол та задня/передня поясна кора (особливо дорсальна та вентральна) (ACC) (**нейрональні кореляти нарцисизму**) постійно взаємодіють з орбітофронтальною корою (OFC), вентральною областю покришки (VTA), прилеглим ядром, веретеноподібною звивиною, гіпокампом та амігдалою (**нейрональні кореляти психопатії**). На поведінковому рівні це можна побачити у спільності таких процесів як: моніторинг конфліктів (адаптація поведінки у відповідь на здійснення помилок та соціальних стимулів), емпатія, саморефлексивне мислення, саморегуляція в соціальних умовах, самосвідомість + активація системи винагороди, емоційний контроль і формування емоційних реакцій, консолідація пам'яті.

Психологічно, ми згадуємо, що деякі науковці поділяють нарцисизм на грандіозний та вразливий. До того ж, в грандіозний нарцисизм тісно пов'язаний з екстраверсією, вразливий нарцисизм – з невротизмом [35, 36, 43]. У нашому дослідженні у групи А немає жодної кореляції усіх компонентів Темної тріади з екстраверсією. Було виявлено обернену кореляцію нарцисизму із сумлінністю. Тобто чи можемо ми припустити, що культурно-соціальні відмінності впливають на «тип» нарцисизму? Чи можливо припустити, що нарцисизм групи А – унікальний вид, що властивий лише одній соціально-етнічній групі? Поєднуючи психологічні ознаки нарцисизму (болісне сприйняття критики, недовірливість, ірреалістичність цілей, завищена самооцінка, підвищена мінливість настрою, відсутність виражених усталених моральних принципів, надмірна критичність, поверховість та формалізація у стосунках, конкурентність, елітарність, відсутність емпатії, педантизм, схильність до залежностей внаслідок тривожності та депресії, відчуття нікчемності, внутрішня порожнеча і т.д.) з маніпулятивністю та дезорганізованим способом життя, ми хочемо звернути увагу не стільки на зовнішній компонент нарцисів, скільки на внутрішню хаотичність, маніпулятивність та певну нікчемність. У дослідженні нарцисизм також корелює й з черствістю/безсердечністю (як компонентом психопатії), але ця кореляція може тільки підкреслювати бажання індивідуумів позбутися своєї неповноцінності, применшити її. Обернена кореляція таких ознак із сумлінністю (та її аспектами: працьовитістю та впорядкованістю) викликає питання. Тобто ми бачимо нарцисичні схильності без готовності жертвувати сьогоднішнім заради майбутнього та без готовності працювати за відсутності винагороди? При спробі «виділити» певний тип нарцисизму, ми розуміємо, що це не може бути ані агентний аспект нарцисизму (він пов'язаний з вищою екстраверсією), ані невротичний – він пов'язаний з вищим нейротизмом. Дещо

дотичним серед цієї типології може бути антагоністичний аспект нарцисизму (що пов'язаний з нижчою добросовісністю) [42].

Щодо психопатії та її компонентів, то по-перше, найбільш домінуючим її компонентом у російських військовополонених є черствість/безсердечність (48.3%, 29 респондентів). Найменш домінуючим компонентом – антисоціальна поведінка (65%, 39 респондентів). Враховуючи соціальні та культурні умови існування осіб (життя середньостатистичної людини), статус респондентів (військові, що зараз перебувають у полоні) та загальні життєві орієнтації – цілком логічно, що черствість/безсердечність буде переважати й ба більше, корелювати з макіавеллізмом, який є в цілому домінуючим компонентом у вибірці. Але чому тоді загальна психопатія не має жодної кореляції з нарцисизмом? Чи може це означати, що в групі А нарцисизм проявляється у нетиповому профілі — без виражених агентних та антагоністичних рис (черствість чи антисоціальна поведінка), з домінуванням маніпулятивності й хаотичного стилю життя? До того ж, нарцисизм є єдиним компонентом, що не має оберненої кореляції з доброзичливістю (аспектами якої є співчуття та ввічливість). Ми не можемо ані довести, ані спростувати це припущення, бо у нас немає дотичної до групи А вибірки осіб жіночої статі (які можуть бути об'єднані спільною географічною, соціальною чи культурною приналежністю).

Щодо компонентів Великої п'ятірки, загальна психопатія має негативні кореляції з доброзичливістю та сумлінністю. Аналізуючи окремі компоненти психопатії, ми виявили, що: 1) міжособистісна маніпуляція має значущі позитивні кореляції з усіма іншими компонентами психопатії (найменш значуща кореляція з антисоціальною поведінкою), а також значущі негативні з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю; 2) черствість/безсердечність має значущі позитивні кореляції з хаотичним стилем життя, і значущі негативні

кореляції з такими ж компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю; 3) хаотичний стиль життя має значущі позитивні кореляції з антисоціальною поведінкою та значущі негативні з точно таким ж компонентами Великої п'ятірки (доброзичливістю та емоційною стабільністю) й додатково сумлінністю; 4) антисоціальна поведінка має негативні кореляції з компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та сумлінністю.

Нейробіологія кореляцій психопатії описана вище, в розділі про взаємозв'язок макіавеллізму та психопатії.

При аналізі компонентів Великої п'ятірки, ми, по-перше, побачили величезну кількість кореляцій між компонентами всередині конструкта – що може бути показником надійності методики та її адаптованості для групи А. По-друге, у російських військовополонених немає окремо яскраво вираженого найбільш та найменш домінуючих компонентів Великої п'ятірки – достатньо виражена сумлінність, але здебільшого зустрічаються домінуючі пари: «Сумлінність + Доброзичливість», «Сумлінність + Емоційна стабільність», «Сумлінність + Екстраверсія + Доброзичливість» тощо. Статистично, по-перше, варто наголосити, що будь-які кореляції компонентів Темної тріади з відкритістю досвіду та екстраверсією відсутні. Тобто асертивність та ентузіазм (аспекти екстраверсії) та відкритість й інтелект (аспекти відкритості до досвіду) жодним чином не взаємопов'язані з компонентами Темної тріади. Причинами такої закономірності відкритості до досвіду, ймовірно, є демотивованість, асоціальність, екзистенційний вакуум. Щодо екстраверсії, нейробіологічно, це реактивність дофамінової системи самопідкріплення мозку. У феноменах макіавеллізму та психопатії дофамін також є важливим нейробіологічним показником. Чого тоді немає оберненої кореляції? Можлива причина тут саме психологічна: респонденти групи А можуть мати викривлену міру чутливості до

задоволення, та й саме бажання насолоди є викривленим, можливо деморалізованим чи збоченим. Значущі негативні кореляції є тільки у емоційної стабільності (кореляція лише з психопатією), сумлінності (кореляція з усіма трьома компонентами Темної тріади) та доброзичливості (кореляція з психопатією та макіавеллізмом).

Психологічно, у групи А наявні дуже багато значущих обернених кореляцій з психопатією. Кожний компонент останнього феномену негативно взаємопов'язаний з доброзичливістю (обов'язково) та емоційною стабільністю/сумлінністю. Психопатія підвищує нейротизм та негативно впливає на міру чутливості до страждання, співчуття, самоконтроль, контроль агресії, працьовитість та впорядкованість. Цілком логічні взаємозв'язки, однак хочемо наголосити ще раз: у групи А співчуття та ввічливість (аспекти доброзичливості) негативно корелюють з психопатією та макіавеллізмом (який є домінуючим компонентом вибірки), а працьовитість та впорядкованість (аспекти сумлінності) з усіма трьома компонентами Темної тріади.

Аналіз показав, що й у групи В (громадяни України) також розвинений конструкт Темної тріади і також найбільш домінуючим компонентом є макіавеллізм (77.1%, 27 респондентів за аналізом загального макіавеллізму), а найменш домінуючим – психопатія (68.6%, 24 респондента).

Знову ж таки, наявність кореляцій між компонентами Темної тріади або між компонентом в загальному опитувальнику (SD3) та в окремих опитувальниках є, на нашу думку, цілком логічними. Тож ми не бачимо необхідності детально зупинятися на цьому. Можна сказати лише те, що такий взаємозв'язок вказує на валідність методик, правильність запитань та правильно обраний спільний об'єкт дослідження – фактори, що можуть бути позитивними для науково-психологічної спільноти.

Макіавеллізм як загальний феномен має дуже значущі позитивні кореляції з усіма компонентами психопатії, окрім черствості/безсердечності. Тобто уся основна модель поведінки у макіавеллізмі (якщо виділяти основні ознаки: маніпулятивність, цинізм, хитрість та егоїзм) може супроводжуватися міжособистісними маніпуляціями, хаотичним стилем життя чи антисоціальною поведінкою, але не черствістю/безсердечністю. Чи може це означати про наявність «усталеного рівня моральності чи почуття справедливості»? Макіавеллізм (за окремою методикою) також має значущі кореляції з деякими компонентами психопатії: міжособистісною маніпуляцією та хаотичним стилем життя. Додатково макіавеллізм значуще негативно корелює з одним компонентом Темної тріади – сумлінністю.

Якщо переносити математично-психологічні кореляції в нейробіологію, то можна сказати, що ліва префронтальна кора, передня дорсолатеральна префронтальна кора, латеральна орбітофронтальна кора, права інсула (острівець), правий гіпокамп, ліва парагіпокампальна звивина, базальні ганглії та передня поясна кора (ACC) **(нейрональні кореляти макіавеллізму)** постійно взаємодіють з медіальною префронтальною корою (mPFC), вентральною областю покришки (VTA), прилеглим ядром, веретеноподібною звивиною та амігдалою **(нейрональні кореляти психопатії)**. На поведінковому рівні це можна побачити у спільності таких процесів як: виконавчий контроль, прийняття рішень на основі винагороди, моніторинг конфліктів (адаптація поведінки у відповідь на здійснення помилок), оцінка сигналів соціальної поведінки + активація системи винагороди, емоційний контроль і формування емоційних реакцій, консолідація пам'яті. На рівні нейромедіаторів у цій взаємодії макіавеллізм та психопатію об'єднує дофамін.

Психологічно, ми пам'ятаємо, що найбільш «популярними» характеристиками макіавеллізму є маніпулятивність, цинізм, хитрість та егоїзм. У групі В даний

компонент Темної тріади превалує. Припускаємо, що найголовнішими причинами є соціальний фактор – умови війни, перебування у постійному стані стресу та горя, усвідомлення жорстокості світу (під час прочитання новин; історій людей з окупованих територій, ВПО, людей після ракетного удару чи українських військовополонених під час перебування у російському полоні). Нейробіологічно, ми можемо припустити наявність порушення функціонування мережі прихильності, системи винагороди та дзеркальних нейронів. Однак чому тоді відсутня будь-яка негативна кореляція з доброзичливістю та позитивна кореляція з черствістю/безсердечністю? Чи може це бути форма макіавеллізму за якої виражена маніпулятивність та егоїзм, але не виражена жорстокість та принципи «соціального виживання»? Тобто чи можливо в цій формі макіавеллізму порушення функціонування в системі винагороди, але не в системі дзеркальних нейронів? Або можливо остання система зазнала значних змін під час повномасштабного вторгнення: коли сильний образ ворога та негативні емоції, що його супроводжують, вплинули на сприйняття інших соціальних груп чи такої людської якості як емпатія?

Нарцисизм також має позитивні кореляції з усіма компонентами психопатії, окрім черствості/безсердечності. Також загальний нарцисизм групи В має негативні кореляції з двома компонентами Великої п'ятірки (доброзичливістю, емоційною стабільністю) та позитивну кореляцію з екстраверсією. При спробі «виділити» певний тип нарцисизму, ми розуміємо, що це не може бути ані невротичний аспект нарцисизму (він пов'язаний з вищим невротизмом), ані антагоністичний (що пов'язаний з нижчою добросовісністю). Дещо дотичним серед цієї типології може бути агентний аспект нарцисизму, що пов'язаний з вищою екстраверсією [42].

Якщо переносити математично-психологічні кореляції в нейробіологію, то можна сказати, що: медіальні префронтальні області (ліва медіальна префронтальна

кора (mPFC)), дорсолатеральна префронтальна кора (dlPFC), передня острівцева доля, скронево-тім'яний вузол та задня/передня поясна кора (особливо дорсальна та вентральна) (ACC) (**нейрональні кореляти нарцисизму**) постійно взаємодіють з орбітофронтальною корою (OFC), вентральною областю покришки (VTA), прилеглим ядром, веретеноподібною звивиною, гіпокампом та амігдалою (**нейрональні кореляти психопатії**). На поведінковому рівні це можна побачити у спільності таких процесів як: моніторинг конфліктів (адаптація поведінки у відповідь на здійснення помилок та соціальних стимулів), емпатія, саморефлексивне мислення, саморегуляція в соціальних умовах, самосвідомість + активація системи винагороди, емоційний контроль і формування емоційних реакцій, консолідація пам'яті.

Психологічно, ми згадуємо, що деякі науковці поділяють нарцисизм на грандіозний та вразливий. До того ж, в грандіозний нарцисизм тісно пов'язаний з екстраверсією, вразливий нарцисизм – з невротизмом [35, 36, 43]. У нашому дослідженні у групі В наявна єдина на все дослідження кореляція з екстраверсією (нарцисизм має з нею обернений взаємозв'язок). А також емоційною стабільністю та доброзичливістю. Згадуючи основні психологічні ознаки нарцисизму (болісне сприйняття критики, недовірливість, ірреалістичність цілей, завищена самооцінка, підвищена мінливість настрою, відсутність виражених усталених моральних принципів, надмірна критичність, поверховість та формалізація у стосунках, конкурентність, елітарність, відсутність емпатії, педантизм, схильність до залежностей внаслідок тривожності та депресії, відчуття нікчемності, внутрішня порожнеча і т.д.), ми робимо висновок, що вони збільшують міру чутливості до страждання (нейротизм) та пригальмовують уміння спілкуватися (співчуття та ввічливість), й міру чутливості до задоволення. Тобто тут також можна виокремити інший «тип» нарцисизму, який можна охарактеризувати як «маніпулятивні та схильні до хаотичного способу життя нарциси,

що є чутливими до страждання, нечутливі до задоволення та мають достатній рівень сумлінності й базових морально-соціальних норм». Останню частину попереднього речення можна підтвердити відсутністю позитивної кореляції з черствістю/безсердечністю (як компонентом психопатії) та відсутністю негативної кореляції з сумлінністю (як компонентом Великої п'ятірки).

Щодо психопатії та її компонентів, то по-перше, у громадян України немає чітко найбільш домінуючого компонента, тоді як найменш домінуючий компонент – антисоціальна поведінка (91.4%, 32 респонденти), як і у групи А. Тут ми бачимо, що міжособистісна маніпуляція та черствість/безсердечність набрали порівну найбільшу кількість балів. Тобто як компоненти психопатії вони є домінуючими. На нашу думку, причини можуть бути подібними до причин макіавеллізму: умови війни, перебування у постійному стані стресу та горя, усвідомлення жорстокості світу (під час прочитання новин; історій людей з окупованих територій, ВПО, людей після ракетного удару чи українських військовополонених під час перебування у російському полоні). Загострення таких компонентів психопатії є несприятливим, але не дезадаптивними (наприклад, за цих же умов достатньо легко могла б загостритися антисоціальна поведінка, але вона є найменш домінуючою, що може свідчити про стійкість морально-соціальних принципів та моделей поведінки у суспільстві).

Нейробіологія кореляцій психопатії описана вище, в розділі про взаємозв'язок нарцисизму та психопатії.

Щодо компонентів Великої п'ятірки, то загальна психопатія групи В також, як і групи А, має негативні кореляції з доброзичливістю та сумлінністю, однак у групи В значущість негативної кореляції з доброзичливістю нижча. Аналізуючи окремі компоненти психопатії, ми виявили, що: 1) міжособистісна маніпуляція має значущі

позитивні кореляції з усіма іншими компонентами психопатії, однак порівняно з групою В значущість позитивної кореляція з черствістю/безсердечністю менша. А також значущу негативну кореляцію з одним компонентом Великої п'ятірки – доброзичливістю; 2) черствість/безсердечність має значущі позитивні кореляції з хаотичним стилем життя та антисоціальною поведінкою, і значущу негативну кореляцію також з доброзичливістю; 3) хаотичний стиль життя має значущі позитивні кореляції з антисоціальною поведінкою та значущий негативний взаємозв'язок з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та сумлінністю; 4) антисоціальна поведінка має негативну кореляцію з компонентом Великої п'ятірки – доброзичливістю.

При аналізі компонентів Великої п'ятірки, ми, по-перше, побачили надзвичайно малу кількість кореляцій між компонентами всередині конструкта. По-друге, у громадян України, порівняно з російськими військовополоненими, яскраво виражені найбільш та найменш домінуючі компоненти Великої п'ятірки: найбільш домінуючою є доброзичливість, а найменш – емоційна стабільність. Статистично також варто наголосити, що будь-які кореляції компонентів Темної тріади з відкритістю досвіду в обох групах відсутні. Значущі негативні кореляції є у сумлінності (кореляція з макіавеллізмом та психопатією), доброзичливості (кореляція з нарцисизмом та психопатією, екстраверсії (кореляція з нарцисизмом), емоційної стабільності (кореляція з нарцисизмом).

3.3 Міжгрупова інтерпретація даних (між групою А та групою В)

Проаналізувавши результати обох груп статистично, психологічно й нейропсихологічно, ми робимо висновки про наявність суттєвих відмінностей.

Однак почнемо зі спільного: по-перше, жодний компонент обох груп немає кореляції з відкритістю досвіду (як компонентом Великої п'ятірки). Враховуючи об'єкт дослідження у нашій роботі, ми припускаємо, що такі «темні феномени» у будь-яких поведінкових сценаріях матимуть мало спільного з емоційною чутливістю, креативністю, допитливістю, бажанням створювати та впроваджувати нові ідеї. Водночас нейробиологія відкритості до досвіду передбачає високий рівень активації та неспанья (ретикулярна формація), ефективний процесинг вхідної інформації. Аналізуючи теоретичні відомості про макіавеллістів, нарцисів та психопатів, ми неодноразово наголошували, що такі люди є особливо гнучкими та харизматичними. Вони можуть не мати інтелект вище середнього, але вони є дуже активними у аналізі інформації. Тоді виникає питання: люди з вираженими компонентами Темної тріади, не маючи особливого бажання для креативності чи різноманіття досвіду, можуть добре «грати» творчих особистостей чи це вищий рівень компонента Темної тріади (тобто це може означати, що кожен компонент Темної тріади може мати, наприклад, 3 рівні, де на першому рівні домінують антисоціальні мотиви та моделі поведінки, й макіавеллістів/нарцисів/психопатів цього рівня дуже легко виявити, а на третьому рівні домінують надзвичайна соціальна гнучкість, харизматичність, адаптивність, і тому цей тип макіавеллістів/нарцисів/психопатів надзвичайно складно виявити? Додатково це може означати, що в історіях побутового нарцисизму/психопатії/макіавеллізму переважають люди з відповідними характеристиками 1-ого рівня, а на рівні авторитетних груп, влади можуть переважати макіавеллісти/нарциси/психопати 2-ого рівня. По-друге, у обох груп найбільше обернених кореляцій компонентів Темної тріади з доброзичливістю та сумлінністю. Проте є нюанси: у групи А сумлінність негативно корелює з усіма трьома компонентами Темної тріади, у групи В – з макіавеллізмом та психопатією. У групи А доброзичливість негативно корелює з

макіавеллізмом та психопатією, а у групи В – з нарцисизмом та психопатією. Ми вважаємо, що спільний компонент є логічним: доброзичливість та сумлінність передбачають гальмування негативних емоцій, соціальну залученість, підтримку стабільної розумової діяльності. Компоненти Темної тріади є деструктивними для психіки феноменами, тож вони не можуть співіснувати з адаптивними та соціально-сприятливими поведінковими моделями. Однак зазначена різниця у: 1) відсутності кореляції сумлінності групи В з нарцисизмом; 2) кореляції доброзичливості групи В з нарцисизмом, а не макіавеллізмом, може означати різний «тип» феноменів Темної тріади, який може залежати від психологічно-соціальних чинників та генетичних факторів відмінностей націй. По-третє, в обох групах найбільше домінує черствість/безсердечність (як компонент психопатії). Найменше – антисоціальна поведінка (як компонент психопатії). Ми припускаємо, що така закономірність підтверджує загальнодоступні наукові знання щодо психопатії. Доктор Р. Д. Хейр також зазначав, що термін «психопат» не є тотожним до терміну «злочинець». Взаємозв'язок з кримінальною поведінкою було виявлено, але це не є «основним» середовищем психопатів [52]. По-четверте, у обох груп на рівні нейробіології може спостерігатися погіршене або видозмінене функціонування таких структур мозку: лімбічної системи (особливо передньої поясної кори), системи винагороди, системи соціальної взаємодії (особливо префронтальної кори). Ми не можемо підтвердити чи спростувати дану закономірність, адже для цього необхідно провести окреме нейровізуалізаційне дослідження на двох відповідних великих вибірках. Також наголошуємо, що причини дисфункції зазначених частин мозку у двох групах, на нашу думку, суттєво відрізняються: якщо у групі А причиною може бути соціальні чинники виховання, взаємодія та організація суспільства, то причинами групи В може бути перебування у

стані постійного надзвичайного стресу, на межі раптової смерті чи травмування, у стані горювання та страху.

Перейдемо до відмінностей. По-перше, у обох груп домінуючим компонентом Темної тріади є макіавеллізм. Але тут варто наголосити, що не цей окремий факт є значущим. Більш важливими, на нашу думку, є й кореляції макіавеллізму – саме вони диференціюють цей феномен, роблять його унікальним для кожної групи. Для макіавеллізму групи А, окрім основних ознак, характерними є безсердечність/черствість (як компоненти психопатії) та відсутність доброзичливості (аспектами якої є співчуття і ввічливість) й сумлінності (аспектами якої є працьовитість та впорядкованість). Натомість макіавеллізм групи В окрім основних ознак, характеризується не безсердечністю/черствістю, а міжособистісною маніпуляцією та відсутністю сумлінності (аспектами якої є працьовитість та впорядкованість). Тобто в контексті питань соціального домінування, управління, соціальної ієрархії, ми бачимо, що у групи В залишається збереженим морально-соціальні принципи й моделі поведінки. А поведінка групи А у питаннях соціального домінування чи управління характеризується жорстокістю та відсутністю співчуття, ввічливості, контролем агресії. За такою логікою ми можемо припустити, що тип лідерства групи А є авторитарним, а тип лідерства групи В – демократичним.

По-друге, у групі В, на відміну від групи А, нарцисизм також не має жодних кореляцій із безсердечністю/черствістю (як компонентом психопатії). Натомість тільки у групи В нарцисизм корелює з антисоціальною поведінкою (як компонентом психопатії). Таким чином, ми припускаємо, що ці закономірності визначають першочергово рівень соціального прояву та середовище прояву нарцисизму. У групі А нарцисизм може бути замаскованим, проявлятися, наприклад, у сфері сімейних стосунків, і розпізнати його може бути нелегко. У групи В через кореляцію з

антисоціальною поведінкою можна припустити, що своєрідною «підказкою» ідентифікації нарциса може бути його залученість до делінквентних чи кримінальних злочинів, конфліктів. Певними доказами менш замаскованого феномену нарцисизму у групи В є й кореляції з компонентами Великої п'ятірки. Загальний нарцисизм групи В має негативні кореляції з трьома компонентами Великої п'ятірки (доброзичливістю, емоційною стабільністю та екстраверсією). Водночас нарцисизм групи А має кореляцію (негативну) лише з сумлінністю. Тобто теоретично, людина може бути емоційно стабільною, доброзичливою, з високою мірою чутливості до задоволення – і при цьому нарцисом. Проте враховуючи відсутність кореляції нарцисизму з сумлінністю у групі В, ми можемо припустити, що тут середовищем нарцисів може бути сфера кар'єри. Також хочемо й наголосити, що єдина кореляція екстраверсії з компонентами Темної тріади в обох групах наявна у групі В – позитивна кореляція нарцисизму та екстраверсії. Наголошуємо увагу, що це позитивна кореляція. Даний факт додатково може підтверджувати вищезазначену тезу, що у групі В середовищем нарцисів може бути сфера кар'єри: ми бачимо відсутність кореляції із сумлінністю (асpekтами якої є працьовитість та впорядкованість) та наявність кореляції з екстраверсією (асpekтами якої є асертивність та ентузіазм). Отримуємо «формулу» постійних «трудоголиків», що відчують себе впевнено, можуть оцінити свої досягнення, і при цьому є працьовитими та люблять впорядкованість.

По-третє, взаємозв'язки психопатії у групах є прямо протилежними: у групі В загальна психопатія має значущу позитивну кореляцію з нарцисизмом, і незначущу – з макіавеллізмом, а у групі А немає жодної кореляції загальної психопатії з нарцисизмом і наявна значуща позитивна кореляції з макіавеллізмом. Можна припустити, що дана закономірність є своєрідним «індикатором» прояву психопатичних рис – у групі В це може бути міжособистісних стосунків, у групі А – сфера управління.

Аналізуючи окремі компоненти психопатії, узагальнено, ми виявили, що найбільша кількість кореляцій у групи А з черствістю/безсердечністю, а у групи В – з хаотичним стилем життя та антисоціальною поведінкою. Вважаємо, що даний факт є як і показником замаскованості феномену (переплутати безсердечність як компонент психопатії з безсердечністю як елементом характеру важче, ніж переплутати антисоціальну поведінку як компонент психопатії з антисоціальною поведінкою як ознакою криміногенності). Міжособистісна маніпуляція як компонент психопатії у групі В має значущі позитивні кореляції з усіма іншими компонентами психопатії, однак, порівняно з групою В значущість позитивної кореляція з черствістю/безсердечністю менша. Окрім того, міжособистісна маніпуляція групи В має значущу негативну кореляцію з одним компонентом Великої п'ятірки – доброзичливістю, водночас, групі А наявна, окрім кореляції з доброзичливістю, ще й негативна кореляція з емоційною стабільністю. Тобто у групі А міжособистісна маніпуляція як елемент психопатії може супроводжуватися більшою мірою чутливості до страждання. Чи може це означати, що група А використовує міжособистісну маніпуляцію як своєрідний захисний механізм? Чи як механізм управління для стимуляції сильного психологічного стресу або переживання негативних подій? До того ж, якщо психіка індивідуума у групі А буде нестабільною, то міжособистісна маніпуляція ще більше підвищить рівень тривоги, і теоретично, на фоні цього може значно зменшитися критичне мислення. Черствість/безсердечність як компонент психопатії у групі В має значущі позитивні кореляції з хаотичним стилем життя та антисоціальною поведінкою, коли черствість/безсердечність у групі А має значущу кореляцію лише з хаотичним стилем життя. Як і зазначалося вище, ми вважаємо, що це може бути ідентифікатором ступеня замаскованості феномену психопатії – безсердечність в хаотичному стилі життя важче визначити як психопатичний елемент,

ніж безсердечність в антисоціальній поведінці. Тому у групі А черствість/безсердечність як елемент психопатії, на нашу думку, може мімікрувати. Також зазначена черствість/безсердечність у групі В має значущу негативну кореляцію тільки з доброзичливістю. Водночас у групі А наявна й інша обернена кореляція з емоційною стабільністю. Припускаємо, як і в ситуації з кореляцією емоційної стабільності з міжособистісною маніпуляцією як компонент психопатії, такий взаємозв'язок може використовуватися як елемент управління соціальними поведінковими моделями. Хаотичний стиль життя як компонент психопатії групи В має значущі негативні кореляції з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та сумлінністю, а хаотичний стиль життя групи А має й третю обернену кореляцію – з емоційною стабільністю. Ми робимо висновок, що емоційну стабільність групи А можна достатньо легко видозмінювати: майже всі компоненти психопатії (теоретично, вони можуть бути інструментами соціального впливу) негативно впливають на зазначену емоційну стабільність. Тобто ми можемо говорити про високий нейротизм і сильну реактивність систем оцінки емоційною значущості (амігдали, острівця), знижену емоційну саморегуляцію (тобто слабкі зв'язки префронтальної кори з лімбічною системою), гіперактивну «стресову вісь» (гіпоталамо-гіпофізарно-наднирникова вісь) у групі А. З біологічної точки зору такі видозміни у функціонування структур мозку можливі тільки за систематичних, постійних умов впливу: тобто ймовірно, ці процеси можуть бути розпочаті значущими дорослими в підлітковому віці (або навіть раніше, в соціальних групах, наприклад, у дитячому садочку). Антисоціальна поведінка як компонент психопатії у групі В має негативну кореляцію з одним компонентом Великої п'ятірки – доброзичливістю. Антисоціальна поведінка у групі А має негативні кореляції з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та сумлінністю. Тобто антисоціальна поведінка групи А

супроводжується не лише відсутністю емпатії чи ввічливості, а й нестійкістю уявлень про себе в часі, зменшенням або відсутністю працьовитості, проблемами з впорядкованістю.

Інтерпретуючи результати статистичного порівняння групи А та групи В, ми виявили незначущі, але обернені кореляції, що свідчить про психологічні та нейропсихологічні відмінності у прояві та дії п'ятих феноменів: 1) негативна кореляція між макіавеллізмом (як окремим феноменом) групи А та групи В – тобто чим вищим є макіавеллізм групи А (з авторитарним типом лідерства), тим нижчий макіавеллізм групи В (з демократичним типом лідерства); 2) негативна кореляція між антисоціальною поведінкою (як компонентом психопатії) групи А та групи В – тобто криміногенна ситуація в групі А «стимулює» зниження криміногенної ситуації в групі В; 3) негативна кореляція між екстраверсією (як компонентом Великої п'ятірки) групи А та групи В – тобто причини міри чутливості до задоволення в групах є прямо протилежними: те, що приносить задоволення групі А не приносить жодного задоволення групі В; 4) негативна кореляція між сумлінністю (як компонентом Великої п'ятірки) групи А та групи В – те, що для групи А є показником працьовитості чи впорядкованості не є таким для групи В; 5) негативна кореляція між емоційною стабільністю (як компонентом Великої п'ятірки) групи А та групи В – те, що стимулює виникнення нейротизму у групи А не стимулює появу нейротизму у групи В.

Дані факти, хоч і не є статистично значущими, вказують на суттєву різницю між групою А та групою В: ми бачимо тут різні взаємообернені способи управління групами, психологічні тлумачення групових понять «працьовитість», «антисоціальність», «задоволення», «планування життя» та чинники виникнення реакції психіки на стресові фактори (виникнення уникнення/відчуження чи лабільності, що є аспектами нейротизму).

Висновки до третього розділу

У третьому розділі було здійснено аналіз отриманих даних у чотирьох площинах: статистичній, психологічній, поведінковій та нейробіологічній. Це було зроблено для досягнення максимальної результативності та комплексності дослідження. Гіпотезу роботи «У російських військовополонених активно розвинутий конструкт Темної тріади із значним домінуванням однієї зі складових – психопатії. Конструкт Темної тріади найбільше негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю» було підтверджено лише частково.

Первинний аналіз отриманих відповідей показав, що у групи А: 1) у конструкті Темної тріади найбільш домінує макіавеллізм, найменш – психопатія; 2) окремо за методиками макіавеллізму та нарцисизму респонденти мають переважно середній рівень вираженості цих феноменів; 3) у конструкті психопатії найбільш домінує черствість, найменш – антисоціальна поведінка; 4) у конструкті Великої п'ятірки найбільш домінує сумлінність та її поєднання або з екстраверсією, або з доброзичливістю. Найменш домінує доброзичливість та її поєднання з відкритістю досвіду.

Первинний аналіз отриманих відповідей у групи В показав, що: 1) у конструкті Темної тріади найбільш домінує макіавеллізм, найменш – психопатія; 2) окремо за методиками макіавеллізму та нарцисизму респонденти мають переважно середній рівень вираженості цих феноменів; 3) у конструкті психопатії найбільш домінує однаково міжособистісна маніпуляція та черствість (порівну), найменш – антисоціальна поведінка; 4) у конструкті Великої п'ятірки найбільш домінує доброзичливість та сумлінність. Найменш домінує емоційна стабільність.

Узагальнено, у третьому розділі було висунуто та описано різноманітні цікаві закономірності й припущення, метою яких є дослідження різниці психічного функціонування представників групи А та групи В, аналізу природи феноменів Темної тріади, принципів їхнього прояву на поведінковому рівні, умов їхнього виникнення та взаємодії з іншими психологічними феноменами – у нашій роботі це було компоненти конструкта Велика п'ятірка.

ОБГОВОРЕННЯ

Наша робота, незважаючи на лише часткове підтвердження гіпотези, показала дуже цікаві результати. Порівняння двох груп дало змогу побачити неочевидні відмінності, що в сумі створюють дві дуже різні картини причин, проявів та психологічних характеристик феномену Темної тріади.

По-перше, можна виокремити особливу роль дофаміну у всіх трьох компонентах Темної тріади. Дотичною до даного нейромедіатора є екстраверсія (як компонент Великої п'ятірки). Проте у групи А відсутня з нею жодна кореляція. Можна припустити, що респонденти групи можуть мати викривлену міру чутливості до задоволення, та й саме бажання насолоди є викривленим, можливо деморалізованим чи збоченим. Також на рівні нейропсихології в обох групах для всіх компонентів Темної тріади ми виявили погіршене або видозмінене функціонування таких структур мозку: лімбічної системи (особливо передньої поясної кори), системи винагороди, системи соціальної взаємодії (особливо префронтальної кори). Але у роботі зазначено, що причини дисфункції зазначених частин мозку у двох групах суттєво відрізняються: якщо у групі А причиною може бути соціальні чинники виховання, взаємодія та організація суспільства, то причинами групи В може бути перебування у стані постійного надзвичайного стресу, на межі раптової смерті чи травмування, у стані горювання та страху.

По-друге, у дослідженні двох груп утворюються різні типи й макіавеллізму. Тип макіавеллізму групи А – наблизений до черствості/безсердечності (як компонента психопатії). Натомість у групи В форма макіавеллізму за якої виражена маніпулятивність та егоїзм, але не виражена жорстокість та принципи «соціального виживання».

По-третє, можна зробити припущення, що культурно-соціальні відмінності впливають на «тип» нарцисизму (це унікальний вид, що властивий лише одній соціально-етнічній групі і може залежати від психологічно-соціальних чинників та генетичних факторів відмінностей націй). Відповідно, у групи А вираженою гранню є антагоністичний нарцисизм, у групи В – агентний. Також різні групові закономірності визначають різний рівень соціального прояву та середовище прояву нарцисизму. У групі А нарцисизм може бути замаскованим, проявлятися, наприклад, у сфері сімейних стосунків, і розпізнати його може бути нелегко. У групи В через кореляцію з антисоціальною поведінкою можна припустити, що своєрідною «підказкою» ідентифікації нарциса може бути його залученість до делінквентних чи кримінальних злочинів, конфліктів. До того ж, у цій групі наявна єдина позитивна кореляція екстраверсії з нарцисизмом. Ми бачимо відсутність кореляції із сумлінністю (асpekтами якої є працьовитість та впорядкованість) та наявність кореляції з екстраверсією (асpekтами якої є асертивність та ентузіазм). Отримуємо «формулу» постійних «трудоголиків», що відчують себе упевнено, можуть оцінити свої досягнення, і при цьому є працьовитими та люблять впорядкованість.

По-четверте, взаємозв'язки психопатії у групах є прямопротилежними: у групі В загальна психопатія має значущу позитивну кореляцію з нарцисизмом, і незначущу – з макіавеллізмом, а у групі А немає жодної кореляції загальної психопатії з нарцисизмом і наявна значуща позитивна кореляції з макіавеллізмом. Можна припустити, що дана закономірність є своєрідним «індикатором» прояву психопатичних рис – у групи В це може бути сфера міжособистісних стосунків, у групи А – сфера управління. До того ж, аналізуючи окремі компоненти психопатії, найбільша кількість кореляцій у групи А з черствістю/безсердечністю (психопатія є більш замаскованою), а у групи В – з хаотичним стилем життя та антисоціальною поведінкою (психопатія є менш

замаскованою). Враховуючи усі результати, було висунуто думку, що емоційну стабільність групи А можна достатньо легко видозмінювати: майже всі компоненти психопатії (теоретично, вони можуть бути інструментами соціального впливу) негативно впливають на зазначену емоційну стабільність.

По-п'яте, будь-які кореляції компонентів Темної тріади з відкритістю досвіду в обох групах відсутні. Враховуючи об'єкт дослідження у нашій роботі, ми припускаємо, що такі «темні феномени» у будь-яких поведінкових сценаріях матимуть мало спільного з емоційною чутливістю, креативністю, допитливістю, бажанням створювати та впроваджувати нові ідеї. Але в процесі аналізу у нас виникло питання: люди з вираженими компонентами Темної тріади, не маючи особливого бажання для креативності чи різноманіття досвіду, можуть добре «грати» творчих особистостей чи це вищий рівень компонента Темної тріади?

Ми припустили, що кожен компонент Темної тріади може мати, наприклад, 3 рівні, де на першому рівні домінують антисоціальні мотиви та моделі поведінки, й макіавеллістів/нарцисів/психопатів цього рівня дуже легко виявити, а на третьому рівні домінують надзвичайна соціальна гнучкість, харизматичність, адаптивність, і тому цей тип макіавеллістів/нарцисів/психопатів надзвичайно складно виявити. Додатково ми наголосили, що в історіях побутового нарцисизму/психопатії/макіавеллізму переважають люди з відповідними характеристиками 1-ого рівня, а на рівні авторитетних груп, влади можуть переважати макіавеллісти/нарциси/психопати 2-ого рівня.

Урешті-решт, інтерпретуючи результати статистичного порівняння групи А та групи В, ми виявили, що: 1) чим вищим є макіавеллізм групи А (з авторитарним типом лідерства), тим нижчий макіавеллізм групи В (з демократичним типом лідерства); 2)

криміногенна ситуація в групі А «стимулює» зниження криміногенної ситуації в групі В; 3) причини міри чутливості до задоволення в групах є прямопротилежними: те, що приносить задоволення групі А не приносить жодного задоволення групі В; 4) для групи А є показником працьовитості чи впорядкованості не є таким для групи В; 5) те, що стимулює виникнення нейротизму у групи А не стимулює появу нейротизму у групи В.

Порівнюючи результати проведеної роботи з результатами дослідження іноземними колегами Emrah Özsoy, Mark D. Griffiths & Zeynep Ak Şahinoğlu кореляцій між компонентами Темної тріади та компонентами Великої п'ятірки, нами було виявлено як значні тотожності, так і значні відмінності. Emrah Özsoy, Mark D. Griffiths & Zeynep Ak Şahinoğlu зазначають, що у вибірці з 473 респондентів (які є громадянами Турції, де 62,4% жінки, а – 37,6% чоловіки, а середній вік 34,4 роки) сумлінність негативно корелює з усіма трьома компонентами (але з макіавеллізмом найбільша кореляція), доброзичливість також негативно корелює з усіма трьома компонентами (але з психопатією найбільша кореляція), нейротизм позитивно корелює з макіавеллізмом та нарцисизмом (найбільше) [22]. У нашому дослідженні подібна кореляція сумлінності наявна лише у групі А (найбільша кореляція з психопатією, у групі В вона корелює лише з макіавеллізмом та психопатією (найбільше з макіавеллізмом)), доброзичливість в обох групах корелює лише з двома компонентами (або нарцисизмом та психопатією у групі В, або психопатією та макіавеллізмом у групі А). Як і в дослідженні іноземних колег, у групі В доброзичливість має найбільш негативні кореляції з психопатією. Натомість у групі А найбільш негативна кореляція доброзичливості з макіавеллізмом. Нейротизм (протилежність емоційної стабільності) як і в дослідженні Emrah Özsoy, Mark D. Griffiths & Zeynep Ak Şahinoğlu, у групі В позитивно корелює з нарцисизмом (але не макіавеллізмом). У групі А нейротизм

позитивно корелює з психопатією, у групі В не виявлено жодних кореляцій компонентів Темної тріади з нейротизмом.

У іншому дослідженні, Alessandro Nai виявив дещо відмінні від результатів Emrah Özsoy, Mark D. Griffiths & Zeynep Ak Şahinoğlu, кореляції. У вибірці зі 122 респондентів (які брали участь у 55 виборах з червня 2016 року по березень 2018 року) сумлінність негативно корелює з усіма трьома компонентами (але з психопатією найбільша кореляція, як і у нашому дослідженні у групі А) [23]. У даній роботі Alessandro Nai також представив виключно позитивну кореляцію екстраверсії з усіма компонентами Темної тріади (з нарцисизмом найбільше) та виключно негативну кореляцію відкритості до досвіду з усіма компонентами Темної тріади (з психопатією найбільше). У нашому дослідженні жодна група не має жодної кореляції компонентів Темної тріади з відкритістю до досвіду. Група А (як і в дослідженні іноземного колеги) має позитивну кореляцію нарцисизму з екстраверсією (єдина кореляція в обох групах). Таку ж позитивну значущу кореляцію між екстраверсією та компонентами Темної тріади (у нашому випадку з нарцисизмом) довели й у своїй роботі інші іноземні колеги Raquel Gómez-Leal, Pablo Fernández-Berrocal, María José Gutiérrez-Cobo, Rosario Cabello, Alberto Megías-Robles. Дослідження було проведено на вибірці з 1149 респондентів (де 50,1% жінки, а – 49,9% чоловіки) [24].

Порівнюючи результати проведеного дослідження у групі В з результатами нашої іншої роботи, ми бачимо суттєві відмінності. Минуле дослідження показало, що найбільше у респондентів домінує нарцисизм. Найменше – макіавеллізм. Вибірка складалась з 91 респондента. Було зроблено припущення про гендерний аспект нарцисизму: 84,62% досліджуваних були жінками [17]. Незважаючи на суттєву відмінність у кількості досліджуваних (теперішня вибірка складається з 35 респондентів, з яких 71,43% є жінками), найбільше зараз у респондентів домінує

макіавеллізм, а найменше – психопатія. Можемо припустити, що фактор війни (із ще більшим стресом) та вік опитуваних (у минулому дослідженні середній вік жінок становив 18,6 років, у теперішньому – 24 роки). Різниця у 6 років є суттєвою для психологічного та нейропсихологічного розвитку, тож життєві пріоритети (а особливо в ще більш жорстоких умовах війни) могли зазнати змін. Ми також виокремили закономірність, що показники нарцисизму у жінок зменшуються відповідно до віку. І припустили, що даний факт є віковим наслідком: закінчення юнацької кризи характеризується остаточним формуванням індивідуума як особистості, усвідомлення себе в парадигмі «Я-Соціум». Ймовірно, успішне проходження кризи формує адекватну самооцінку, редукує болісне сприйняття критики, гармонізує баланс фемінності та маскулінності, формує здорове уявлення про стосунки між людьми (особливо, в сфері любовних, інтимних стосунків) [17]. Ми не помітили схожої закономірності у теперішній роботі, але питання залишається відкритим і його варто дослідити.

Також у минулій роботі психопатія була виражена у 35.56% респондентів (з 91 досліджуваного), тоді як у теперішньому у 2,9% респондентів групи В (1 респондент з 35 досліджуваних) та 5% групи А (3 респондентів з 60 досліджуваних) [17]. Така різниця може свідчити або про неправдивість відповідей, або про зменшення психопатії як соціального фактору (перше припущення є більш вірогідним). Міжособистісна маніпуляція є домінуючим компонентом психопатії 52.75% (48 респондентів) [16]. У теперішньому дослідженні у групі А превалює безсердечність/черствість (як компонент психопатії, 48.3%, 29 респондентів), а у групі В – однаково превалюють черствість/безсердечність та міжособистісна маніпуляція (по 34,3%, 24 респонденти). Окрім того, у минулій роботі здебільшого було зафіксовано середній показник нарцисизму та завищені показники макіавеллізму [17]. Ідентична тенденція наявна у теперішньому дослідженні й у групі А, й у групі В.

ВИСНОВКИ

Таким чином, мету нашого дослідження нейропсихологічних та особистісних корелятів «Темної тріади» у російських військовополонених було досягнуто: було проведено теоретичний аналіз нейропсихологічних корелятів Темної тріади та дослідження взаємозв'язку трьох соціально-психологічних складових Темної тріади (макіавеллізму, нарцисизму та психопатії) між собою та з компонентами «Великої п'ятірки» у російських військовополонених.

Гіпотезу дослідження «У російських військовополонених активно розвинутий конструкт Темної тріади із значним домінуванням однієї зі складових – психопатії. Конструкт Темної тріади найбільше негативно корелює з двома компонентами Великої п'ятірки – доброзичливістю та емоційною стабільністю» було підтверджено частково: першу її частину спростовано – у російських військовополонених домінує не психопатія, а макіавеллізм. Другу частину гіпотези було частково підтверджено: конструкт Темної тріади дійсно найбільше негативно корелює з доброзичливістю. Але другий обернений взаємозв'язок не з емоційною стабільністю, а з сумлінністю.

У роботі було розглянуто та вирішено всі завдання: 1) здійснено літературний огляд та теоретичний аналіз феноменів «мораль» та «Темна тріада» із дослідженням їхньої еволюційної, психологічної, нейропсихологічної та нейробиологічної природи; 2) додатково здійснено літературний огляд та теоретичний аналіз феномену «Велика п'ятірка»; 3) приділено особливу увагу нейробиології зазначених соціально-психологічних явищ; висунуто власні припущення та ідеї, які можна буде в подальшому розвинути в нашій докторській дисертації; 4) сплановано та організовано відповідне дослідження з дотриманням валідності та надійності методик, а також етичних принципів дослідження та норм міжнародного права; 5) здійснено статистичний аналіз отриманих після дослідження даних; 6) проаналізовано взаємозв'язок трьох соціально-

психологічних складових Темної тріади (макіавеллізму, нарцисизму та психопатії) між собою та з компонентами «Великої п'ятірки»; 7) порівняно результати проведеного нами дослідження зі схожими тематичними працями українських та іноземних колег.

Перспективами подальшого дослідження є: 1) супутнє застосування проєктивних методик, опитувальника патологічного нарцисизму (PNI) та опитувальника The Oxford Utilitarianism Scale; 2) супутнє застосування біомаркерів та нейровізуалізаційних методів; 3) гіпотетичне застосування гумористичних інтервенцій для діагностики психопатії; 4) дослідження кожного конструкта Темної тріади у розрізі психологічного (соціально-афективного), нейропсихологічного та когнітивного аспектів: тобто, для кожного компонента використовувати методики, що окремо досліджують загальні психологічні характеристики конструкта, нейропсихологічні ознаки та когнітивні здібності; 5) дослідження кореляцій феномену Темної тріади з феноменом Світлої тріади, яка складається з: кантіанства (ставлення до людей як до особистостей, а не інструментів чи засобів для досягнення власних цілей), гуманізму (цінування гідності, свободи та прав кожної людини) та Віри в людство (віра в фундаментальну доброту людей) [72].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1) Орвелл, Дж. (2015). 1984. Київ. : Видавництво Жупанського. 312 с.
- 2) Орлов, Ю. Ю. (2013). Еволюція моралі : синергетичне бачення (частина 1 : Людина від об'єкта до суб'єкта соціальної еволюції). *Філософські та методологічні проблеми права*, № 1 – 2. С. 113 – 129.
- 3) LibreTexts. Мораль і моральний розвиток. *LibreTexts – Ukrayinska*.
URL : https://ukrayinska.libretexts.org/Доколеджна_освіта/Філософія/08:_Етика/8.01:_Мораль_і_моральний_розвиток (дата звернення: 12.01.2026).
- 4) Wade, N. Beginnings of Morality in Primates. *Website for Queensborough Community College*.
URL : https://www.qcc.cuny.edu/SocialSciences/ppecorino/INTRO_TEXT/Chapter%208%20Ethics/Reading-Beginnings-Morality-Primates.htm (date of access: 12.01.2026).
- 5) Bogdan, A. (2024). The Neural Basis of Moral Decision-Making : Bridging Neurobiology and Theology. *Dialogo Journal*, №11. P. 345 – 364. URL : <https://www.dialogo-conf.com/archive/?vid=1&aid=2&kid=171101-25> (date of access: 12.01.2026).
- 6) Bass, D. (2019). Evolutionary psychology: The New Science of the Mind. 6th ed. New York : Routledge. 996 p.
- 7) Skrypnyk, N., Sinelnikova, V., Ovcharenko, S., Shnurenko, T., Ivanish, A., Pavliuchenko, P. (2022). Public Morality as a Mental, Social and Determinative Phenomenon : Neuroethical Aspects. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, № 13 (3). P. 195 – 210. URL : <https://doi.org/10.18662/brain/13.3/362> (date of access: 19.01.2026).

- 8) Шкурін, О. І. Історичні етапи становлення сучасної моралі. *Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка*. 9 с.
- 9) Недоліки теорії морального розвитку Кольберга. *Reddit*. URL : https://www.reddit.com/r/psychologystudents/comments/m9se6k/flaws_in_kohlberg_theory_of_moral_development/?t=uk (дата звернення: 19.01.2026).
- 10) Pinker, S. The Moral Instinct. *Website for Queensborough Community College*. URL: https://www.qcc.cuny.edu/SocialSciences/ppectorino/INTRO_TEXT/Chapter%208%20Ethics/Reading-The%20Moral-Instinct.htm (date of access: 19.01.2026).
- 11) Ситніченко, Л. А. (2021). Філософія свободи Дж. Ролза : методологічні засади, межі та перспективи. *Мультиверсум. Філософський альманах*, № 1 (173). С. 44 – 56.
- 12) Чуйкова, О. В. Концепція нейробіологічної обумовленості моралі у методиці викладання етики та естетики для студентів (психологів та медиків) медичних вузів. *Гілея: науковий вісник*, № 108. С. 227 – 230.
- 13) Сивун, О., Есипенко, О. (2023). Психологічні, біологічні та соціальні фактори виникнення серійних убивць. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану*, Т. 2. С. 293 – 295.
- 14) Young, L., Bechara, A., Tranel, D., Damasio, H., Hauser, M., Damasio, A. (2010). Damage to Ventromedial Prefrontal Cortex Impairs Judgment of Harmful Intent. *Neuron*, № 65. P. 845 – 851. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20346759/> (date of access: 20.01.2026).
- 15) Mayor, E., Daehne, M., Bianchi, R. (2020). The Dark Triad of personality and attitudes toward cognitive enhancement. *BMC Psychology*, № 8 (1). URL :

- <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC7648998/#Abs1> (date of access: 20.01.2026).
- 16) Sonne, J., Gash, D. (2018). Psychopathy to Altruism: Neurobiology of the Selfish–Selfless Spectrum. *Frontiers in Psychology*, Vol. 9. URL : <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00575> (date of access: 20.01.2026).
- 17) Кротенко, А. Р. (2024). Вплив рис «Темної тріади» на стиль молодіжного гумору під час війни : Бакалаврська кваліфікаційна робота : спец. 053 «Психологія». Київ. : НаУКМА. 71 с.
URL : <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3498e84b-1445-4af0-9290-2edd32478060/content> (дата звернення: 08.01.2026).
- 18) Jones, D., Paulhus, D. (2014). Introducing the short dark triad (SD3) : a brief measure of dark personality traits. № 21 (1). P. 28 – 41.
- 19) Новицька, І. В. (2014). Вплив «Темної тріади» особистісних властивостей на формування упередженості у суб'єкта спілкування. *Вісник Дніпровського університету ім. Альфреда Нобеля*. Дніпро. : ДНУ, № 1 (7). С. 69 – 72.
- 20) Бжезінська, С. Є. (2020). Особливості показників Темної тріади у осіб з різним рівнем емоційного інтелекту : Автореф. магістерська робота : спец. 053 «Психологія». Львів. : УКУ. 107 с.
- 21) Duradoni, M., Gursesli, M. C., Fiorenza, M., Donati, A., Guazzini, A. (2023). Cognitive Empathy and the Dark Triad : A Literature Review. *European Journal of Investigation in Health, Psychology and Education*, № 13 (11). P. 2642 – 2680. URL : <https://doi.org/10.3390/ejihpe1311018x4> (date of access: 22.01.2026).
- 22) Özsoy, E., Griffiths, M. D., Şahinoğlu, Z. A. (2024) The Big Five and dark triad personality traits as predictors of emotional labour. *Australian Journal of Psychology*, № 1. 11 p. URL :

- <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00049530.2024.2389842> (date of access: 22.01.2026).
- 23) Nai, A. (2019). The Electoral Success of Angels and Demons: Big Five, Dark Triad, and Performance at the Ballot Box. *Journal of Social and Political Psychology*, № 7 (2). P. 830 – 862. URL : <https://doi.org/10.5964/jspp.v7i2.918> (date of access: 22.01.2026).
- 23) Gómez-Leal, R., Fernández-Berrocal, P., Gutiérrez-Cobo, M. J. *et al.* (2024). The Dark Tetrad: analysis of profiles and relationship with the Big Five personality factors. *Scientific Reports*, № 14. URL : <https://doi.org/10.1038/s41598-024-55074-w> (date of access: 22.01.2026).
- 24) Wendy, L. (2021). Do Dark Personalities Like Cognitive Stimulants?. <https://www.psychologytoday.com/us>. URL: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/why-bad-looks-good/202102/dark-personalities-cognitive-stimulants/amp> (date of access: 22.01.2026).
- 25) Шокер, Р. І., Власенко, Ю. К. (2017). Феномен макіавеллізму в сучасному науковому дискурсі. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. Кривий Ріг : Донецький національний університет економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. № 14. С. 70 – 77.
- 26) Словник української мови у 20 томах. URL : <https://slovnyk.me/dict/newsum> (дата звернення: 22.01.2026).
- 27) Jones, D.N., Mueller, S.M. (2021). Is Machiavellianism Dead or Dormant? The Perils of Researching a Secretive Construct. *Journal of Business Ethics*, Vol. 176. P. 535 – 549. URL : <https://doi.org/10.1007/s10551-020-04708-w> (date of access: 22.01.2026).
- 28) Castille, C. M., Buckner, J. E., Thoroughgood, C.N. (2018). Prosocial Citizens Without a Moral Compass? Examining the Relationship Between Machiavellianism

- and Unethical Pro-Organizational Behavior. *Journal of Business Ethics*, Vol. 149. P. 919 – 930. URL : <https://doi.org/10.1007/s10551-016-3079-9> (date of access: 22.01.2026).
- 29) Jahangir, M., Shah, S. M., Zhou, J., Lang, B., Wang, X. (2025). Machiavellianism: Psychological, Clinical, and Neural Correlations. *The Journal of Psychology*, № 159 (3). P. 155 – 168. URL : <https://doi.org/10.1080/00223980.2024.2382243> (date of access: 22.01.2026).
- 30) Rogoza, R., Ciecuch, J. (2018). Dark Triad traits and their structure: an empirical approach. *Current Psychology*, № 4 (39). P. 1287 – 1302. URL : <https://doi.org/10.1007/s12144-018-9834-6> (date of access: 26.01.2026).
- 31) Головатий, М. Ф. (2006). Політична психологія : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ. : МАУП. С. 355 – 363.
- 32) Bereczkei, T., Papp, P., Kincses, P., Bodrogi, B., Perlaki, G., Orsi, G., Deak, A. (2015). The neural basis of the Machiavellians' decision making in fair and unfair situations. *Brain and Cognition*, Vol. 98. P. 53 – 64. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0278262615000627> (date of access: 26.01.2026).
- 33) Li, H., Huang, S., Feng, Z. (2025). The complexity of Machiavellian leaders: how and when leader Machiavellianism impacts abusive supervision. *Asia Pacific Journal of Management*, Vol. 42. P. 1743 – 1773. URL : <https://doi.org/10.1007/s10490-024-09967-z> (date of access: 26.01.2026).
- 34) Verbeke, W. J. M. I., Rietdijk, W. J. R., van den Berg, W. E., Dietvorst, R. C., Worm, L., Bagozzi, R. P. (2011). The making of the Machiavellian brain: A structural MRI analysis. *Journal of Neuroscience, Psychology, and Economics*, № 4 (4). P. 205 – 216. URL :

https://www.researchgate.net/publication/254734177_The_Making_of_the_Machiavelian_Brain_A_Structural_MRI_Analysis (date of access: 26.01.2026).

- 35) Свинаренко, Ю. В. Поняття нарцисизму та його характеристика. *Психологічне консультування і психотерапія*, № 1 – 2. С. 265 – 271.
- 36) Федь, І. А. Катарсизм та нарцисизм: проблеми і тенденції оздоровлення. Луганськ : Луганський національний університет ім. Т. Г. Шевченка . 6 с.
- 37) Катаран, С. Т., Кривенко, І. С. Особистісний нарцисизм молоді: статево-гендерний аспект. Львів. : УКУ. 13 с.
- 38) Фоменко, К. І. Здоровий нарцисизм у характеристиці самосвідомості особистості. Харків. : ХНПУ. 8 с.
- 39) Янковська, К. Р. , Росовецька-Гіндіч, І. О. (2016). Феномен нарцисизму як психологічне явище. *Українські перспективи у світовому розвитку* : матеріали Міжнар. наук. конф., м. Київ, 4 листоп. 2016 р. Київ. : Університет економіки та права «КРОК». С. 408 – 409.
- 40) Лісовенко, А. Ф. Заздрісність та нарцисизм. (2016). Одеса : Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, № 2 – 3. С. 83 – 90.
- 41) Weidmann, R., Chopik, W. J., Ackerman, R.A. *et al.* (2023). Age and gender differences in narcissism : A comprehensive study across eight measures and over 250,000 participants. *Journal of Personality and Social Psychology*, № 124 (6). P. 1277 – 1298. URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10188200/> (date of access: 07.02.2026).
- 42) Jauk, E., Kanske, P. (2021). Can neuroscience help to understand narcissism? A systematic review of an emerging field. *Personal Neurosci.* URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8170532/> (date of access: 07.02.2026).

- 43) Gori, A., Topino, E. (2025). DSM-5-TR Criteria and Domains for Narcissistic Personality Disorder: Evidence From Network Analysis Based on the Mental Health Professionals' Perspective. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, № 32 (6). URL : <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12645804/> (date of access: 07.02.2026).
- 44) Blasco-Belled, A., Tejada-Gallardo, C., Alsinet, C., Rogoza, R. (2024). The links of subjective and psychological well-being with the Dark Triad traits: A meta-analysis. *Journal of Personality*, № 92. P. 584 – 600. URL : <https://doi.org/10.1111/jopy.12853> (date of access: 07.02.2026).
- 45) Griffith, K. You Might Think This Article Is About You : A Neurological Overview of Narcissistic Personality Disorder. *Scientific Kenyon*. P. 37 – 45. URL : <https://digital.kenyon.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1048&context=skneuro> (date of access: 07.02.2026).
- 46) Ash, S., Greenwood, D., Keenan, J. P. (2023). The Neural Correlates of Narcissism: Is There a Connection with Desire for Fame and Celebrity Worship? *Brain Sciences*, № 13 (10). 1499 p. URL : <https://doi.org/10.3390/brainsci13101499> (date of access: 07.02.2026).
- 47) Nenadić, I., Lorenz, C., Gaser, C. (2021). Narcissistic personality traits and prefrontal brain structure. *Scientific Reports*, № 11. URL : <https://doi.org/10.1038/s41598-021-94920-z> (date of access: 07.02.2026).
- 48) Zhou, Z., Huang, C., Robins, M. E., Angus, D. J., Sedikides, C., Kelley, N. J. (2025). Decoding the Narcissistic Brain. *NeuroImage*, Vol. 315. URL : <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1053811925002873> (date of access: 07.02.2026).

- 49) Oliva, A., Grassi, S., Zedda, M., Molinari, M., Ferracuti, S. (2021). Forensic Value of Genetic Variants Associated with Anti-Social Behavior. *Diagnostics*, № 11 (12).
URL: <https://doi.org/10.3390/diagnostics11122386> (date of access: 15.02.2026).
- 50) Köle, O. (2020). Crime and Genetics. *Journal of Experimental and Basic Medical Sciences*, № 1 (1). P. 10 – 13.
- 51) Lemos, M., Queirós, T. (2021). What lies underneath: The genetics and neurobiology of psychopathy. *European Psychiatry*. URL :
<https://www.cambridge.org/core/journals/european-psychiatry/article/what-lies-underneath-the-genetics-and-neurobiology-of-psychopathy/68877C68B699AC4F315A1BB14C0FDD0D> (date of access: 15.02.2026).
- 52) Хейр, Р. Д. (2023). Позбавлені совісті : лякаючий світ психопатів серед нас. Київ. : Науковий світ. 266 с.
- 53) Blair, R. J. R. (2018). Neurobiological basis of psychopathy. *The British Journal of Psychiatry*, Vol. 182 (1). P. 5 – 7. URL : <https://doi.org/10.1192/bjp.182.1.5> (date of access: 15.02.2026).
- 54) Tiihonen, J., Koskivi, M., Lähteenvuo, M. *et al.* (2020). Neurobiological roots of psychopathy. *Molecular Psychiatry*, Vol. 25. P. 3432 – 3441. URL :
<https://doi.org/10.1038/s41380-019-0488-z> (date of access: 15.02.2026).
- 55) Satashree, P. (2020). The Criminal Behavior of Genes.
URL: <https://www.scienceopen.com/document/doi/10.12691/ijps-1001001> (date of access: 15.02.2026).
- 56) Scurich, N., Appelbaum, P. S. (2017). Behavioral Genetics in Criminal Court. *Nature Human Behaviour*, №1. P. 772 – 774. URL: <https://doi.org/10.1038/s41562-017-0212-4> (date of access: 15.02.2026).

- 57) Byrd, A. L., Manuck, S. B. (2014). MAOA, childhood maltreatment, and antisocial behavior: meta-analysis of a gene-environment interaction. *Biological psychiatry*, № 75 (1). P. 9 – 17. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/23786983/> (date of access: 15.02.2026).
- 58) Журавльова, Л. П., Литвинчук, А. І., Гречуха, І. А., Бедни, І. С. (2023). Субклінічні особистісні кореляти психологічної безпеки. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*, №9. С. 94 – 111. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2663-970x/2023-9-6> (дата звернення: 15.02.2026).
- 59) Гундертайло, Ю., Богдан, А., Бодашевська, Ю. *et al.* (2021). Етичний кодекс психолога. *Національна психологічна асоціація України*. 12 с. URL : <https://npa-ua.org/pub/files/66d3a42494d2acd8.pdf> (дата звернення: 09.03.2026).
- 60) Jones, D. N., Paulhus, D. L. (2013). Introducing the Short Dark Triad (SD3). *Assessment*, Vol. 21, № 1. P. 28 – 41. URL : <https://doi.org/10.1177/1073191113514105> (date of access: 25.12.2025).
- 61) Егорова, М. С., Ситникова, М. А., Паршикова, О. В. (2022). Адаптація Короткого опросника Темной триады. *Психологические исследования*. 12 с. (дата звернення: 25.12.2025).
- 62) Grabovac, B., Dinić, B. M. (2022). «The Devil in Disguise»: A Test of Machiavellianism Instruments (the Mach-IV, the Machiavellian Personality Scale, and the Five Factor Machiavellianism Inventory). Serbia : University of Novy Sad, Vol. 15, № 3. P. 327 – 353.
- 63) Знаков, В. (2001). Методика исследования макиавеллизма личности. *Сибирский психологический журнал*, № 14 – 15. С. 122 – 128.
- 64) Пилат, Н. І., Сенік, О. М., Кривенко, І. С. Українськомовна адаптація короткої версії опитувальника особистісного нарцисизму (NPI-16): аналіз

психометричних показників. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. – Львів. Ріг: УКУ, № 48 (51). С. 76 – 89.

- 65) Self-Report Psychopathy (SRP-III). *Addiction Research Center*. USA : University of Wisconsin-Madison. URL: <https://arc.psych.wisc.edu/self-report/self-report-psychopathy-srp-iii/> (date of access: 25.12.2025).
- 66) Gordts, S., Uzieblo, K., Neumann, C., Van den Bussche, E., Rossi, G. (2017). Validity of the Self-Report Psychopathy Scales (SRP-III Full and Short Versions) in a Community Sample. *Assessment*, № 24 (3). P. 308 – 325. URL : <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26384737/> (date of access: 25.12.2025).
- 67) Brazil, K. J., Forth, A. E. (2016). Hare Psychopathy Checklist (PCL). *Encyclopedia of Personality and Individual Differences*. URL : https://www.researchgate.net/publication/318596156_Hare_Psychopathy_Checklist_PCL (date of access: 04.03.2026).
- 68) Gosling, S. D., Rentfrow, P. J., Swann, W. B., Jr. (2003). A Very Brief Measure of the Big Five Personality Domains. *Journal of Research in Personality*, № 37. P. 504 – 528. URL : <https://gosling.psy.utexas.edu/scales-weve-developed/ten-item-personality-measure-tipi/> (date of access: 25.12.2025).
- 69) Sergeeva, A.S., Kirillov, B.A., Dzhumagulova, A.F. (2016). Translation and adaptation of short five factor personality questionnaire (TIPI-RU): convergent validity, internal consistency and test-retest reliability evaluation. *Experimental Psychology*, № 9 (3), P. 138 – 154. URL : <https://doi.org/10.17759/exppsy.2016090311> (date of access: 25.12.2025).
- 70) Klimanska, M., Haletska, I. (2019). UKRAINAIN ADAPTATION OF THE SHORT FIVE FACTOR PERSONALITY QUESTIONNAIRE TIPI (TIPI-

UKR). *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, № 5 (9), P. 57 – 76. URL :

<https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.4> (date of access: 25.12.2025).

71) Kahane, G., Everett, J. A. C., Earp, B. D., Caviola, L., Faber, N. S., Crockett, M. J., Savulescu, J. (2018). Oxford Utilitarianism Scale (OUS) [Database record]. *APA PsycTests*. URL : <https://doi.org/10.1037/t66969-000> (date of access: 16.03.2026).

72) Introducing the Light Triad. (2019). *Scott Barry Kaufman*.

URL: <https://scottbarrykaufman.com/introducing-the-light-triad/> (date of access: 16.03.2026).

ДОДАТКИ

Таблиця 2

Огляд досліджень нарцисизму в нейронауках

Дослідження	Конструкт нарцисизму	Вибірка	Вимірювання	Результати
Касьо та ін. (2015)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 43 підлітки чоловічої статі	фМРТ	Вища активація в dACC (dorsal anterior cingulate cortex), sgACC (subgenual anterior cingulate cortex) та AI (anterior insula) після соціальної ізоляції у більш нарцисичних молодих чоловіків.
Ченг та ін. (2013)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 67 студенток	Кортизол, альфа-амілаза	Вищий рівень кортизолу та альфа-амілази сильніше пов'язаний з негативним афектом у жінок із високим рівнем нарцисизму.
Честер і ДеВолл (2016)	Грандіозний (NPI-16)	Неклінічний, 30 студентів (15F/15M)	фМРТ	Високий нарцисизм та висока активація dACC, інтерактивно пов'язані з агресією (застосування шумових вибухів).
Честер та ін. (2016)	Грандіозний (NPI-16)	Неклінічний, 50 студентів (32 н.п./18 м.п.)	ДТП	Нарцисизм негативно пов'язаний з цілісністю білої речовини (фракційна анізотропія) у фронтостріатальному шляху.
Дейн та ін. (2018)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 25 студентів чоловічої статі	Кортизол, тестостерон	Високий рівень нарцисизму пов'язаний зі зниженням рівня кортизолу (незначно) та підвищенням рівня тестостерону.
Едельштейн та ін. (2010)	Грандіозний (NPI)	Неклінічна, 90 студентів (46 жінок/44 чоловіки)	Кортизол	Чоловіки з високим рівнем нарцисизму демонстрували сильніші реакції кортизолу в TSST.
Келсі та ін. (2001)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні дослідження, 20 чол. з високим балом NPI проти 20 чол. з низьким	ЕКГ, шкірна провідність	Чоловіки з високим рівнем нарцисизму демонструють більшу шкірну провідність та сильніше уповільнення серцевого ритму.
Круземарк (2009)	Грандіозний (NPI)	Неклінічний, 20 високих проти 20 низьких балів NPI	ЕЕГ	Учасники з високим рівнем нарцисизму частіше роблять егоїстичні атрибуції після отримання позитивного зворотного зв'язку про результати, що супроводжується слабшою активністю, пов'язаною з подіями, у реакції на стимули, але сильнішою активністю у реакції на зворотний зв'язок.

Продовження Таблиці 2

Лі та ін. (2020)	НПД	Клінічне дослідження, 98 амбулаторних психіатричних пацієнтів, з яких 15 відповідали критеріям NPD (3Ж/12М) порівняно з 68 контрольною групою громади (35Ж/33М) та 29 (19Ж/10М) психіатричними амбулаторними пацієнтами без розладів особистості.	8-гідрокси-2'-дезоксигуанозин (8-OH-DG)	8-OH-DG, показник навантаження оксидативного стресу, вищий у пацієнтів з NPD та на межі захворювання, ніж у пацієнтів з іншими розладами Паркінсона, а також у клінічній та неклінічній контрольній групі.
Лоббесталь та ін. (2014)	Грандіозні (NPI) та вразливі (HSNS)	Неклінічні, 100 студентів чоловічої статі	Тестостерон	Грандіозний, але не вразливий нарцисизм, пов'язаний з агресією (застосування шумових вибухів) та підвищенням рівня тестостерону.
Мао та ін. (2016)	Патологічний (ПНІ)	Неклінічний, 176 (91F/85M)	Поверхнева морфометрія	Нарцисизм пов'язаний з меншою товщиною та об'ємом у правій дорсолатеральній префронтальній корі; меншою товщиною правої нижньої лобової кори; меншим об'ємом у правій постцентральної звивині та лівій mPFC
Марку та ін. (2014)	НПД	Клінічне дослідження, 11 амбулаторних пацієнтів чоловічої статі з нелікарняними захворюваннями проти 13 чоловіків з контрольною групою.	ЕЕГ	Підвищений соматосенсорний резонанс з болем інших, що визначається за допомогою ЕЕГ Р3-синхронізації тактильної стимуляції.
Мід та ін. (2018)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 192 молодих дорослих (92 жінки/199 чоловіків)	Тестостерон (залежний показник: NPI)	Особи з вищим базовим рівнем тестостерону демонструють вищі показники привілеїв/експлуатації NPI, коли їм присвоюється соціальна влада.

Продовження Таблиці 2

Мюк та ін. (2020)	Грандіозний (NARQ)	Неклінічні, 59 студентів (42 студенти/17-річний студент)	ЕЕГ	Агентні та антагоністичні аспекти грандіозного нарцисизму модулюють ранні (P1) та пізніші (N170) ЕЕГ-відповіді.
Ненадич та ін. (2015)	НПД	Клінічне дослідження, 6 пацієнтів чоловічої статі з неліпофізарно-ліпофізарною дистрофією проти 48 чоловіків контрольної групи	ВБМ, ДТП	У пацієнтів з NPD спостерігається менший об'єм сірої речовини в правій середній лобовій звивині, лівій mPFC/ACC, лівій середній потиличній корі, лівій веретеноподібній/нижній скроневої корі, правій верхній скроневої корі та лівій лінгвальній звивині. Нижча фракційна анізотропія в правій лобовій частці, правій передній таламічній променевої корі, правій передній скроневої частці, лівій передній/латеральній скроневої частці та правому стовбурі мозку.
Носер (2017)	Грандіозний (DTDD)	Неклінічні, 109 дорослих чоловіків	Тестостерон	Нарцисизм позитивно пов'язаний з базовим рівнем тестостерону.
Пфаттхайхер (2016)	Грандіозний (SDT)	Неклінічні, 128 студентів чоловічої статі	Кортизол, тестостерон	Нарцисизм позитивно пов'язаний з базовим рівнем кортизолу та тестостерону.
Рейнхард та ін. (2012)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 106 студентів (79 жартів/27 м)	Кортизол	Нарцисизм пов'язаний з базовим рівнем кортизолу у чоловіків, але не у жінок (також у жінок, якщо враховувати лише фактор NPI, пов'язаний з привілеями/експлуатацією).
Скалабріні та ін. (2017)	Грандіозний (PNI)	Неклінічні, 32 молодих чоловіки	фМРТ	Грандіозність негативно пов'язана з активацією AI під час очікування дотику людиною порівняно з манекеном.
Шульце та ін. (2013)	НПД	Клінічне дослідження, 17 пацієнтів з нелікарняною лімфомою (16 амбулаторних, 1 стаціонарний; 12 чоловіків/5 жінок) проти 17 пацієнтів контрольної групи з громади (12 чоловіків/5 жінок).	ВБМ	У пацієнтів з NPD спостерігається менший об'єм сірої речовини в лівій частині AI, ростральній та серединній поязовій корі, дорсолатеральній префронтальній корі, а також у mPFC.

Продовження Таблиці 2

Соммер та ін. (2009)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 74 студенти (42 жінки/32 чоловіки)	Артеріальний тиск, частота серцевих скорочень	Особи з вищими показниками привілеїв/експлуатації за шкалою NPI мають вищий систолічний артеріальний тиск під час уявлення про відмову та завершення історії про відмову.
Стенстром та ін. (2018)	Патологічний (PNI)	Неклінічні, 104 молодих чоловіки	Тестостерон	Вплив грошей призводить до підвищення рівня тестостерону лише у тих, хто має низькі показники PNI, але не у тих, хто має високі показники PNI.
Сільверс та ін. (2008)	Грандіозний (SCID II та SCATI)	Неклінічна, 93 студенти (збалансовані за статтю)	реактивність шкірної провідності, передвикидний період, дихальна синусова аритмія	Нарцисизм не пов'язаний з реактивністю шкірної провідності або періодом перед викидом під час зворотного відліку до аверсивних стимулів. Нарцисизм негативно пов'язаний з респіраторною синусовою аритмією та скороченням періоду перед викидом під час щасливих картинок.
Ван та ін. (2006)	НПД	Клінічне дослідження, 17 амбулаторних пацієнтів з NPD (8Ж/9М) проти 26 контрольних пацієнтів з різних джерел (18Ж/8М)	Слухові викликані потенціали	Немає відмінностей у слухових викликаних потенціалах для NPD.
Вордекер та ін. (2018)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 366 студентів (48,2% F)	Кортизол	Немає зв'язку між загальним або факторним балом NPI та рівнем кортизолу; немає кореляції зі статтю.
Вудман та ін. (2011)	Грандіозний (NPI)	Неклінічна, 42 студенти (21 л/21 м)	Частота серцевих скорочень, продуктивність велогонки	Особи з вищим рівнем нарцисизму демонструють вищу продуктивність та частоту серцевих скорочень за умови високої ідентифікації.
Ян та ін. (2015)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 326 студентів (176 студентів/150 студентів)	рс-фМРТ	Підвищена антикореляція між структурами режиму за замовчуванням та структурами дорсальної мережі уваги у більш нарцисичних жінок, знижена антикореляція у чоловіків.
Ян та ін. (2018)	Грандіозний (NPI)	Неклінічні, 49 молодих дорослих (11 жінок/38 чоловіків)	ЕЕГ	Вищий нарцисизм пов'язаний з ризикованішими рішеннями та слабшою реакцією РЗ після наслідків рішень з високим рівнем ризику.

Продовження Таблиці 2

Чжан та ін. (2016)	НПД	Клінічне дослідження, 14 амбулаторних пацієнтів з NPD (4 жінки/10 чоловіків) проти 25 контрольних пацієнтів з різних джерел (12 жінок/13 чоловіків)	ЕЕГ	Немає відмінностей в обробці емоцій обличчя в компонентах ЕЕГ між пацієнтами з НПД та контрольною групою, але негативна модуляція депресії на Р2 до нейронних та щасливих облич у НПД.
Чжан та ін. (2015)	Грандіозні (NPI) та вразливі (HSNS)	Неклінічні, 227 студентів (188 жінок/39 чоловіків)	Дихальна синусова аритмія	Дихальна синусова аритмія не була пов'язана з грандіозним або вразливим нарцисизмом, але пом'яксувала зв'язок вразливого нарцисизму та самозвітної регуляції емоцій.

Короткий опитувальник Темної Тріади SD3

Disagree strongly	Disagree	Neither agree nor disagree	Agree	Agree strongly
1	2	3	4	5
Machiavellianism				
1. It's not wise to tell your secrets.				
2. I like to use clever manipulation to get my way.				
3. Whatever it takes, you must get the important people on your side.				
4. Avoid direct conflict with others because they may be useful in the future.				
5. It's wise to keep track of information that you can use against people later.				
6. You should wait for the right time to get back at people.				
7. There are things you should hide from other people to preserve your reputation.				
8. Make sure your plans benefit yourself, not others.				
9. Most people can be manipulated.				
Narcissism				
1. People see me as a natural leader.				
2. I hate being the center of attention. (R)				
3. Many group activities tend to be dull without me.				
4. I know that I am special because everyone keeps telling me so.				
5. I like to get acquainted with important people.				
6. I feel embarrassed if someone compliments me. (R)				
7. I have been compared to famous people.				
8. I am an average person. (R)				
9. I insist on getting the respect I deserve.				
Psychopathy				
1. I like to get revenge on authorities.				
2. I avoid dangerous situations. (R)				
3. Payback needs to be quick and nasty.				
4. People often say I'm out of control.				
5. It's true that I can be mean to others.				
6. People who mess with me always regret it.				
7. I have never gotten into trouble with the law. (R)				
8. I enjoy having sex with people I hardly know				
9. I'll say anything to get what I want.				

Instructions: *Please indicate how much you agree with each of the following statements*

Note. The subscale headings should be removed before the SD3 is administered. Items should be kept in the same order. Reversals are indicated with (R).

Короткий опитувальник Темної Тріади SD3 в адаптації М. С. Єгорової,

М. А. Ситникової та О. В. Паршикової

1. Глупо раскрывать свои секреты.
2. Окружающие считают меня прирождённым лидером.
3. Мне нравится доставлять неприятности тем, кто главн ее меня.
4. Люди не будут хорошо работать, пока их не заставишь.
5. Я ненавижу быть в центре внимания.
6. Я избегаю опасных ситуаций.
7. Нужно делать всё, чтобы влиятельные люди были на твоей стороне.
8. В компаниях без меня, как правило, скучно и неинтересно.
9. Счёты надо сводить быстро и беспощадно.
10. Следует избегать открытого конфликта с окружающими – они могут быть полезны в будущем.
11. Я знаю, что я особенный(ая), потому что мне об этом постоянно говорят.
12. Окружающие часто говорят, что я неуправляем(а).
13. Полезно знать о других что-то, что можно использовать против них.
14. Мне нравится знакомиться с влиятельными людьми.
15. Честно говоря, я могу вести себя непорядочно по отн ошению к другим.
16. Чтобы свести счёты, надо не торопиться и дождаться подходящего момента.
17. Я смущаюсь, когда мне говорят комплименты.
18. Кто меня заденет, тот пожалеет об этом.
19. Некоторые вещи о себе надо скрывать от других.
20. Бывает, меня сравнивают со знаменитыми людьми и.
21. У меня никогда не было проблем с законом.
22. Прежде чем что-то делать, надо убедиться, что результаты будут выгодны именно тебе, а не кому-то другому.
23. Я обычный человек.
24. Мне нравится подкалывать неудачников.
25. Почти всеми людьми можно манипулировать.
26. Я требую, чтобы ко мне относились с уважением, которого я, несомненно, заслуживаю.
27. Я скажу всё, что угодно, чтобы получить то, что я хочу.

Ключ

1. Шкала макиавеллизма (9 пунктов, максимальное количество баллов 45, минимальное – 9 баллов).

Прямые пункты: 1, 4, 7, 10, 13, 16, 19, 22, 25.

2. Шкала нарциссизма (9 пунктов, максимальное количество баллов 45, минимальное – 9 баллов).

Прямые пункты: 2, 8, 11, 14, 20, 26.

Обратные пункты: 5, 17, 23.

3. Шкала психопатии (9 пунктов, максимальное количество баллов 45, минимальное – 9 баллов).

Прямые пункты: 3, 9, 12, 15, 18, 24, 27.

Обратные пункты: 6, 21.

Короткий опитувальник Темної Тріади SD3 українською

1. Нерозумно розповідати свої секрети.
2. Я люблю використовувати розумні маніпуляції, щоб досягти свого.
3. Як би там не було, важливі люди завжди мають бути на моєму боці.
4. Потрібно уникати прямих конфліктів з іншими, адже вони можуть бути корисними в майбутньому.
5. Це розумно стежити за інформацією, яку я можу використовувати проти людей пізніше.
6. Я маю чекати відповідного часу, щоб повернутися до людей.
7. Є речі, які я маю приховувати від інших людей, щоб зберегти свою репутацію.
8. Треба завжди бути впевненим/впевненою, що мої плани приносять користь мені, а не іншим.
9. Більшістю людей можна маніпулювати.
10. Люди вважають мене природним лідером.
11. Я ненавиджу бути в центрі уваги.
12. Більшість групових активностей є нудними, якщо там немає мене.
13. Я знаю, що я особливий/особлива, тому що так мені всі говорять.
14. Я люблю знайомитися з важливими людьми.
15. Мені соромно, якщо хтось мене хвалить чи робить компліменти.
16. Мене порівнюють з відомими людьми.
17. Я звичайна людина.
18. Я наполягаю на повазі, яку я заслужив/заслужила.
19. Мені подобається мстити владі.
20. Я уникаю небезпечних ситуацій.
21. Розплата має бути швидкою та неприємною.
22. Люди часто кажуть, що я вийшов/вийшла з-під контролю.
23. Це правда, що я можу бути злим/злою до інших.
24. Люди, які зв'язуються зі мною, завжди шкодують про це.
25. Я ніколи не мав/не мала проблем із законом.
26. Мені подобається займатися сексом з людьми, яких я майже не знаю.
27. Я скажу все можливе, щоб отримати те, що я хочу.

Ключ

1. Шкала макіавеллізма (9 пунктів, максимальна кількість балів 45, мінімальна – 9 балів).
Прямі пункти: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.
2. Шкала нарцисизму (9 пунктів, максимальна кількість балів 45, мінімальна – 9 балів).
Прямі пункти: 10, 12, 13, 14, 16, 18.
Обернені пункти: 11, 15, 17.
3. Шкала психопатії (9 пунктів, максимальна кількість балів 45, мінімальна – 9 балів).
Прямі пункти: 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27.
Обернені пункти: 20, 25.

Методика дослідження макіавеллізму авторства Christie and Geis в адаптації**В. В. Знакова**

1. Отрывать другим истинную причину своих действий нужно только в том случае, если это полезно для тебя.
2. Лучший способ получать от людей что тебе надо говорить им то, что они хотят услышать.
3. Человек должен делать что-либо, только если он уверен, что это морально оправданно, т.е. правильно с нравственной точки зрения.
4. Большинство людей, в сущности, хорошие и добрые.
5. В общем-то все люди порочны, и когда-нибудь это обязательно проявляется.
6. Честность - лучшая политика в любых ситуациях.
7. Нельзя оправдывать человека, который для достижения личных целей лжет другому.
8. В общем-то, люди не хотят работать в полную силу без принуждения со стороны.
9. Лучше занимать скромное положение и быть честным, чем быть влиятельным и нечестным.
10. Когда просишь кого-либо сделать что-то для тебя, лучше сказать о настоящей причине, по которой тебе это необходимо, чем придумывать более веские аргументы.
11. Большинство из тех, кто достиг высокого положения в обществе, являются порядочными и безупречными в нравственном отношении людьми.
12. Человек, полностью доверяющий кому-то другому, напрашивается на неприятности.
13. Большинство преступников отличается от остальных людей в основном тем, что преступники недостаточно умы, и поэтому они попадают.
14. Большинство людей - смелые.
15. Лстить нужным людям - значит проявлять мудрость.
16. Можно быть человеком хорошим во всех отношениях.
17. Ошибаются те, кто считает, что большинство людей являются простаками, которых легко обвести вокруг пальца.
18. Дня того, кто хочет сделать карьеру, плавное - не хорошо работать, а уметь обходить формальности и ради достижения цели не бояться идти на мелкие правонарушения.
19. Неизлечимо больные люди с их согласия могут быть умертвлены.
20. Большинство людей легче забывают о смерти собственных родителей, чем о потере своей собственности.

Ключ

Прямые пункты: 1, 2, 5, 8, 12, 13, 15, 18, 19, 20.

Обратные пункты: 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17.

Методика дослідження макіавеллізму авторства Christie and Geis українською

1. Ніколи не говори кому-небудь, чому ти робиш щось, якщо тобі це не приносить вигоди.
2. Найкращий спосіб ладнати з іншими людьми - це говорити їм тільки приємні речі.
3. Ти маєш робити що-небудь лише в тому випадку, якщо зовсім впевнений/впевнена, що це правильно.
4. Більшість людей - хороші і добрі.
5. Узагалі, всі люди порочні, розпусні і коли-небудь це обов'язково проявиться.
6. Чемність - найкраща стратегія в будь-яких ситуаціях.
7. Не можна виправдовувати людину, яка для досягнення особистих цілей бреше іншим.
8. Більшість людей не будуть працювати старанно, якщо їх не змушувати.
9. Краще бути звичайною, середньостатистичною та чемною людиною, аніж відомою і нечемною.
10. Краще чемно сказати людині, для чого тобі потрібна допомога, аніж вигадувати щось і обманним шляхом спонукати до допомоги.
11. Успішні люди в основному чемні і хороші.
12. Той/та, хто вірить усім, створює для себе серйозну небезпеку.
13. Злочинець є такою ж людиною, як і всі ми, тільки він/вона виявився/виявилась дурним/дурною, бо його/її викрили.
14. Більшість людей є сміливими.
15. Бути добрим/доброю, хорошим/хорошою з важливими для тебе людьми, навіть коли ти не любиш їх, є розумним рішенням.
16. Можна бути хорошою людиною завжди і в усьому.
17. Поміляються ті, хто вважає, що більшість людей можна легко надурити та ввести в оману.
18. Для того, хто хоче побудувати кар'єру важливо не гарно працювати, а вміти обходити формальності і заради досягнення власних цілей не боятися вчиняти дрібні правопорушення.
19. Невиліковно хворим людям можна зробити евтаназію з їхньої згоди.
20. Більшість людей легше забувають про смерть власних батьків, аніж про втрату власного майна.

Ключ

Прямі пункти: 1, 2, 5, 8, 12, 13, 15, 18, 19, 20.

Обернені пункти: 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 14, 16, 17.

Методика дослідження нарцизму Ames, Rose, & Anderson російською

1.
 - а) Когда люди делают мне комплименты, мне иногда становится неловко.
 - б) Я знаю, что я хороший, потому что все то и дело мне об этом говорят.
2.
 - а) Я предпочитаю смешиваться с толпой.
 - б) Мне нравится быть в центре внимания.
3.
 - а) Я не лучше и не хуже, чем большинство людей.
 - б) Я думаю, что я особенный человек.
4.
 - а) Мне нравится обладать властью над людьми.
 - б) Я не против следовать за другими.
5.
 - а) Мне легко манипулировать людьми.
 - б) Мне не нравится, когда оказывается, что я манипулирую людьми.
6.
 - а) Я настаиваю на том, чтобы получать должное уважение.
 - б) Обычно я получаю то уважение, которого я заслуживаю.
7.
 - а) Я стараюсь не выставлять себя напоказ.
 - б) Я склонен выставлять себя напоказ, если есть такая возможность.
8.
 - а) Я всегда знаю, что я делаю.
 - б) Иногда я сам не уверен, зачем я что-то делаю.
9.
 - а) Иногда я рассказываю хорошие истории.
 - б) Всем нравится слушать мои истории.
10.
 - а) Я многого ожидаю от других людей.
 - б) Мне нравится что-то делать для других людей.

11.

а) Мне на самом деле нравится быть в центре внимания.

б) Я чувствую себя некомфортно, находясь в центре внимания.

12.

а) Обладание авторитетом не имеет большого значения для меня.

б) Люди, похоже, всегда признают мой авторитет.

13.

а) Я собираюсь стать великим человеком.

б) Я надеюсь, что я буду успешен.

14.

а) Люди иногда верят тому, что я им говорю.

б) Я могу заставить любого поверить во всё, во что захочу.

15.

а) Я более способный, нежели другие люди.

б) Мне есть много чему поучиться у других людей.

16.

а) Я во многом такой же, как и все.

б) Я экстраординарная личность.

Ключ

Пункты, в яких твердження «а» рахують за 1 бал, а твердження «б» – 0 балів: 4, 5, 8, 10, 11, 13, 15.

Пункты, в яких твердження «б» рахують за 1 бал, а твердження «а» – 0 балів: 1, 2, 3, 6, 7, 9, 12, 14.

Додаток Е

Методика дослідження нарцисизму Ames, Rose, & Anderson в адаптації Н. І. Пилат,
О. М. Сенік та І. С. Кривенко

Інструкція: З кожної пари тверджень оберіть одне, що найбільше підходить Вам. Якщо жодне із тверджень Ви не можете співвіднести із собою, оберіть одне, яке менш неприйнятне.		
1	Люди, схоже, завжди визнають мій авторитет. Для мене не так важливо бути авторитетом.	1 0
2	Мені справді подобається бути в центрі уваги. Мені дискомфортно бути в центрі уваги.	1 0
3	Я думаю, що я особлива людина. Я не кращий(-а) і не гірший(-а), ніж більшість людей.	1 0
4	Мені легко маніпулювати людьми. Мені не подобається, коли я зауважую, що маніпулюю людьми.	1 0
5	Я сподіваюся, що стану успішним. Я збираюся стати великою людиною.	0 1
6	Я здібніший(-а) від інших. Є багато речей, яких я можу навчитися від інших.	1 0
7	Іноді я розповідаю непогані історії. Усім подобається слухати мої розповіді.	0 1
8	Я не проти виконувати розпорядження. Мені подобається мати владу над людьми.	0 1
9	Іноді я не впевнений(-а) у тому, що роблю. Я завжди знаю, що роблю.	0 1
10	Іноді люди вірять у те, що я їм говорю. Я можу змусити будь-кого повірити в те, що хочу.	0 1
11	Я намагаюся не хизуватися і не випендрюватися. Я можу й повипендрюватися, коли є нагода.	0 1
12	Я знаю, що я хороший(-а), бо всі мені це повторюють. Коли мені роблять компліменти, я іноді можу засоромитися.	1 0
13	Я виняткова людина. Я в цілому такий(-а), як усі інші.	1 0
14	Я волію розчинятися в натовпі. Я люблю бути в центрі уваги.	0 1

«Self-Report Psychopathy Scale-III (SRP-III) російською

1. Я мятежный человек.
2. Я большой реалист, нежели другие люди.
3. Думаю, я мог бы обмануть детектор лжи.
4. Я принимал запрещённые наркотики (например, марихуану, экстази).
5. Я никогда не участвовал в деятельности преступных группировок.
6. Я никогда не угонял автомобиль или мотоцикл.
7. Большинство людей – слабаки.
8. Я целенаправленно льюсь людям, чтобы привлечь их на свою сторону.
9. Я часто совершал опасные деяния просто ради острых ощущений.
10. Я обманывал людей, чтобы они давали мне деньги.
11. Мне бывает мучительно видеть раненое животное.
12. Я нападал на представителя органов правопорядка или социального работника.
13. Я выдавал себя за другого человека, чтобы что-то получить.
14. Я всегда строю планы на неделю.
15. Мне нравится наблюдать кулачные бои.
16. Я не хитёр и не изворотлив.
17. Я бы хорошо справился с опасной работой, так как быстро принимаю решения.
18. Я никогда не пытался никого принуждать к занятию сексом.
19. Мои друзья говорят, что я душевный человек.
20. Я бы получил удовольствие, если бы «развёл» кого-нибудь.
21. Я никогда не нападал ни на кого с целью причинения вреда.
22. Я никогда не пропускаю встречи.
23. Я избегаю смотреть фильмы ужасов.
24. Я доверяю честности других людей.
25. Я ненавижу быструю езду.
26. Видя бездомного, я проникаюсь глубоким сочувствием.
27. Забавно наблюдать, как сильно можно унижить человека, прежде чем он разозлится.
28. Мне нравится делать дикие вещи.
29. Я вламывался в здание или транспортное средство с целью кражи или вандализма.
30. Я более не напрягаюсь, чтобы поддерживать контакт со своей семьёй.
31. Мне трудно манипулировать людьми.
32. Я редко слеую правилам.
33. Я никогда не плачу в кино.
34. Меня никогда не арестовывали.
35. Нужно использовать других людей прежде, чем они используют тебя.
36. Мне не нравится играть на настоящие деньги.
37. Люди иногда говорят, что я бессердечен.
38. Люди обычно могут сказать, когда я вру.
39. Мне нравится заниматься сексом с малознакомыми людьми.
40. Мне нравятся жестокие виды спорта и фильмы.
41. Иногда приходится делать вид, что человек тебе нравится, чтобы что-то от него получить.
42. Я импульсивный человек.
43. Я принимал тяжёлые наркотики (например, героин).
44. Я мягкий человек.
45. Я могу уговорить человека на всё что угодно.
46. Я никогда не крал из магазина.

47. Мне не нравится рисковать.
48. Люди слишком чувствительно реагируют, когда я говорю им правду о них.
49. Я был осуждён за серьёзное преступление.
50. Большинство людей врут каждый день.
51. Я снова и снова попадаю в неприятности, связанные с одними и теми же вещами.
52. Иногда я ношу оружие (нож или ствол) для самозащиты.
53. Люди слишком много плачут на похоронах.
54. Ты можешь получить что хочешь, говоря людям то, что они хотят услышать.
55. Мне быстро всё надоедает.
56. Я никогда не чувствую себя виноватым в причинении боли другим.
57. Я угрожал людям, чтобы они давали мне деньги или одежду.
58. Многие люди – «лохи», и могут быть легко одурачены.
59. Я признаю, что часто треплю языком, не задумываясь.
60. Время от времени я бросаю друзей, в которых более не нуждаюсь.
61. Я никогда не пойду по головам, чтобы получить то, что мне нужно.
62. У меня есть близкие друзья, отбывавшие срок в тюрьме.
63. Бывало, что ведя машину, я целенаправленно пытался сбить человека.
64. Я нарушал условия досрочного освобождения из тюрьмы.

Ключ

Шкала Міжособистісної маніпуляції:

Прямі пункти: 3, 8, 13, 20, 27, 35, 41, 45, 50, 54, 58.

Обернені пункти: 16, 24, 31, 38, 61.

Шкала Черствості/Безсердечності:

Прямі пункти: 2, 7, 15, 30, 33, 37, 40, 48, 53, 56, 60.

Обернені пункти: 11, 19, 23, 26, 44.

Шкала Хаотичного стилю життя:

Прямі пункти: 1, 4, 9, 17, 28, 32, 39, 42, 51, 55, 59.

Обернені пункти: 14, 22, 25, 36, 47.

Шкала Антисоціальної поведінки:

Прямі пункти: 10, 12, 29, 43, 49, 52, 57, 62, 63, 64.

Обернені пункти: 5, 6, 18, 21, 34, 46.

«Self-Report Psychopathy Scale-III (SRP-III) українською

1. Я бунтівна людина.
2. Я більший реаліст порівняно з іншими людьми
3. Я думаю, що міг/могла би «перемогти» детектор брехні.
4. Я вживав/вживала заборонені наркотичні речовини (наприклад, марихуану, екстазі).
5. Я ніколи не був/була в складі бандитського угруповання.
6. Я ніколи не викрадав/викрадала вантажівку, автомобіль або мотоцикл.
7. Більшість людей є слабаками.
8. Я навмисно лещу людям, щоб вони були на моєму боці.
9. Я часто робив/робила щось небезпечно тільки для гострих відчуттів.
10. Я обдурював/обдурювала когось задля отримання грошей.
11. Я мучусь, коли бачу поранену тварину.
12. Я нападав/нападала на співробітника правоохоронних органів або соціального працівника.
13. Я прикидався/прикидалась кимось іншим, щоб отримати щось.
14. Я завжди планую свою щотижневу діяльність.
15. Мені подобається дивитися кулачні бої.
16. Я не хитрий/хитра і не підступний/підступна.
17. Мені б підійшла небезпечна робота, бо я швидко приймаю рішення.
18. Я ніколи не намагався/намагалася змусити когось займатися сексом.
19. Мої друзі сказали б, що я товариська людина.
20. Я б отримав/отримала задоволення, якщо б надурила кого-небудь.
21. Я ніколи не нападав/нападала на інших з метою поранити їх.
22. Я ніколи не пропускаю зустрічі.
23. Я уникаю фільмів жахів.
24. Я довіряю чемності інших людей.
25. Я ненавиджу швидкісну їзду.
26. Мені стає дуже прикро, коли я бачу безхатька.
27. Це весело бачити, як довго я можу доводити людей, перш ніж вони засмучуються.
28. Мені подобається робити дикі речі.
29. Я вривався/вривалась в будівлю або транспортний засіб, щоб щось вкрати або пошкодити.
30. Я більше не намагаюся підтримувати зв'язок зі своєю родиною.
31. Мені важко маніпулювати людьми.
32. Я рідко дотримуюся правил.
33. Я ніколи не плачу в кіно.
34. Мене ніколи не заарештовували.
35. Ви маєте скористатися іншими людьми, перш ніж вони зроблять це з вами.
36. Я не люблю грати на реальні гроші.
37. Люди іноді кажуть, що я холонокровний.
38. Зазвичай люди можуть побачити й сказати, що я брешу.
39. Мені подобається займатися сексом з людьми, яких я ледве знаю.
40. Я люблю жорстокі види спорту й жорстокі фільми.
41. Іноді ви повинні робити вигляд, що вам подобаються люди, щоб отримати з них якусь вигоду.
42. Я імпульсивна людина.
43. Я вживав/вживала важкі наркотичні речовини (наприклад, героїн, кокаїн).
44. Я лагідна людина.

45. Я можу вмовити людей на що завгодно.
46. Я ніколи не крав/крала в магазинах.
47. Мені не подобається ризикувати.
48. Люди стають занадто чутливими, коли я кажу їм правду про них.
49. Я був засуджений/засуджена за тяжкий злочин.
50. Більшість людей брешуть щодня.
51. Я знову і знову потрапляю в схожі халепи.
52. Час від часу я ношу з собою зброю (ніж або пістолет) для захисту.
53. Люди занадто багато плачуть на похоронах.
54. Ви можете отримати те, що хочете, кажучи людям те, що вони хочуть почути.
55. Мені швидко стає нудно.
56. Я ніколи не відчував/відчувала себе винним/винною у заподіянні шкоди іншим.
57. Я погрожував/погрожувала людям дати мені гроші або одяг.
58. Багато людей є «дурнями» і їх легко надурити.
59. Я визнаю, що часто "відкриваю свого рота" не замислюючись.
60. Я іноді кидаю друзів, які мені більше не потрібні.
61. Я б ніколи не переступив/переступила інших, щоб отримати те, що я хочу.
62. У мене є близькі друзі, які відсиділи у в'язниці.
63. Я навмисно намагався/намагалася збити когось транспортом, на якому я їхав/їхала.
64. Я порушив/порушила своє умовно-дострокове звільнення з в'язниці (оберіть також "1", якщо Ви ніколи не перебували у в'язниці).

Ключ

Шкала Міжособистісної маніпуляції:

Прямі пункти: 3, 8, 13, 20, 27, 35, 41, 45, 50, 54, 58.

Обернені пункти: 16, 24, 31, 38, 61.

Шкала Черствості/Безсердечності:

Прямі пункти: 2, 7, 15, 30, 33, 37, 40, 48, 53, 56, 60.

Обернені пункти: 11, 19, 23, 26, 44.

Шкала Хаотичного стилю життя:

Прямі пункти: 1, 4, 9, 17, 28, 32, 39, 42, 51, 55, 59.

Обернені пункти: 14, 22, 25, 36, 47.

Шкала Антисоціальної поведінки:

Прямі пункти: 10, 12, 29, 43, 49, 52, 57, 62, 63, 64.

Обернені пункти: 5, 6, 18, 21, 34, 46.

**Методика дослідження конструкта Великої п'ятірки S. D. Gosling, P. J. Rentfrow,
W. B. Jr. Swann в адаптації А. С. Сергєєвої, Б. А. Кирилового та
А. Ф. Джумагулової**

Здравствуйте! Заполните, пожалуйста, наш опросник на определение ключевых личностных качеств! Вам необходимо оценить каждое из предложенных личностных качеств по семибалльной шкале, где 1 - полное несогласие с утверждением, 7- полное согласие с утверждением, 4 – нечто среднее.

Опросник TIPI-RU

Я воспринимаю себя как	7	6	5	4	3	2	1
открытого, полного энтузиазма							
критичного, склонного спорить							
надежного и дисциплинированного							
тревожного, меня легко расстроить							
открытого для нового опыта, сложного							
замкнутого, тихого							
сочувствующего, сердечного							
неорганизованного, беспечного							
спокойного, эмоционально устойчивого							
обыкновенного, не творческого							

Подсчет результатов:

Экстравертность: 1, 6 перевернутый;

Дружелюбие : 2 перевернутый, 7;

Добросовестность: 3, 8 перевернутый;

Эмоциональная стабильность: 4 перевернутый, 9;

Открытость новому опыту: 5, 10 перевернутый;

Методика дослідження конструкта Великої п'ятірки S. D. Gosling, P. J. Rentfrow, W. B. Jr. Swann в адаптації М. Б. Кліманської та І. І. Галецької

Нижче наведено перелік якостей, які можуть бути, або можуть не бути характерними особисто для Вас. Поставте, будь ласка, біля кожного твердження позначку, наскільки Ви погоджуєтесь із кожним із них. Оцініть, в якій мірі запропонована пара характеристик стосується Вас особисто, навіть якщо одна з них підходить Вам більше, аніж друга.

абсолютно не погоджуюсь	не погоджуюся	швидше не погоджуюся	важко сказати	швидше погоджуюся	погоджуюся	абсолютно погоджуюся
1	2	3	4	5	6	7

Бачу себе як людину, яка є

- 1___ Товариська, активна
- 2___ Критична, конфліктна*
- 3___ Сумлінна, дисциплінована
- 4___ Тривожна, схильна перейматися *
- 5___ Відкрита до нового, різностороння
- 6___ Стримана, тиха*
- 7___ Тактовна, співчутлива, приязна
- 8___ Неорганізована, легковажна*
- 9___ Спокійна, емоційно стабільна
- 10___ Не любить змін і пошуку нових рішень*

Ключ:

- Екстраверсія: 1, 6*
- Дружелюбність: 2*, 7
- Добросовісність: 3, 8*
- Емоційна стабільність: 4*, 9
- Відкритість новому досвіду: 5, 10*
- (пункти, позначені *, рахують з інверсією)